

HERMANN HESSE

Najljepše pripovijetke

NASLOV IZVORNIKA Die schonsten Erzahlungen

These texts are taken from the volumes 6-8 of the edition "Samtliche Werke in 20 Banden" by Hermann Hesse.

© Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2001 For this selection: © Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2002

Sva prava pridržana. Dijelovi ove publikacije ne smiju se reproducirati ili koristiti ubilo kojem obliku ili bilo kojim sredstvom, elektroničkim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje i snimanje, ili bilo kakvim informatičkim sustavom za pohranu ili obnavljanje, bez pisane dozvole izdavača.

HERMANN HESSE

Najljepše pripovijetke

dio treći

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 821.112.2-32=163.42

HESSE, Hremann

Najljepše pripovijetke / Hermann Hesse ; odabrao Volker Michels ; preveo Dalibor Joler. -

Zagreb : Zagrebačka naklada, 2003- . - (Feniks) Prijevod djela: Die schoensten

Erzaehlungen. ISBN 953-6234-26-X (cjelina)

ODABRAO VOLKER MICHELS

PREVEO DALIBOR JOLER

Dio 3. - 2005

ISBN 953-6996-70-7

450211049

The publication of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut.

[zagrebačka naklada] ZAGREB, 2005.

Sadržaj

Robert Aghion.....	7
Ciklon.....	52
Književna večer.....	73
Potraje li rat još dvije godine.....	85
Dječja duša.....	95
Strani grad na jugu.....	137
Prosjak.....	145
Prekinuti školski sat.....	171
Mali dimnjačar.....	191
Bilješka o piscu.....	199

Robert Aghion

Il ijekom osamnaestoga stoljeća razvila se u Velikoj Britaniji nova vrsta kršćanstva i kršćanske djelatnosti koja je iz sićušna korijena vrlo brzo izrasla u veliko egzotično stablo i danas je svakomu poznata pod imenom evangelička poganska misija.

Za protestantski misionarski pokret koji je potekao iz Engleske bilo je dovoljno vanjskih razloga i povoda. Još od slavnoga doba otkrića po cijeloj se kugli zemaljskoj otkrivalo i osvajalo, a znanstveno zanimanje za oblik dalekih otoka i planina kao i junaštvo moreplovaca i pustolova posvuda je uzimalo pred modernim duhom koji se u otkrivenim egzotičnim krajevima više nije zanimao za uzbudljive pothvate i doživljaje, za neobične životinje i romantične šume palma, već za papar i šećer, svilu i krzno, za rižu i sago, ukratko za stvari na kojima svjetska trgovina zarađuje novce. Stoga su ljudi često bivali pomalo jednostrani i nagli, pa bi zaboravljali i kršili neka pravila koja su vrijedila u kršćanskoj Europi. Tamo vani

mnoge su prestrašene domoroce proganjali i tamanili kao divlje zvijeri, a obrazovani se kršćanski Europejac u Americi, Africi i Indiji ponašao poput kune kada provali u kokošinjac. Bilo je to, čak i kada se promatra bez osobite osjetljivosti, vrlo gnjusno i pljačkalo se vrlo grubo i prostački, a među osjećaje srama i ogorčenja u domaćem narodu pripadao je i misionarski pokret utemeljen na lijepoj želji da se poganskim narodima iz Europe donese i nešto drugo, nešto bolje i uzvišenije, a ne samo barut i rakija.

U drugoj polovici pretprošloga stoljeća u Engleskoj se nerijetko događalo da su se dobronamjerni pojedinci djelatno zauzeli za tu misionarsku ideju i dali sredstva za njezino ostvarenje. No u ono doba još nisu postojala društva i tvrtke ustrojene za tu svrhu, kakve su danas u procvatu, već je svatko prema vlastitim mogućnostima i načinima pokušavao unaprijediti taj vrijedni naum, a tko je tada kao misionar odlazio u daleke zemlje, taj nije kao danas poput precizno adresirane pošiljke plovio morima ususret nekom uređenom i ustrojenom poslu, nego je s pouzdanjem u Boga i bez mnogo smjernica putovao ravno u dvojbenu pustolovinu.

Devedesetih je godina neki londonski trgovac čiji se brat u Indiji obogatio i bez potomstva umro odlučio darovati veću svotu novaca radi širenja evanđelja u toj zemlji. Jedan član moćne Istočnoindijske kompanije i nekoliko svećenika pozvani su kao savjetnici te je izrađen plan po kojem su najprije tri ili četiri mladića, opskrbljena dostatnom opremom i pristojnim novcima za put, trebala biti izasлана kao misionari.

Najava toga pothvata ubrzo je privukla mnoštvo muškaraca željnih pustolovina, bezuspješni glumci i otpušteni brijački pomoćnici vjerovali su kako su upravo oni pozvani krenuti na to primamljivo putovanje, a pobožni se kolegij dobrano namučio da, zaobišavši te nametljivce, pronađe Časne ljude. Potajno su pokušavali pridobiti napose mlade teologe, no englesko duhovništvo nipošto nije bilo umorno od vlastite domovine niti odveć željno napornih, pa i pogibeljnih pothvata; potraga se odužila, a darovatelj je već postajao nestrpljiv.

U međuvremenu je vijest o njegovim nakanama i neuspjesima napokon dospjela i u neko selo u predjelu Lancastera te u tamošnji župni dvor čiji je časni župnik imao kod sebe na stanu i hrani mladoga bratova sina po imenu Robert Aghion. Robert Aghion bio je sin broskoga kapetana i pobožne marljive Škotkinje, oca je bio rano izgubio, jedva ga upoznavši, pa ga je kao nadarena dječaka njegov stric poslao na školovanje i uredno pripremio za svećeničko zanimanje kojemu se on sada bio približio u onoj mjeri u kojoj kandidat s dobrim ocjenama, ali bez imetka, to uopće može. U međuvremenu je svome stricu i dobročinitelju pomagao kao vikar i za stričeva života nije mogao računati na vlastitu župu. A kako je župnik Aghion bio još krepak muškarac, nećakova budućnost nije izgledala odveć blistavo. Kao siromašan mladić, koji po svoj prilici prije srednje životne dobi nije mogao računati na vlastitu službu i prihod, mladim djevojkama nije bio poželjan

muž, barem ne onima čestitima, a s onima drugima nikada se nije susreo.

Kao sin iskreno pobožne majke usvojio je jednostavnu kršćansku misao i vjeru koju je kao propovjednik radio ispovijedao. No, svoje je prave duševne užitke nalazio u promatranju prirode za što je imao istančan pogled. Kao skroman živahan mladić marljivih očiju i ruku zadovoljstvo je nalazio u gledanju i poznavanju, skupljanju i istraživanju prirodnih stvari koje bi zapažao. Kao dječak uzgajao je i botanizirao cvijeće, zatim se neko vrijeme zdušno bavio kamenjem i okaminama, a u novije vrijeme, napose otkako je boravio u seoskome kraju, osobito je zavolio šareni svijet kukaca. Najviše je, međutim, volio leptire čija gaje sjajna preobrazba iz stanja gusjenice i ličinke uvijek iznova iskreno ushići-vala i čije su mu šare i prelijevanja boja činile takvo čisto zadovoljstvo kakvo manje obdareni ljudi mogu osjetiti samo u godinama ranoga djetinjstva.

Takav je bio mladi teolog koji je prvi ubrzo načulio uši na vijest o onoj zakladi i osjetio kako mu u nutrini bića neka žudnja poput igle kompasa pokazuje u smjeru Indije. Majka mu je umrla prije nekoliko godina, ni sa kakvom djevojkom nije bio zaručen niti je postojalo barem

tajno obećanje. Pisao je u London, primio ohrabrujući odgovor i novac za put do glavnoga grada te je odmah potom s malom kutijom za knjige i svežnjem odjeće zadovoljno krenuo put Londona, žalostan što sa sobom nije mogao ponijeti svoje herbarije, okamine i kutije s leptirima.

10

U sumračnoj vrevi londonskoga staroga grada kandidat je plašljivo stupio u visoku ozbiljnu kuću pobožnoga trgovca gdje mu je u mračnom hodniku ogromna zidna karta istočne polovice zemaljske kugle i već u prvoj sobi veliko mrljavo tigrovo krzno predočavalo zemlju za kojom je čeznuo. Tjeskoban i zbunjen, za otmjenim je slugom pošao u sobu u kojoj gaje čekao domaćin. Dočekao gaje visok, ozbiljan, uredno obrijan gospodin ledenoplavih oštih očiju i strogih starih crta lica, kojemu se plahi kandidat nakon kraćeg razgovora ipak veoma svidio, pa ga je pozvao da sjedne i svoje je ispitivanje dovršio s povjerenjem i blagonaklonošću. Potom je gospodin primio njegove svjedodžbe i zvoncem pozvao slugu koji je teologa šutke odveo u jednu gostinsku sobu u kojoj se iznenada pojavio drugi sluga noseći čaj, vino, šunku, maslac i kruh. S tom zakuskom ostavili su mladića samoga, pa je mogao utažiti glad i žeđ. Zatim je smireno ostao sjediti u stolici od plavoga baršuna, razmišljao o svome položaju i dokonim pogledom razgledao sobu u kojoj je nakon kraćega osvrtnja otkrio još dva došljaka iz daleke vruće zemlje, naime u jednome kutu pokraj kamina ugledao je preparirana crvenosmeđeg majmuna, a iznad njega na plavoj svilenj tapeti obješenu stavljenju kožu neke ogromne zmijurine kojoj je glava bez očiju visjela slijepa i mlohava. To su bile stvari koje je cijenio i koje bi odmah pohitao iz blizine promotriti i dotaknuti. Premda mu se predodžba o živom udavu, kojega je pokušavao odozdo držati svijajući sjajno srebrnastu kožu u cijev,

11

činila donekle okrutnom i odvratnom, ipak se pogledom na zmiju njegova žudnja za upoznavanjem tajnovite daljine još samo pojačala. Mislio je kako ga ne mogu zastrašiti ni zmije ni majmuni i s užitkom je zamišljao fantastično cvijeće, drveće, ptice i leptire koji su u takvim blagoslovljenim krajevima zasigurno uspijevali. U međuvremenu se bližila večer i neki je nijemi sluga unio zapaljenu svjetiljku. Ispred visokoga prozora stajao je maglovit sumrak. Tišina otmjene kuće, u daljini lagano komešanje velikoga grada, samoća prazne hladne sobe u kojoj se osjećao kao zatočen, nedostatak svake aktivnosti i neizvjesnost njegova romanesknog položaja stapali su se s rastućim sumrakom londonske jesenje noći i u duši mladoga čovjeka spuštali s visina njegove nade sve dotle dok nakon dva sata, što ih je osluškujući i čekajući proveo u stolici, nije za danas napustio svako očekivanje i umoran se uvukao u izvrsnu gostinsku postelju u kojoj je ubrzo zaspao.

Probudio ga je, kako mu se učinilo, usred noći sluga s porukom da mladoga gospodina očekuju na večeri s molbom da se požuri. Aghion se pospan uvukao u svoju odjeću i nerasanjen bauljao iza tog čovjeka kroz sobe i hodnike i niz stube sve do prostrane, lusterima blještavo osvijetljene blagovaonice u kojoj ga je u baršun odjevena i od nakita svjetlucava domaćica promatrala kroz lornjon, a gospodin ga predstavio dvojici duhovnika koji su svoga mlađeg brata odmah za objedom počeli oštro ispitivati ponajviše se raspitujući za iskrenost njegova kršćanskog uvjerenja. Pospani je apostol imao muke razumjeti sva ta pitanja, a pogotovo na njih

12

odgovoriti, no plahost mu je dobro pristajala, pa su mu ti muškarci, naviknuti na posve drugačije aspirante, svi odreda bili skloni. Poslije objeda u pokrajnjoj su prostoriji rasprostrti zemljovid i Aghion je po prvi put vidio kraj u kojemu je trebao naviještati riječ Božju, koji je na zemljovidu Indije kao žuta mrlja stajao južno od grada Bombava.

Idućega dana odveli su ga nekom časnom starcu koji je onomu trgovcu bio vrhovni duhovni savjetnik. Taj je starac odmah osjetio privlačnost prema tom pro-stodušnom mladom čovjeku.

Znao je brzo prepoznati Robertov način mišljenja i njegovu narav, a kako je u njemu uočio tek malo duhovničke poduzetnosti, bilo mu je mladića žao i on mu naglašeno predoči pogibelji plovidbe morem i strahote južnih predjela; jer mu se činilo besmislenim da se mlad čovjek tamo žrtvuje i upropasti ako se nije posebnom nadarenošću i sklonošću činio predodređenim za takvu službu. Tako on stavi kandidatu ruku na rame, naglašenom dobrotom pogleda ga u oči i reče: "Ono što mi govorite je dobro, a možda i točno; no još uvijek ne mogu sasvim razumjeti što vas zapravo vuče u Indiju. Budite iskreni, dragi prijatelju, i recite mi bez zadržke: postoji li bilo kakva svjetovna želja i poriv koji vas nagoni ili tek istinska želja da jadnim poganima donesete naše drago evanđelje?" Na te riječi Robert Aghion pocrveni kao na djelu uhvaćen prevarant. Oborio je pogled i neko vrijeme šutio, a onda iskreno prizna daje ta njegova pobožna volja, doduše, posve ozbiljna, ali da vjerojatno nikada ne bi bio došao

13

na pomisao prijaviti se za Indiju i uopće postati misionar da ga nije zavela čežnja za predivnim rijetkim biljkama i životinjama tropskih zemalja, a osobito za njihovim leptirima. Starcu je bilo jasno da mu je mladić otkrio svoju posljednju tajnu i da više nema što priznati. On mu sa smiješkom kimne i ljubazno reče: "No, s tim grijehom morate sami izaći na kraj. Trebate poći u Indiju, dragi mladiću!" I ubrzo se uozbiljivši, on mu položi obje ruke na glavu i svečano ga blagoslovi riječima biblijskoga blagoslova.

Tri tjedna poslije mladi je misionar, dobro opskrbljen kutijama i kovčezima, otputovao kao putnik na lijepom jedrenjaku, gledao kako njegova domovina tone u sivilu mora i već u prvom tjednu, još prije nego su stigli do Španjolske, upoznao čudi i pogibelji mora. U ono vrijeme putnik za Indiju još nije mogao tako zelen i neiskusni dosegnuti svoj cilj kao danas kada čovjek u Europi udobno uđe u parobrod, Sueskim se kanalom provuče pokraj Afrike i nakon kraćeg vremena, začuđen i trom od previše spavanja i jela, ugleda indijsku obalu. U ono vrijeme jedrenjaci su se morali mjesecima mučiti okolo strašne Afrike dok su ih ugrožavale oluje i kočile beživotne duge bonace, morali su se znojiti i smrzavati, gladovati i odricati se sna, a tko je pobjedonosno okončao putovanje, odavno više nije bio neiskusni novak, već je naučio donekle se držati na nogama. Tako je bilo i misionaru. Od Engleske do Indije putovao je sto pedeset i šest dana i u lučkome je gradu Bombavu sišao na kopno kao preplanuli i smrša-vjeli moreplovac.

14

U međuvremenu nije izgubio svoju radost i znatiželju premda su bile utihnule, a kako je već tijekom putovanja na svaku plažu izlazio s istraživačkim duhom i svaki otok s palmama promatrao sa znatiželjom i pun poštovanja, tako je na indijsko tlo stupio pohlepno otvorenih očiju i nepokoleban ušao u lijepi blještavi grad.

Najprije je potražio i našao kuću u kojoj je bio preporučeni; nalazila se u tihoj uličici u predgrađu, natkriljena kokosovim palmama. Pri ulasku pogledom okružne mali vrt ispred kuće i premda je sada morao brinuti se za važnije stvari, našao je dovoljno vremena da uoči jedan grm s tamnim listovima i velikim zlatno-žutim cvjetovima oko kojega je radosno lepršao dražestan roj bijelih leptira. S tom slikom u još pomalo zaslijepljenim očima preko nekoliko je niskih stuba došao u sjenu široke verande, pa kroz otvorena ulazna vrata ušao u kuću. Neki hindski sluga u bijeloj halji golih tamno-smeđih nogu požuri mu ususret preko hladnoga crvenog poda od opeke, odano se nakloni i stane nazalnim tonom pjevuckati hindustanske riječi pozdrava, no ubrzo primijeti da ga stranac ne razumije, pa ga uz nove meke naklone i zmijolike pokrete odanosti i pozivanja odvede dublje u kuću pred neki otvor koji je umjesto vratima bio zatvoren labavo obješenom hasurom od lika. U istom trenutku netko s druge strane razmakne hasuru i pojavi se visok, mršav muškarac osorna izgleda u bijeloj tropskoj

odjeći i sa slamnatim sandalama na bosim nogama. Na nekom nerazumljivom indijskom jeziku on sasus rafal pogrda na slugu koji se pognu i uz

15

zid odšulja iz sobe, a zatim se obrati Aghionu i na engleskom ga pozove da uđe.

Misionar se najprije pokušao ispričati zbog nenajavljenoga dolaska i opravdati jadnoga slugu koji nije ništa skrivio. No ovaj nestrpljivo odmahnu rukom i reče: "S ovim dripcima od sluga ubrzo ćete se naučiti ophoditi. Uđite! Očekivao sam vas."

"Vi ste vjerojatno mister Bradlev?" upita pridošlica ljubazno dok je pri tom prvom koraku u egzotično gospodarstvo i pri pogledu na savjetodavca, učitelja i suradnika u njemu rastao osjećaj tuđine i hladnoće.

"Ja sam Bradlev, dakako, vi ste valjda Aghion. Dakle, Aghione, uđite već jednom! Jeste li već ručali?"

Visoki koščati muškarac ubrzo je mrzovoljnom bahatošću iskusnoga preoceanskog žitelja i trgovačkog agenta u svoje smeđe, tamno maljave ruke uzeo sudbinu svoga gosta. Poslao mu je rižino jelo s ovnovi-nom i ljutim curryjem, dodijelio mu sobu, pokazao kuću, preuzeo njegova pisma i naloge, odgovarao na njegova prva znatiželjna pitanja i poučio ga najnužnijim indijskim pravilima života. Dignuo je na noge četiri smeđe hindske sluge, u svojoj hladnoj srdžbi zapovijedao je i galamio po kući koja je ječala, poslao je i po indijskoga krojačkoga majstora koji je za Aghiona odmah morao sašiti tucet za to podneblje tipične odjeće. Zahvalno i pomalo prestrašeno novak je sve to prihvaćao premda bi njegovoj naravi bilo bolje odgovaralo daje svoj dolazak u Indiju obilježio tiše i mirnije, da se najprije malo udomaćio i u ljubaznom razgovoru dao oduška

16

svojim prvim dojmovima i brojnim snažnim uspomenama s putovanja. No, čovjek se na polugodišnjoj plovidbi morem nauči skromnosti i prilagođavanju raznim situacijama, pa je evangelički mladić, kada je mister Bradlev predvečer otišao u grad obavljati svoje trgovačke poslove, radosno odahnuo i nakanio sada sam s užitkom proslaviti svoj dolazak i pozdraviti zemlju Indiju.

Svečano je izašao iz svoje prozračne sobe koja nije imala ni vrata ni prozore već samo prazne prostrane otvore u svim zidovima i izašao van noseći na plavokosoj glavi šešir sa širokim obodom i dugom koprenom protiv sunca držeći u ruci pozamašan štap. Stupivši u vrt, duboko je udahnuo, osvrnuo se i napetih čula upijao lahore i mirise, svjetla i boje te strane, čarobne zemlje u čijem je osvajanju trebao pomagati kao skroman suradnik i kojoj se voljno želio predati.

Ono što je oko sebe vidio i osjećao, sve mu se veoma sviđalo i izgledalo kao sjajna, u tisuću oblika nađena potvrda brojnih snova i slutnja. Gusto visoko grmlje stajalo je na žarkome suncu puno velikih, čudesno jarkih cvjetova; na visokim, vitkim glatkim stablima stršili su u začuđujućoj visini tihi obli vršci kokosovih palmi, iza kuće je stajala lepezasta palma i svoj neobično pravilan, ravnomjeran divovski kotač od golemih, u ljudskoj visini dugačkih listova kruto pružala u visine, no uz rub puta njegovo oko zaljubljenika u prirodu primijetilo je neko malo živahno biće kojemu se oprezno približio. Bio je to zeleni kameleon trokutaste

17

glave i zločestih očica. Nagnuvši se nad njim, osjetio se sretan poput djeteta.

Neka neobična glazba trgne ga iz pobožne zamišljenosti. Iz šaputava mira duboke zelene divljine obrasle stablima i vrtom prolomi se ritmična tutnjava metalnih bubnjeva i piskutavih puhaćih glazbala. Pobožni zaljubljenik u prirodu začuđeno oslušne, a kako se ništa nije vidjelo, on se znatiželjno zaputi u tom smjeru da bi istražio vrstu i porijeklo tih barbarsko-svećanih zvukova. Slijedeći zvukove, on izađe iz vrta kojemu su vrata bila širom otvorena i zaputi se travnatom cestom kroz pitom krajolik kućnih vrtova, palminih nasada i veselo svijetlozelenih rižinih polja sve dok se, zaokrenuvši iza visokoga ugla jednog vrta, ne nade u

seoski ljupkoj uličici indijskih koliba. Kućice su bile sagrađene od gline ili samo od bambusova pruća, krovovi pokriveni suhim palminim lišćem, a u svim vratima stajale su i čučale tamnopute hindske obitelji. Sa znatizeljnom je gledao te ljude i po prvi put vidio seoski život toga stranoga neciviliziranog naroda i od prvoga je trenutka zavolio te tamnopute ljude čije su lijepe djetinje oči gledale kao u nekoj nesvjesnoj i neizbavljenoj tuzi. Lijepe žene zirkale su kroz teške pletenice svoje duge, garave kose, tihe i krotke poput srna; posred lica i na zglobovima ruku i nogu nosile su srebrn nakit i prstenje na nožnim palcima. Dječica su stajala posve gola nemajući na tijelu ničega osim neobična amuleta od srebra ili rožine obješena o tanku nit od basta.

18

Još uvijek je odzvanjala ona luda glazba, sada sasvim blizu, a na uglu iduće ulice on pronade što je tražio. Tamo se nalazila strašno neobična zgrada fantastična oblika i zastrašujuće visine s golemim vratima u sredini. Promatrajući ih, on u čudu podigne pogled i vidi daje cijela divovska površina građevine sastavljena od silna mnoštva kamenih figura bajkovitih životinja, ljudi i bogova ili đavola koji su se u stotinama nizali sve do dalekoga uskog vrha hrama, poput neke šume i divljega spleta tijela, udova i glava. Taj zastrašujući kameni div, veliki hinduistički hram, snažno je svijetlio na vodoravnim zrakama kasnoga večernjeg sunca i zapanjenom strancu jasno pripovijedao da ti životinjski blagi, polugoli ljudi nipošto nisu bili rajski primitivni narod, nego su već kojih tisuću godina posjedovali misli i bogove, umjetnosti i religije.

Jeka bubnjeva upravo je utihnula i iz hrama stadoše izlaziti brojni pobožni Indijci u bijelim i šarenim haljama predvođeni otmjeno odvojenom malenom svečanom skupinom brahmana, oholih u svojoj tisućljetnoj učenosti i dostojanstvu. Koračali su pokraj bijeloga čovjeka tako gordo kao plemići pokraj nekog šegrtu te ni oni ni skromni ljudi koji su ih slijedili nisu izgledali ni najmanje skloni od nekoga stranog pridošlice primati poduke o ispravnosti božanskih i ljudskih stvari.

Kada se svjetina razišla i mjesto se stišalo, Ro-bert Aghion približi se hramu i sa zbunjenim zanimanjem stade proučavati figure na pročelju, no ubrzo s tugom i užasom od toga odustane jer ga je groteskni

19

alegorijski jezik tih skulptura zbunjivao i plašio ništa manje od pogleda na neke prizore besramne opscenosti koje je našao naivno prikazane usred vreve bogova.

I dok se okretao i pogledom tražio put kući, hram i uličice iznenada se ugase; nebom zadrhti časovita titrava igra boja i brzo se spusti noć. To strašno brzo mračenje, premda je za njega odavno znao, mladoga misionara ispuni laganom jezom. Istodobno s prvim sumrakom iz svih stabala i grmova zaori se resko zujanje i buka tisuća kukaca, a u daljini se začu bijesan i tužan krik neke životinje nepoznato divljega glasa. Aghion je žurno potražio put kući, sretno ga našao i još nije posve bio prešao taj mali dio puta, a cijelu je zemlju već prekrila duboka noćna tmina i visoko crno zvjezdano nebo.

U kući, kamo je stigao zamišljen i rastresen i približio se prvoj osvjetljenoj prostoriji, dočeka ga mi-ster Bradlev s riječima: "No, evo vas. Ispočetka ne biste više trebali navečer tako kasno izlaziti jer nije sasvim bezopasno. Inače, baratate li dobro puškom?" "Puškom? Ne, nisam to nikada učio." "Onda uskoro naučite... A gdje ste večeras bili?" Aghion je pripovijedao s mnogo žustrine. Žedan znanja, ispitivao je kojoj religiji pripada onaj hram i kakvim se tamo klanja bogovima ili idolima, kakvo je značenje onih silnih figura, a kakvo one neobične glazbe, jesu li lijepi gordi muškarci u bijelim haljama svećenici i kako se zovu njihovi bogovi. No, tu je doživio prvo razočaranje. O svemu stoji pitao, njegov savjetodavac nije htio ni čuti. Objasnio je da se nitko ne snalazi u

20

odurnom metežu i mutežu toga idolopoklonstva, da su brahmani bezbožna banda izrabljivača i ljenčina i da su općenito ti Indijci svi zajedno prljava bagra prosjaka i zlikovaca s kojima pristojan Englez radije ne treba imati nikakva posla.

"Ali", bojažljivo će Aghion, "moje je poslanje upravo to da te zabludjele ljude izvedem na pravi put! Zbog toga ih moram poznavati i voljeti i sve o njima znati..."

"Uskoro ćete o njima znati više no što će vam biti drago. Naravno da morate naučiti hindustani, a poslije možda i još neke od tih besramnih jezika crnčuga. No s ljubavlju nećete daleko dospjeti."

"Oh, ali ljudi izgledaju vrlo dobroćudno!"

"Mislite? No, već ćete vidjeti. U ono što kanite s hinduima uopće se ne razumijem i ne želim o tome suditi. Naša je zadaća da ovu bezbožnu bagru polako privedemo nekoj kulturi i naučimo ih Što znači pristojnost; dalje od toga možda nikada nećemo dospjeti!"

"Naš moral, ili ono što nazivate pristojnošću, jest Kristov moral, dragi gospodine!"

"Vi mislite na ljubav. Da, recite samo nekom hin-duistu da ga volite. Taj će danas od vas prositi, a sutra će vam iz spavaće sobe ukrasti košulju!"

"Je li moguće?"

"To je, dapače, sasvim izvjesno, dragi gospodine. Ovdje zasigurno imate posla s nezrelim osobama koje još nemaju pojma o poštenju i pravu, ne s dobroćudnim

21

engleskim školarcima, nego s narodom prepredenih tamnopusitih dripaca kojima je svaka besramnost glavni izvor zabave. Još ćete me se vi sjetiti!"

Aghion je tužno odustao od daljnjega ispitivanja i nakanio najprije marljivo i poslušno naučiti sve što se imalo za naučiti. A imao strogi Bradlev pravo ili ne, još od prvoga pogleda na golemi hram i nepristupačno gorde brahmane njegova mu se nakana i služba u toj zemlji učinila beskrajno težom no što je ikada prije mogao zamisliti.

Idućega jutra u kuću su dopremljene kutije u kojima je misionar iz domovine ponio svoju imovinu. Brižljivo je raspakirao, slagao košulje s košuljama i knjige s knjigama i nad mnogim bi se predmetima zamislio. U ruke mu dođe neki mali bakrorez u crnom okviru čije se staklo u putu razbilo, a koji je prikazivao portret gospodina Defoea, autora Robinsona Crusoea, zatim stari, još iz ranoga djetinjstva poznati mu molitvenik njegove majke, potom kao ohrabrujući putokaz u budućnost jedan zemljovid Indije koji mu je darovao njegov stric te dva čelična okvira za mrežu za leptire koje je sam dao izraditi još u Londonu. Jedan od njih odmah je stavio na stranu za uporabu idućih dana.

Navečer je njegova imovina bila podijeljena i naslagana, mali je bakrorez visio iznad njegova kreveta, a cijela je soba bila dovedena u red. Nogare svoga stola i kreveta stavio je, kako su mu preporučili, u male glinene zdjelice te zdjelice napunio vodom radi zaštite od mrava.

Mister Bradlev cijeloga je dana bio poslovno

22

odsutan i mladomu je čovjeku bilo neobično što gaje ponizni sluga znakovima pozivao na objede i pritom posluživao, a da s njim nije mogao progovoriti nijednu jedinu riječ.

U zoru idućega dana počeo je Aghionov posao. Bradlev mu je predstavio naočita mladića tamnih očiju po imenu Vyardenya koji je došao u kuću da bi ga učio hindustanski jezik.

Nasmiješeni mladi Indijac dobro je vladao engleskim i imao najbolje manire; samo je uplašeno ustuknuo kada mu je bezazleni Englez ljubazno pružio ruku pozdrava, pa je kao pripadnik visoke kaste i ubuduće izbjegavao svaki tjelesni dodir s Bijelcem koji bi ga onečistio. Također nikada nije htio sjesti na stolicu na kojoj je prije njega sjedio neki stranac, već je svakoga dana smotanu pod rukom donosio svoju vlastitu lijepu hasuru od basta koju bi rasprostro na tlo od opeke i prekriženih nogu na njoj plemenito i uspravno sjedio. Njegov učenik, čijim je marom mogao biti zadovoljan, pokušavao je i od njega naučiti to umijeće, pa je tijekom poduke neprestano čučao na sličnoj hasu-ri na tlu premda su ga pritom isprva svi

udovi boljeli dok se nije naviknuo. Marljivo i nestrpljivo učio je riječ po riječ, počinjući sa svakodnevnim pozdravnim frazama koje mu je mladić neumorno i sa smiješkom izgovarao i svakoga je dana s novom hrabrošću ratovao s indijskim grlenim i nepčanim glasovima koji su mu isprva zvučali kao neartikulirano hroptanje, a koje je sada sve naučio razlikovati i oponašati.

23

Koliko god j e hinudstanski bio neobičan i koliko god su dopodnevi sati brzo prolazili s ugladenim učiteljem jezika, toliko su popodneva, pa čak i večeri bile dovoljno duge da bi marljivi gospodin Aghion osjetio samoću u kojoj je živio. Njegov domaćin, s kojim je bio u nejasnu odnosu i koji je prema njemu nastupao napola kao dobrotvor, napola kao neka vrsta nadređenoga, rijetko je bio kod kuće, najčešće se oko podneva pješice ili na konju vraćao iz grada, kao glava kuće predsjedao objedu na koji je povremeno pozivao nekog engleskog pisara, a potom bi na dva, tri sata prilegao na verandi radi pušenja i spavanja da bi predvečer još jednom na nekoliko sati otišao u svoju pisarnicu ili skladište. Katkada je morao otputovati na nekoliko dana da bi kupio proizvode, a njegov novi ukucan nije imao ništa protiv toga jer se uz najbolju volju nije mogao sprijateljiti s tim grubim i šutljivim poslovnim čovjekom. I u načinu života mistera Bradlevja bilo je mnogočega što se misionaru nije sviđalo. Između ostalog, povremeno se događalo da je Bradlev navečer po završetku posla zajedno s onim pisarom pio neku mješavinu vode, ruma i limunade sve dok se ne bi opili; na to je piće u prvo vrijeme pozivao mladoga duhovnika, ali bi ovaj to svaki put pažljivo otklonio.

U takvim okolnostima Aghionova svakodnevica nije bila odviše uzbudljiva. Pokušavao je upotrijebiti svoja prva slabašna jezična znanja, pa bi za dugih pustih popodneva, dok je pripeka sa svih strana opsjedala drvenu kuću, otišao kod sluga u kuhinju i pokušavao s

24

njima razgovarati. Muslimanski kuhar nije mu, doduše, odgovarao i bio je tako ohol da se činilo kao da ga i ne gleda, no vodonoša i kućni sluga koji su satima dokono sjedili na svojim hasurama i žvakali betel nisu imali ništa protiv sudjelovanja u napornim masterovim pokušajima da progovori.

No jednoga se dana Bradlev pojavio na kuhinjskim vratima kada su se ona dva mulca od zadovoljstva pljeskala po butinama smijući se nekim misionarovim pogreškama i pobrkanim riječima. Bradlev je stisnutih usnica promatrao to veselje, zatim je munjevito ošama-rio kućnoga slugu, nogom udario vodonošu, a zaprepaštenoga Aghiona bez riječi odvuкао sa sobom. U svojoj mu je sobi potom ljutito rekao: "Koliko vam puta moram reći da se ne družite s tim ljudima! Kvarite mi momke, dakako u najboljoj namjeri, a ionako je nedopustivo da se jedan Englez pred tim tamnopusnim dripcima pretvori u lakrdijaša!" Zatim je otišao prije nego se uvrijeđeni Aghion mogao opravdati.

Među ljude je usamljeni misionar zalazio samo nedjeljom za redovitih odlazaka u crkvu, a jednom je i sam preuzeo propovijed umjesto ne odveć marljivoga engleskoga pastora. No on, koji je u domovini pred seljacima i tkalcima vunene robe u svome kraju propovijedao s ljubavlju, ovdje se - pred hladnom pastvom bogatih poslovnih ljudi, umornih, boležljivih dama i živahnih mladih namještenika - osjećao tuđe i otriježnjeno.

Pa kad bi se sada, promatrajući svoj položaj, povremeno veoma snuždio i sam se nad sobom sažalio,

25

postojala je utjeha za njegov duh koja ga nikada nije iznevjerila. Tada bi se opremio za izlet, o rame objesio botaničarsku kutijicu i u ruku uzeo mrežu kojoj je pridodao dug tanak bambusov prut. Upravo ono na što se većina ostalih Engleza jadala, strašna pripeka i cjelokupna indijska klima, njemu je bilo milo i divno; jer on je tijelom i duhom ostajao svjež i nije dopuštao da ga svlada mlitavost. Za njegovo proučavanje prirode i njegove hobije ta je zemlja bila nepregledan pašnjak, na svakom koraku zaustavljala su ga nepoznata stabla, cvijeće, ptice,

kukci koje je odlučio postupno sve odreda poimence upoznati. Neobični gušteri i škorpije, goleme tuste stonoge i ostale kućne nemani rijetko su ga više mogle uplašiti, a otkako je u kupaonici drvenim vjedrom hrabro ubio debelu zmijurinu, osjećao je kako njegov strah od opasnih životinja sve više jenjava.

Kada je prvi put mrežom zamahnuo za velikim prekrasnim leptirom, kada gaje vidio uhvaćena u mrežu i opreznim prstima primaknuo tu ponosnu blistavu životinjicu čija su se široka krila prozirno bjelasala osuta mio-mirisnim šarenim maljicama, srce mu jače zakuca u njegovoj nesputanoj radosti kakvu nije osjetio otkako je kao dječak ulovio svoj prvi lastin rep. Radosno se navikavao na neudobnosti džungle i nije posustajao kada je u prašumi duboko upadao u skrivene blatne jame dok su mu se rugali čopori kreštavih majmuna i opsjedali ga bijesni rojevi mrava. Samo jednom je drhtureći i moleći se klečao iza ogromnoga stabla gumijevca dok se u blizini kroz gustu šikaru poput oluje i potresa probijalo

26

krdo slonova. Naviknuo se da ga u njegovoj prozračnoj sobi zorom budi divlje urlikanje majmuna iz obližnje šume i da noću sluša zavijanje šakala. Oči su mu se krijesile svijetlo i pozorno iz njegova omršavjela, po-tamnijela i već muževna lica.

I u gradu, a još radije u mirnim poput vrtova uređenim selima izvan grada sve se bolje snalazio i hin-duisti su mu se sviđali to više što ih je više susretao. Neugodan i vrlo mučan bio mu je samo običaj nižih staleža koji su žene puštali da hodaju golih grudi. Misionar se teško mogao naviknuti na gledanje golih ženskih vratova i ruku i ženskih grudi na ulici, premda je to često izgledalo vrlo lijepo.

Osim te nepristojnosti ništa ga nije toliko opterećivalo i misaono zaokupljalo kao zagonetke duhovnoga života tih ljudi. Kamo god bi pogledao, posvuda je bila religija. U Londonu se zasigurno ni o najvećem crkvenom blagdanu nije moglo vidjeti toliko pobožnosti kao ovdje svakoga radnog dana i u svakoj ulici; posvuda se vidalo hramove i slike, molitvu i žrtvu, procesije i obrede, pokajnike i svećenike. No tko se ikada poželio snaći u tom zamršenom klupku religija? Tu su bili brahmani i muhamedanci, štovatelji vatre i budisti, sluge Shive i Krishne, nositelji turbana i vjernici ošišani na ćelavo, štovatelji zmija i sluge svetih kornjača. Gdje je bio bog kojemu su svi ti zabludjeli služili? Kako je on izgledao i koja je od tih silnih vjeroispovijedi bila starija, svetija, čišća? To nitko nije znao, a poglavito je samim Indijcima to bilo savršeno svejedno;

27

koga nije zadovoljavala vjera njegovih otaca, taj bi prešao na neku drugu ili bi otišao kao pokajnik da pronađe neku novu religiju ili ju čak stvori. Bogovima i duhovima čija imena nitko nije znao prinošena su jela u zdjelicama i sve te stotine bogoslužja, hramova i svećenstava živjele su zadovoljne jedni pored drugih, a da sljedbenicima jedne vjere nije padalo na um one druge mrziti ili čak ubijati, kako je to bio običaj kod kuće u kršćanskim zemljama. Štošta je, dapače, izgledalo lijepo i milo, svirka flaute i nježni cvjetni darovi, a na mnogim pobožnim licima počivao je mir i vedro spokojni sjaj kakav se na licima Engleza uzalud mogao tražiti. Lijepim i svetim činila mu se i zapovijed koju su hinduisti strogo poštivali, da se ne ubija životinju, pa se on katkada sam pred sobom sramio i tražio opravdanje kada bi bez milosti ubio neke lijepe leptire i kukce i nataknuo ih na igle. S druge pak strane, u tim istim narodima koji su svakoga crva kao božjega stvora smatrali svetim i koji su se iskreno predavali molitvama i bogoslužju, krađa i laž, krivokletstvo i prijevara bile su svakodnevne pojave nad kojima se nitko nije zgražao ili im se barem čudio. Stoje više dobronamjerni navjestitelj vjere o tome razmišljao, to više mu se činilo da mu taj narod postaje nedokučivom zagonetkom koja se rugala svakoj logici i teoriji. Sluga s kojim je usprkos Bradlevjevoj zabrani uskoro ponovno vodio razgovore i koji mu je, činilo se, upravo postao nerazdvojan drug, sat poslije ukrao mu je pamučnu košulju, a kada ga je Aghion ljubazno ali

ozbiljno pozvao na red, ovaj je prvo, zaklinjući se, poricao, potom sa smiješkom sve priznao, pokazao košulju i rekao u povjerenju da košulja već ima rupicu, pa je mislio daju master zacijelo više ne želi nositi.

Drugi gaje put začudio vodonoša. Taj je čovjek primao plaću i hranu za to da svakoga dana kuhinju i kupaonicu opskrbi vodom iz obližnje cisterne. On je taj posao obavljao rano ujutro i navečer dok je preko cijeloga dana sjedio u kuhinji ili u služinskoj kolibi i žvakao ili betel ili komadić šećerne trske. Jednom zgodom dok je drugi sluga bio odsutan, dao mu je Aghion da iščetka hlače koje su poslije šetnje visjele pune sjemena trave. Muškarac se samo nasmijao i stavio ruke na leđa, a kad se misionar namrštio i strogo mu zapovjedio da smjesta obavi taj poslić, on je, doduše, napokon poslušao, ali je posao obavio gundajući i plačući, potom je neutješno sjeo u kuhinju i sat vremena kao neki očajnik psovao i bjesnio. Beskrajno se trudeći i prevladavši mnoge nespornosti, Aghion je napokon saznao da je čovjeka teško uvrijedio zapovjedi mu posao koji ne pripada njegovoj službi.

Sva ta mala iskustva, polako se zgušnjavajući, stopila su se kao u neki stakleni zid koji je misionara odvajao od njegove okoline i tjerao u sve težu samoću. Tim žustrije, pa čak i s određenom očajničkom pohlepom posvećivao se učenju jezika u čemu je dobro napredovao i što mu je, kako se čeznutljivo nadao, trebalo otvoriti put prema tom stranom narodu. Sada se sve češće usuđivao na ulici razgovarati s domorocima, bez

prevoditelja je odlazio krojaču, sitničaru, uraru. Katkad je uspijevao zapodjenuti razgovor s običnim ljudima tako što bi ljubazno promotrio i pohvalio obrtniku njegov rad, majci njezino dojenče, a iz riječi i pogleda tih poganskih ljudi često je progovarala duša toga stranog naroda tako jasno i bratski da bi na trenutak pale sve ograde i nestao osjećaj stranosti.

Napokon je vjerovao kako je otkrio da su mu djeca i obični ljudi sa sela gotovo uvijek dostupni, dapače da sve poteškoće, sve nepovjerenje i sva pokvareno st građana potječe samo od doticaja s europskim mornarima i trgovcima. Otada se usuđivao, često na konju, na izletima sve dublje zalaziti na selo. U džepu je nosio bakrene novčiće, a katkada i komadiće šećera za djecu, a kada bi u bregovitu kraju ispred neke seljačke glinene kolibe pri vezao svoga konja za palmu i stupivši pod krov od trske pozdravio i zamolio malo vode ili kokosova mlijeka, iz toga bi se gotovo uvijek razvilo bezazleno ljubazno poznanstvo i razgovor pri čemu su se muškarci, žene i djeca, veselo začuđeni, često grohotom smijali njegovu još manjkavom znanju jezika, no njemu to uopće nije smetalo.

Još ni na koji način nije pokušavao u takvim prigodama ljudima govoriti o dragome Bogu. Činilo mu se to ne samo preuranjenim, već i krajnje osjetljivim i gotovo nemogućim jer za sve uobičajene izraze biblijske vjere nikako nije mogao pronaći indijske riječi. Osim toga nije osjećao pravo da se tim ljudima nameće kao učitelj i da ih poziva na važne promjene u njihovom životu prije negoli dobro upozna taj život i bude u stanju

s hinduistima živjeti i razgovarati donekle na ravnoj nozi.

Zbog toga su se njegova proučavanja dalje širila. Nastojao je upoznati način života, rada i zarade domorodaca; pokazivali su mu i imenovali stabla i voćke, kućne životinje i oruđa; postupno je otkrivao tajne mokroga i suhoga uzgoja riže, dobivanja basta i pamuka, promatrao je izgradnju kuća i lončarstvo, pletenje slame i tkalačke poslove koje je poznavao iz svoje domovine. Promatrao je oranje blatnjavih rižinih polja uz pomoć ružičastih tustih indijskih bi vola, upoznao je rad ukroćenog slona i gledao pitome majmune kako svojim gospodarima sa stabala donose kokosove orahe.

Na jednome od svojih izleta, u nekoj mirnoj dolini između visokih zelenih brežuljaka, jednom ga je zatekla bjesomučna olujna kiša pred kojom je potražio zaklon u najbližoj kolibi koje se

domogao. U uskoj prostoriji između glinom obloženih bambusovih zidova našao je okupljenu manju obitelj koja je pridošloga stranca pozdravila plahim čuđenjem. Domaćica si je kanom jarko crveno obojila sivu kosu, a kako se u znak dobrodošlice naj ljubaznije nasmiješila, pokazala je usta puna isto tako crvenih zubi koji su otkrivali njezinu strast za žvakanjem betela. Muž joj je bio visok čovjek ozbiljna pogleda i duge još tamne kose. Ustao se s poda i zauzeo kraljevski uspravan položaj, s gostom razmijenio riječi pozdrava i ubrzo mu ponudio svježe načet kokosov orah, pa je Englez popio gutljaj slatkoga soka. Jedan dječčić koji je pri njegovu ulasku šmugnuo u kut iza

31

kamenog ognjišta, strašljivo je znatiželjna pogleda virio odande kroz šumu sjajne garave kose, na tamnim prsima svjetlucau mu je mjedeni amulet koji je bio njegov jedini ures i jedina odjeća. Nekoliko velikih svež-njeva banana bilo je obješeno iznad vrata radi dozrijevanja; u cijeloj kolibi, koja je sve svoje svjetlo dobivala samo kroz otvorena vrata, nije se primjećivalo siromaštvo nego krajnja jednostavnost i lijepa urednost.

Neki tihi iz najdaljih djetinjih uspomena zamiri-sali osjećaj zavičaja koji putniku tako lako navre pri pogledu na zadovoljno kućanstvo, neki tihi osjećaj zavičaja kakav u bungalovu gospodina Bradlevja nikada nije osjetio, obuze misionara i njemu se gotovo učini da njegov nailazak ovamo nije tek skrivanje izletnika zatečenog kišom, već da do njega, zalutaloga u tmurnim životnim previranjima, napokon opet dopire dašak smisla i vedrine pravoga, prirodnoga, zadovoljnog života. Na gustome krovu od trstike šumjela je i strasno bubnjala divlja kiša i visjela pred vratima gusta i sjajna poput staklena zida.

Starci su razgovarali sa svojim neobičnim gostom, a kada su na posljetku ljubazno postavili prirodno pitanje - koji su njegovi ciljevi i nakane u ovoj zemlji - on se zbunio i stao o nečem drugom pripovijedati. I ponovno se, kao već toliko puta, skromnomu Aghionu učini strašno drskim i nadmenim što je kao izaslanik nekog dalekog naroda došao ovamo s nakanom da tim ljudima oduzme njihovoga boga i vjeru i nametne im nekoga drugoga. Uvijek je mislio da će ta plahost nestati

32

čim bolje ovlada hindustanskim jezikom; no danas mu je bilo nedvojbeno jasno daje to bila obmana i daje on, što je bolje razumijevao taj tamnoputi narod, to manje u sebi osjećao pravo i volju da bahato zadire u život toga naroda.

Kiša je jenjala i u bregovitoj ulici otjecala je voda pomiješana s masnom crljenicom, sunčane zrake probijale su se između mokro svjetlucavih stabala palmi i jarko se i zasljepljujući zrcalile na svijetlim golemim listovima pisanga. Misionar se zahvalio svojim domaćinima i pokazao da se želi oprostiti kadli u tom trenutku na tlo padne sjena i malena se prostorija zamračila. On se hitro okrene i ugleda kako netko bešumno ulazi kroz vrata na bosim stopalima, neka mlada žena ili djevojka koja se, nenadano ga ugledavši, uplaši i pobjegne k dječaku iza ognjišta.

"Pozdravi gospodina!" dovikne joj otac i ona plaho istupi dva koraka naprijed, prekriži ruke na grudima i nekoliko se puta nakloni. U njezinoj gustoj crnoj kosi ljeskale su se kišne kapi; Englez joj ljubazno i zbunjeno položi ruku na glavu te izgovori neki pozdrav, a dok je pod prstima živo osjećao meku podatnu kosu, ona podigne lice prema njemu i ljubazno se nasmiješi svojim predivnim očima. Oko vrata je nosila koraljnu ogrlicu, a o nožnom zglobu težak zlatan prsten, osim toga ništa drugo doli tik ispod grudi svezanu crvenosme-đu podsuknju. Tako je stajala u svojoj ljepoti ispred začuđenoga stranca; sunčane zrake zagasito su sjale u njezinoj kosi i na smeđim svijetlim ramenima, a u mladim

33

ustima bljeskali su joj blistavi zubi. Robert Aghion s ushićenjem ju je promatrao pokušavajući duboko se zagledati u njezine mirne blage oči, no brzo se smeo; vlažan miris njezine kose i pogled na gola ramena i grudi zbunjivao ga je, pa on ubrzo pred tim nevinim pogledom spusti

oči. On posegne u džep i izvuče čelične škarice kojima si je inače podrezivao nokte i bradu i koje su mu također služile za skupljanje biljaka; sada ih je darovao lijepoj djevojci i dobro je znao da je to vrlo vrijedan dar. Ona ih primi, također zbunjena i sretno začuđena dok su se roditelji iscrpljivali u izrazima zahvale, a kada se oprostio i pošao, ona gaje slijedila do nadstrešnice kolibe, primila mu lijevu ruku i poljubila ju. Taj mlaki, nježni dodir cvjetolikih usana uzburkao mu je krv i on bi ju bio najradije poljubio u usta. Umjesto toga on svojom desnicom primi obje njezine ruke, zagleda joj se u oči i upita ju: "Koliko ti je godina?" "Ne znam", odgovori ona. "A kako se zoveš?" "Naissa."

"Zbogom, Naissa, i ne zaboravi me!" "Naissa neće zaboraviti gospodina." Otišao je odande tražeći put kući, duboko zamišljen, a kada je kasno po mraku stigao i ušao u svoju sobu, tek tada je primijetio da danas nije ulovio ni jednog jedinog leptira ili kukca niti je s izleta donio list ili cvijet. No njegov stan, pusta momačka kuća s besposlenim slugama i nepristupačnim, mrzovoljnim gospodinom Bradlevjem, još nikada mu se nije učinila tako

34

strašnom i očajnom kao toga večernjega sata dok je pri maloj uljanici sjedio za klimavim stolićem i pokušavao čitati Bibliju.

Te noći, kada je nakon dugoga misaonog nemira i usprkos zujanju komaraca napokon utonuo u san, misionara su mučili čudni snovi. Šetao je nekim sumračnim palmikom u kojem su žute sunčane pjege titrale na crvenkastu tlu. Papagaji su kriješćali u visini, majmuni su izvodili vratolomije na beskrajno visokim stablima, poput dragulja svjetlucave ptičice dragocjeno su se ljeskale, svakovrsni kukci zvučima su, bojama ili pokretima iskazivali svoju životnu radost. Misionar je šetao zahvalan i sretan usred te raskošne ljepote; doviknuo je nekom majmunu koji je izvodio akrobacije i gle, spretna se životinja poslušno spustila na zemlju i poput sluge s pokretima odanosti stala ispred Aghiona. A on je uvidio da u tom blaženom okrugu mora vladati tim stvorenjima, pa uskoro oko sebe okupi ptice i leptire, a ovi se sjatiše u velikim blistavim jatima i on je mahao i rukama davao takt, kimao glavom, zapovijedao pogledima i pucketanjem jezikom i sve te prekrasne životinje u zlatnome su se zraku poslušno redale u lijepe lebdeće krugove i povorke i zviždale i zujale, cvrčale i ćurlikale u nježnim zborovima, tražile i bježale, međusobno se lovile i hvatale, u zraku opisivale svečane krugove i vragolaste spirale. Bio je to blistav predivan balet i koncert i iznova otkriveni raj, a u tom skladnom čarobnom svijetu koji gaje slušao i pripadao mu, sanjar je boravio s gotovo bolnom radošću; jer u svojoj sreći

35

ipak je već bila sadržana i blaga slutnja ili znanje, neki predosjećaj nezaslužnosti i prolaznosti kakav ionako mora imati pobožan misionar pri svakom čulnom zadovoljstvu. Taj plašljivi predosjećaj nije ga prevario. Ushićeni je ljubitelj prirode još uživao u pogledu na majmunsku kadrilu i milovao velikoga modroga baršunastog leptira koji mu se s povjerenjem spustio u lijevu ruku i dopustio da ga miluje kao grlicu, ali u tom čarobnom gaju već su počele lepršati sjene straha i raspada i oma-tati dušu sanjara. Pojedine su ptice prodorno i uplašeno zakriještale, u visokim su krošnjama zahukali nemirni udari vjetra, veselo toplo sunce postalo je blijedo i boležljivo, ptice su se na sve strane raspršile, a veliki lijepi leptiri pustili su u bespomoćnom strahu da ih odnese vjetar. Kišne kapi uzbuđeno su pljuštale po krošnjama, udaljena tiha grmljavina polako odzvanjajući valjala se nebeskim svodom.

Tada mister Bradlev stupi u šumu. Odletjela je i posljednja šarena ptica. Visok i jak kao div i mračan kao duh umorena kralja Bradlev se približi, prijezirno pljune pred misionara i stane mu uvredljivim, podrugljivim, neprijateljskim riječima predbacivati daje varalica i lopov koji pušta da ga njegov londonski pokrovitelj zapošljava i plaća za obraćenje pogana, a on se umjesto toga bavi samo dokolicom, lovom na kukce i šetnjama. Aghion je pokajnički morao priznati da je gospodin Bradlev u pravu, a da je on kriv za sve te propuste.

36

Sada se pojavio onaj moćni bogati pokrovitelj iz Engleske, Aghionov poslodavac, te još nekoliko engleskih duhovnika i oni su zajedno s Bradlevjem pred sobom tjerovali i gonili misionara kroz grmlje i trnovito šibljje sve dok nisu stigli do napučene ulice u onome predgrađu Bombava u kojoj je stajao kao toranj visok groteskni hinduistički hram. U njega se slijevala i iz njega otjecala šarena rijeka ljudi, nagi kuliji i u bijelo odjeveni gordi brahmani; no nasuprot hramu bila je sagrađena kršćanska crkva, a nad njezinim portalom u kamenu je bio isklesan Bog Otac kako lebdi u oblacima ozbiljna očinska oka i meko kovrčave brade. Progonjeni misionar skoči na stube kuće Božje, mahnu rukama i stade propovijedati hinduističkome puku. Gromko ih pozove da pogledaju ovamo i usporede koliko je drukčiji pravi Bog od njihovih nacerenih bogova s brojnim rukama i surlama. Upirući prstom pokazivao je koloplet likova na pročelju indijskoga hrama, a potom pozvao da pogledaju lik Božji na njegovoj crkvi. Ali kako se samo zaprepastio kada je slijedeći vlastitu ruku podignuo pogled; jer Bog Otac bio se promijenio, dobio je tri glave i šest ruku i umjesto pomalo plahe i nemoćne ozbiljnosti na licima mu je titrao nadmoćan i zadovoljan osmijeh, upravo onakav kakav nerijetko prikazuju indijske slike bogova. Propovjednik se obeshrabreno okrene prema Bradlevju, prema pokrovitelju i duhovnicima; no svi su bili nestali i on je stajao sam i slab na stubama crkve, a sada gaje napustio i sam Bog Otac jer je svojim šestorim rukama domahivao

37

onom hramu i božanskom se vedrinom smiješio hinduističkim bogovima.

Posvema napušten, osramoćen i izgubljen stajao je Aghion na stubama svoje crkve. Sklopio je oči i ostao uspravno stajati, u duši mu se ugasila svaka nada, a on je očajničkim mirom čekao da ga pogani kamenuju. No umjesto toga, nakon jezive stanke osjeti kako ga neka snažna ali blaga ruka gura u stranu i otvorivši oči on ugleda kamenoga Boga Oca kako visok i častan silazi niza stube dok nasuprot njemu figure bogova u povorkama silaze sa svojih mjesta na pročelju hrama. Bog Otac sve ih pozdravi, potom ude u hinduistički hram i ljubaznom kretnjom prihvati iskaze štovanja u bijelo odjevenih brahmana. No poganski bogovi sa svojim surlama, kovrčama i bademastim očima složno su pohodili crkvu, sve im se činilo dobrim i lijepim i za sobom su povukli mnoge molitelje i tako nastade povorka bogova i ljudi između crkve i hrama; zvuči gonga i orgulja sestrinski su se stapali, a mirni tamnoputi Indijci na jednostavne su englesko-kršćanske oltare prinostili lotoso-vo cvijeće.

No usred svečane vreve koračala je glatke, sjajne crne kose i krupnih djetinjih očiju lijepa Naissa. S mnogim drugim vjernicima došla je prijeko iz hrama, popela se stubama prema crkvi i zastala pred misionarom. Ozbiljno i milo pogledala ga je u oči, kimnula mu i pružila lotosov cvijet. A on, zapljusnut plimom ushićenja, nagnu se nad njezino jasno mirno lice, poljubi ju u usne i zagrli.

38

A prije nego je mogao vidjeti što je Naissa na to rekla, Aghion se probudi iz sna i nađe se umoran i prestrašen kako ispružen u mraku leži u svojoj postelji. Bolna pomutnja svih osjećaja i nagona mučila ga je do očaja. San mu je neskriveno prikazao njegovo vlastito biće, njegovu nejakost i malodušje, nevjeru u njegov poziv, njegovu zaljubljenost u tamnoputu poganku, njegovu nekršćansku mržnju prema Bradlevju, njegovu nečistu savjest prema engleskome poslodavcu.

Neko vrijeme ležao je u mraku tužan i do suza uzbuđen. Pokušao je moliti se, ali nije mogao, pokušao je Naissu zamisliti kao đavolicu i svoju sklonost prepoznati kao nemoralnu, ali ni to nije uspio. Na posljedku se ustane slijedeći nekakav polusvjesni poticaj, još uvijek okružen sjenama i jezom sna; izašao je iz sobe i potražio Bradlevjevu odaju, jednako u nagonskoj potrebi da vidi ljude i nađe utjehu koliko i u pobožnoj nakani da se postidi svoje odbojnosti prema tom čovjeku i svojom ga otvorenosću pridobije za prijatelja.

Potihom se šuljao na tankim potplatima od basta duž mračne verande sve do Bradlevjeve ložnice čija su lagana vrata od bambusova pruca dosezala samo do pola visine otvora za vrata

i pokazivala visoku prostoriju slabašno osvijetljenu; jer Bradlev je običavao, poput mnogih Europljana u Indiji, tijekom cijele noći imati upaljenu malu uljanicu. Aghion oprezno prema unutra gurne tanko krilo vrata i uđe.

Mali fitilj uljanice tinjao je u glinenoj zdjelici na podu sobe i uvis bacao slabašne užasne sjene na prazne

39

zidove. Neki je smeđi noćni leptir oblijetao svjetlo u malim krugovima. Oko prostranoga kreveta brižljivo je bila navučena velika koprena protiv komaraca. Misionar uzme uljanicu u ruku, priđe postelji i lagano razmakne koprenu. I upravo kada je htio zazvati spavače-vo ime, s užasom primijeti da Bradlev nije sam. Ležao je na leđima, pokriven tankom, svilenom spavaćicom, a njegovo lice s u vis ispruženom bradom nije izgledalo nimalo nježnije ili ljubaznije negoli danju. Pokraj njega je gola ležala još jedna osoba, žena duge crne kose. Ležala je na boku okrenuvši prema misionaru svoje usnulo lice, a on ju je prepoznao: bila je to ona snažna visoka djevojka koja svakoga tjedna dolazi po rublje. Ne navukavši ponovno zastor, Aghion pobježe van i nazad u svoju sobu. Pokušao je opet usnuti, ali mu nije polazilo za rukom; doživljaj toga dana, neobični san i napokon pogled na голу spavačicu silno su ga uzbudili. U isti mah, njegova je odbojnost prema Brad-leyju postala još mnogo veća, čak se plašio trenutka ponovnoga susreta i pozdrava za doručkom. No najviše gaje mučilo i tištalo pitanje je li sada njegova dužnost da svome ukucanu prigovori zbog životnoga stila i pokuša ga popraviti. Cijela Aghionova narav tomu se protivila, ali se činilo da njegova služba od njega zahtijeva da prevlada svoje kukavištvo i djeluje na savjest greš-nika. Upalio je svoju svjetiljku i dok su ga zujeći salijetale i gnjavile mušice, satima je čitao Novi zavjet, ali nije pronalazio sigurnost i utjehu. Gotovo bi bio prokleo cijelu Indiju ili svoju radoznalost i želju za putovanjem koja ga je dovela ovamo u ovu slijepu ulicu.

40

Nikada mu se budućnost nije činila tako sumornom i nikada se kao te noći nije osjetio tako malo stvorenim da ispovijeda svoju vjeru i da bude mučenikom.

Na doručak je došao s podočnjacima i umornih crta lica, neveselo je žličicom miješao mirisni čaj i dugo je vremena, mrzovoljno se poigravajući, gulio bananu sve dok se nije pojavio gospodin Bradlev. Kao i obično, Bradiey gaje kratko i hladno pozdravio, na njegove glasne zapovijedi po kući se rastrčase kućni sluga i vo-donoša, potom dugo birajući odabere najžuću voćku iz snopa banana te ju brzo i bahato pojede dok je u sunčanome dvorištu sluga izvodio njegova konja.

"Trebao bih s vama o još nečemu porazgovarati", reče misionar u trenutku kada se ovaj spremao poći. Bradlev sumnjičavo podigne pogled.

"Da? Imam vrlo malo vremena. Mora li to biti baš sada?"

"Da, tako je bolje. Osjećam obvezu reći vam da znam za nedopušteni odnos koji imate s jednom hin-duisticom. Možete zamisliti koliko mi je neugodno..."

"Neugodno!" poviče Bradlev skočivši i prasne u srdit smijeh. "Gospodine, vi ste veći magarac negoli sam uopće mogao zamisliti! Što vi o meni mislite sasvim mi je svejedno, no da vi po mojoj kući njuškate i uhodite, to smatram podlim. Skratimo stvar! Dajem vam vremena do nedjelje. Molim vas da si do tada potražite nov smještaj u gradu; jer vas u ovoj kući neću trpjeti ni dana duže!"

41

Aghion je bio očekivao osornu reakciju, ali ne takav odgovor. Pa ipak, nije se dao zastrašiti.

"Bit će mi zadovoljstvo", reče, dobro se držeći, "da vas oslobodim tereta svoga boravka.

Dobro vam jutro, gospodine Bradlev!"

Otišao je, a Bradlev gaje pažljivo pratio pogledom, napola pogođen, napola veseo. Zatim je zagladio čvrsti brk, napucao usne, zvižnuo svome psu i drvenim stubama sišao u dvorište da bi odjahao u grad.

Obojici muškaraca dobro je došao taj kratki burni razgovor i razjašnjenje stanja. Aghion se, međutim, neočekivano našao suočen s brigama i odlukama koje su mu do prije jednoga sata još lebdjele negdje u ugodnoj daljini. No što je ozbiljnije promišljao svoju situaciju i što je jasnije uviđao da je svađa s Bradlevjem sporedna stvar i daje rješenje njegova cijeloga zbrkanoga stanja postalo sada nesmiljena nužnost, to mu je bistrije i ugodnije bivalo u mislima. Život u toj kući, neiskorištenost njegovih snaga, sve neutažene žudnje i mrtvi sati postali su mu patnja koju njegova bezazlena narav ionako ne bi više dugo podnosila. Bilo je rano ujutro i jedan kut vrta, njegovo omiljeno mjesto, još je prohladan ležao u sjeni. Tu su grane zapuštena grmlja visjele iznad sićušnoga, zidanoga ribnjaka koji je, nekoć predviđen za kupelj, sada bio zapušten i nastanjen kolonijom žutih kornjača. Tu je ponio svoju bambusovu stolicu, ispružio se i promatrao šutljive životinje koje su tromo i s užitkom plivale u mlakoj zelenoj vodi i spokojno gledale svojim pametnim očicama.

42

S druge strane u gospodarskom dvorištu u svome je kutu čučao besposleni konjušar i pjevao; jednolični nazalni zvuči njegove pjesme dopirali su poput igre valova razlijevajući se u toplome zraku, a nakon neprospavane uzbuđene noći Aghiona najednom svlada umor, on sklopi oči, spusti ruke i zaspi.

Probudivši se od uboda komarca, on postideno shvati daje prespavao gotovo cijelo dopodne. No osjećao se osvježeno i smjesta stade sređivati svoje misli i želje i pažljivo razlagati zbrku svoga života. Pritom mu postade nedvojbeno jasno ono što gaje već duže vrijeme nesvjesno sputavalo i plašilo mu snove, naime daje njegov put u Indiju bio, doduše, posve dobar i pametan, no da mu za misionara nedostaje pravi unutrašnji poziv i poriv. Bio je dovoljno skroman da u tome vidi poraz i žalosni nedostatak; ali nije bilo razloga za očaj. Sada mu se, štoviše, kako je bio odlučio potražiti neki primjereniji posao, činilo daje bogata Indija upravo izvrsno utočište i domovina. Ma koliko bilo tužno da su se svi ti domoroci klanjali lažnim bogovima - nije bio njegov posao da to mijenja. Njegov je posao bio da za sebe osvoji tu zemlju i iz nje za sebe i druge uzme ono najbolje nudeći svoje oko, svoje znanje, svoju mladost željnu pothvata i bivajući uvijek na raspolaganju tamo gdje bi mu se ponudio kakav posao.

Još uvečer istoga danas, nakon kratka razgovora neki ga je gospodin Sturrock, nastanjen u Bombavu, zaposlio kao tajnika i nadzornika obližnje plantaže kave. Pismo njegovim dotadašnjim poslodavcima u kojem je

43

Aghion objasnio svoj postupak i obvezao se na kasniju naknadu primljenoga novca, Sturrock je obećao poslati u London. Kada se novi nadzornik vratio u svoj stan, zatekao je Bradlevja kako u košulji kratkih rukava sam sjedi za večerom. Prije nego je kraj njega sjeo, priopćio mu je što se dogodilo. Bradlev je kimnuo glavom punih usta, natočio si u vodu malo viskija i rekao gotovo prijateljski: "Sjednite i poslužite se, riba se već ohladila. Sada smo na neki način kolege. Pa, želim vam svako dobro. Uzgajati kavu lakše je nego obratiti hinduiste, to je sigurno, a možda je i jednako vrijedno. Ne bih bio pomislio da ste toliko mudri, Aghione!" Plantaža na koju se trebao preseliti bila je udaljena dva dana puta prema unutrašnjosti zemlje i Aghion je prekosutra trebao krenuti na put u pratnji odreda ku-lija; tako mu je za obavljanje njegovih poslova ostao samo jedan dan. Na Bradlevjevo čuđenje zamolio gaje za sutradan jahaćega konja, a ovaj se suzdržao svakog ispitivanja, pa su dva muškarca zapovjedivši da se makne svjetiljka koju je oblijetalo tisuću kukaca sada sjedili u mlaku, mračnu indijsku večer jedan nasuprot drugome i osjećali se bliskijima nego svih tih mjeseci prisilnoga suživota. "Recite", otpočne Aghion nakon duge šutnje, "vi zacijelo od početka niste vjerovali u moje misionarske planove?"

"Naprotiv", mirno uzvratil Bradlev. "Mogao sam vidjeti da ste imali ozbiljne namjere."

44

"Ali ste zacijelo također mogli vidjeti koliko sam malo odgovarao onomu što sam ovdje trebao činiti i predstavljati! Zašto mi to nikada niste rekli?"

"Nitko mi nije povjerio taj zadatak. Ne volim kada se netko miješa u moje stvari; stoga ni ja to ne činim drugima. Osim toga, ovdje sam u Indiji već vidio kako se poduzimaju i uspijevaju najluđe stvari. Obraćanje je bilo vaš posao, ne moj. A sada ste posve sami uvidjeli neke svoje zablude! Tako će vam biti i s još nekima ..."

"Na primjer s kojima?"

"Primjerice ono što ste mi danas predbacili."

"O, zbog djevojke!"

"Dakako. Bili ste duhovnik; usprkos tomu priznat ćete da zdrav muškarac ne može godinama živjeti i raditi i ostati zdrav ako povremeno nema uza se ženu. Bože moj, ne morate se zbog toga crvenjeti! Vidite: kao Bijelac u Indiji koji nije odmah sa sobom poveo ženu iz Engleske, čovjek nema mnogo izbora. Ovdje nema engleskih djevojaka. One koje se ovdje rode, još kao djecu šalju kući u Europu. Ostaje samo izbor između mornarskih drolja i hinduističkih žena koje su mi draže. Što nalazite u tome loše?"

"O, tu se ne razumijemo, gospodine Bradlev! Smatram, kao što propisuje Biblija i naša Crkva, daje svaka izvanbračna veza loša i pogrešna!"

"Ali ako čovjek ne može imati ništa drugo?" "Zašto ne bi mogao? Ako muškarac doista voli djevojku, neka ju oženi."

45

"Ali ne valjda hinduističku djevojku?"

"Zašto ne?"

"Aghione, vi ste velikodušniji od mene! Radije bih si odgrizao prst nego oženio obojenu, shvaćate li? A tako ćete i vi jednom poslije razmišljati!"

"O, molim vas, nadam se da neću. Budući da smo dovdje došli mogu vam reći: zaljubljen sam u jednu hinduističku djevojku i namjeravam ju uzeti za ženu."

Bradlevjevo se lice uozbilji: "Ne činite to!" reče gotovo molećivo.

"Ne, učinit ću to", nastavi Aghion oduševljeno. "S djevojkom ću se zaručiti i zatim ju tako dugo odgajati i podučavati dok ne bude mogla primiti kršćanski sakrament; potom ćemo se vjenčati u engleskoj crkvi."

"A kako se zove?" upita Bradlev zamišljeno.

"Naissa."

"A njezin otac?"

"To ne znam."

"No, do krštenja još ima vremena; radije o tome još jednom razmislite. Dakako da se možemo zaljubiti u indijsku djevojku, one su često veoma zgodne. Navodno su i vjerne i pitome žene. No na njih uvijek gledam kao na neku vrstu životinjica, nešto poput veselih koza ili lijepih srna, a ne kao na meni ravne."

"Nije li to predrasuda? Svi ljudi su braća, a Indijci su drevan plemenit narod."

"Da, to vi zasigurno bolje znate, Aghione. Što se mene tiče, ja silno cijenim predrasude."

46

Ustao se, zaželio laku noć i otišao u svoju spavaću sobu u kojoj je sinoć uza se imao lijepu visoku nosačicu rublja. "Kao na neku vrstu životinjica", rekao je, a Aghion se naknadno u mislima tomu usprotivio.

Ujutro idućega dana, prije nego je Bradlev došao na doručak, Aghion je poslao po konja i odjahao dok je u vrhovima krošnji još odjekivala jutarnja krika majmuna. Sunce se još nije bilo visoko popelo kada je već u blizini one kolibe u kojoj je bio upoznao lijepu Naissu privezao konja i pješice se približio kućici. Na pragu vrata sjedio je gol sinčić i igrao se s mladom kozom, smijući se i puštajući ju da ga neprestano udara u prsa.

Upravo kada je posjetitelj htio skrenuti s puta da bi ušao u kolibu, iz unutrašnjosti kolibe preko dječaka koji je čučao prekorači mlada djevojka u kojoj on odmah prepoznaje Naissu. Ona izađe na ulicu noseći u opuštenu desnu ruku visok zemljani vrč za vodu i krene ne primjećujući ga ispred Aghiona koji ju je ushićeno slijedio. Ubrzo ju sustigne i dovikne joj pozdrav. Ona podigne glavu, tiho otpozdravi i lijepim smeđezlatnim očima hladno pogleda muškarca kao da ga ne poznaje, a kada ju on primi za ruku, ona ju prestrašeno povuče i pohita ubrzana koraka. Slijedio ju je do zidane cisterne u kojoj je voda iz slabašna izvora tanko i štedljivo curila preko mahovinastog staroga kamenja; htio joj je pomoći napuniti i izvući vrč, no ona ga šutke odbije prkosna izraza lica. Bio je začuđen i razočaran tolikom nepristupačnošću, pa iz džepa izvadi dar što ga je za nju donio,

47

pa ga je sada malo i zaboljelo vidjevši kako je začas zaboravila odbojnost i posegnula za predmetom što joj gaje pružio. Bila je to emajlirana kutijica s lijepim cvjetnim sličicama, a unutrašnja strana okrugloga poklopca sastojala se od maloga zrcala. Pokazao joj je kako se otvara i stavio joj kutijicu u ruku.

"Za mene?" upita očima djeteta.

"Za tebe!" reče i dok se ona igrala kutijicom, on joj pomiluje baršunasto meku ruku i dugu crnu kosu.

Budući da mu se sada zahvalila i neodlučnim pokretom zgrabila vrč pun vode, on joj pokuša reći nešto umilno i nježno stoje ona očito samo napola razumjela, a posjetivši se svojih riječi, zbunjeno kraj nje stojeći, najednom mu se jaz između njega i nje učini golemim i on s tugom pomisli koliko je malo onoga što ga s njom veže i koliko će dugo, dugo potrajati dok mu jednoga dana ne bude mogla biti mladenkom i prijateljicom, dok ne bude mogla razumjeti njegov jezik, shvatiti njegovu čud i dijeliti njegove misli.

U međuvremenu je ona polako krenula natrag, a on je hodao uz nju prema kolibi. Dječak se bez daha s kozom igrao lovice; njegova crnosmeđa leđa ljeskala su na suncu metalnim sjajem, a zbog napuhnutu rižina trbuha noge su mu se doimale pretankima. Englez na trenutak s čuđenjem pomisli kako će mu, kada se oženi Naissom, to necivilizirano dijete biti šurjak. Da bi se othrvao tim predodžbama, on iznova pogleda djevojku. Promatrao je njezino očaravajuće nježno lice s krupnim očima i hladnim djetinjim ustima i upita se hoće li

48

mu se posrećiti da još danas s tih usana dobije prvi poljubac.

Iz tih ugodnih misli prene ga pojava koja je iznenada stupila iz kolibe i poput duha stajala ispred njegovih zaprepaštenih očiju. U okviru vrata pojavila se, prešla preko praga i ispred njega stala još jedna Naissa, slika i prilika one prve, nasmiješila mu se i pozdravila ga, posegnula u svoj dhoti i izvukla nešto čime je pobjedonosno zamahnula iznad glave, nešto što je na suncu sjajno bljeskalo i što je on trenutak poslije prepoznao. Bile su to škarice koje je nedavno darovao Naissi, a djevojka, kojoj je danas dao kutijicu sa zrcalom, kojoj je gledao lijepe oči i milovao joj ruku, uopće nije bila Naissa već njezina sestra, i dok su obje djevojke stajale jedna do druge i još uvijek ih se jedva moglo razlikovati, zaljubljeni se Aghion sam sebi učini neizrecivo prevarenim i zabludjelim. Dvije srne nisu mogle biti sličnije i da mu je u tom trenutku netko ponudio da izabere jednu od njih, daju sa sobom povede i zauvijek zadrži, on ne bi bio znao koju od njih dviju voli. Ipak je postupno mogao prepoznati daje prava Naissa starija i malo niža, no njegova ljubav u koju je još do maloprije mislio daje siguran isto se tako razlomila i raspala na dvije polovice kao i slika djevojke koja se pred njegovim očima tako neočekivano i jezivo udvostručila.

Bradlev nije ništa saznao o toj zgodi i nije ništa pitao kada se Aghion u podne vratio kući i šutljivo sjedio za objedom. Idućega jutra kada su stigli Aghionovi

1 Indijska tradicionalna muška suknja - jednostavan rubac oko struka koji pokriva intimne dijelove tijela. (Nap. prev.)

kuliji i kupili i odnosili njegove kutije i vreće i kada se putnik još jednom zahvalio svome domaćinu i pružio mu ruku, Bradlev mu čvrsto stisne ruku i reče: "Sretan put, moj mladiću! Doći će vrijeme kada ćete venuti od čežnje da umjesto slatkih hinduističkih gubica ponovno vidite čestitu žilavu englesku glavu! Tada dođite k meni, pa ćemo se o svemu suglasiti o čemu danas još različito mislimo!"

(1912.)

Ciklon

41o je to sredinom devedesetih godina i u to sam vrijeme radio kao volonter u jednoj maloj tvornici u svom rodnom gradu koji sam još iste godine zauvijek napustio. Bilo mi je otprilike osamnaest godina i nisam ni znao koliko je lijepa moja mladost premda sam svakodnevno u njoj uživao i oko sebe ju osjećao kao ptica zrak. Starije ljude koji se pojedinih godišta vjerojatno više ne sjećaju trebam samo podsjetiti da je te godine o kojoj pripovijedam naš kraj pogodio ciklon ili oluja kakva u našoj zemlji nikada prije ni poslije nije viđena. Ali jest te godine. Prije dva ili tri dana u lijevu sam si ruku zario čelično dlijetu. Bila je probijena i natečena, pa sam morao nositi zavoj i nisam smio ići u radionicu. Sjećam se da je tijekom toga cijeloga kasnog ljeta u našoj uskoj dolini vladala neviđena zapara i da su se katkada danima oluje smjenjivale jedna za drugom. Bio je to vreli nemir u prirodi koji me je, doduše, samo prigušeno i nesvjesno dotaknuo, a kojega se još uvijek potanko sjećam. Navečer, primjerice, kada bih odlazio na pecanje, nalazio sam ribe neobično uznemirene sparnim zrakom, neuredno su se natiskivale jedna preko druge, često iskakale iz mlake vode i naslijepo nalijetale

50

51

na udicu. Sada je napokon bilo malo svježije i mirnije, oluje su rjeđe nailazile, a jutrom je već blago mirisalo na jesen.

Jednoga jutra izašao sam iz naše kuće i krenuo za svojom zabavom s knjigom i kriškom kruha u džepu. Kako sam u dječastvu bio naviknuo, najprije sam otrčao iza kuće u vrt koji je još bio u sjeni. Jele koje je posadio moj otac i koje sam poznao još dok su bile mlade i tanušne, sada su stajale visoke i stasite, a ispod njih svijetlosmeđe hrpe iglica i tamo već godinama ništa više nije raslo osim zimzelena. No pored toga u dugoj, uskoj lijehi stajali su cvjetni bokori moje majke koji su bogato i veselo svijetlili i s njih su svake nedjelje ubirani veliki rukoveti cvijeća. Tu je bila i neka biljka s cino-bercrvenim strukovima malenih cvjetova koja se zvala žarka ljubav, jedan nježan bokor na tankim je stabljika-ma nosio brojne obješene srolike crvene i bijele cvjetove koje su nazivali ženskim srcima, a jedan drugi grm zvao se smrdljiva oholost. Pored njih su stajale visoke lijepe kate, no koje još nisu bile procvjetale, a između njih po tlu je s mekim bodljama puzao debeli čuvarkuća i smiješni portulak i ta je duga uska lijeha bila naš miljenik i naš vrt iz snova jer je u njemu jedno do drugoga stajalo toliko mnogo neobična cvijeća koje nam je bilo čudnovatije i draže od svih ruža u objema okruglim lije-hama. Kada je sunce ovamo sjalo i blistalo se na zidu obraslu bršljanom, svaki je bokor imao svoju posebnost i ljepotu, gladiole su se tusto gizdale jarkim bojama,

52

heliotrop je stajao siv i kao začaran utonuo u svoj bolan miris, crveni se štir, venući, klonulo pognuo, ali se pakujac dignuo na prste i zvonio svojim četverostrukim sunčanim zvončićima. Na zlatošipki i u modrome pla-mencu glasno su se rojile pčele, a preko debeloga brš-ljana žustro su trčkarali smeđi pauci; u zraku iznad šeboja titrali su oni hitri, čudljivo zujeći leptiri debelih trupova i staklastih krilca koje nazivaju ljljak ili go-lupka obična.

U svojem svečanom ophodu išao sam od cvijeta do cvijeta, tu i tamo bih pomirisao mirisni štitac ili bih prstima oprezno razmaknuo neku časku da bih u nju zavirio i promatrao tajnovite

blijede dubine i tihi poredak žilica i tučaka, paperjastih niti i kristalnih brazda. Između njih proučavao sam oblačno jutarnje nebo na kojem je vladala čudna zbrka prugastih maglenih niti i vunasto pahuljastih oblačića. Činilo mi se da će danas zasigurno ponovno biti olujno, pa nakanih toga popodne va nekoliko sati pecati. U nadi da ću pronaći kišne gliste, iz rubnika staze žustro sam u stranu prevalio nekoliko kamenova od tufa, no ispod njih su se izmigoljile samo gomile stonoga i zbunjeno se razbježale na sve strane.

Upitao sam se što mi je sada činiti, ali ništa mi u tom času nije padalo na pamet. Prije godinu dana, kada sam posljednji put imao praznike, bio sam još sasvim dječak. Ono što sam tada najradije činio, ljeskovim lukom gađati u metu, puštati zmajeve i u poljima puš-čanim barutom minirati mišje rupe, sve to više nije imalo

53

ondašnju draž i sjaj, kao da se dio moje duše umorio i više se nije odazivao glasovima koji su joj nekada bili dragi i koji su je radovali.

Začuđen i tiho potišten osvrtao sam se u dobro mi znanom području mojih dječaćkih radosti. Mali vrt, cvijećem ukrašeni balkoni i vlažno sjeno vito dvorište s mahovinastim pločnikom gledali su me licem drukčijim no negda, a čak je i cvijeće bilo izgubilo nešto od svoje neiscrpne čarolije. Jednostavna i dosadna stajala je u uglu vrta stara bačva za vodu s odvodnom cijevi; tu sam nekoć na muku svome ocu znao satima ispuštati vodu i postavljati drvene mlinske kotače, na putu sam gradio nasipe i kanale i stvarao strašne poplave. Ta zapuštena bačva bila je moja vjerna mezimica i razbibriga, a kada sam ju pogledao, u meni čak zatitra neki odjek one djetinje žudnje, no okus joj bijaše tužan, a bačva više nije bila izvor, rijeka, Niagara.

Zamišljeno se popnem preko ograde, neki hlado-lež okrzne mi liceja ga otkinem i utaknem u usta. Sada sam bio odlučio poći u šetnju i s visine brijega promatrati naš grad. Šetnja je bila tek polovično radostan pothvat kakav mi u prijašnje vrijeme nikada ne bi pao na pamet. Dječak ne ide šetati. On odlazi u šumu kao razbojnik, kao vitez ili Indijanac, on ide na rijeku kao splavar i ribar ili graditelj mlinova, on trči u livade da bi lovio leptire i guštere. I tako mi se moja šetnja učinila kao neka časna i pomalo dosadna aktivnost odrasle osobe koja zapravo ne zna kuda bi sa sobom.

54

Moj modri hladolež ubrzo je bio uvenuio i bačen, a ja sam sada grickao grančicu šimšira što sam ju otkinuo i bila je gorka i ukusna. Kod željezničkoga nasipa gdje je stajala visoka brnistr, ispred nogu mi šmugne zelen gušter, a u meni se iznova probudi dječak, pa nisam mirovao, već sam trčao i šuljao se i vrebao sve dok strašljivu životinjicu nisam imao u rukama. Gledao sam ga u svijetle malene dragulj ne oči i s odjekom nekadašnje lovačke sreće osjećao kako mi se njegovo gipko snažno tjelešce i tvrde nožice koprcaju i odupiru među prstima. No taje zabava uskoro bila potrošena, pa više nisam znao što da učinim s ulovljenom životinjicom. Nije u tom bilo više ničega, nije u tom više bilo sreće. Sagnuo sam se i otvorio ruku, a gušter se na trenutak u čudu umiri, snažno dišući slabinama, pa šmugne u travu. Pokraj mene je prolazio vlak na sjajnim tračnicama, gledao sam za njim i na trenutak jasno osjetio da ovdje za me više nema prave sreće te svim srcem pože-ljeh otputovati tim vlakom i krenuti u svijet.

Pogledom sam tražio nema li u blizini čuvara pruge, a kako se ništa nije vidjelo ni čulo, brzo sam preskočio prugu i s druge se strane uzverao na visoku crvenu pješčenjačku stijenu u kojoj su se još tu i tamo mogle vidjeti pocrnjele minske rupe iz vremena gradnje pruge. Uski prolaz prema gore bio mi je poznat, čvrsto sam se držao za žilavu već ocvalu brnistr. U crvenom kamenju disala je suha toplina sunca, vrući mi je pijesak pri penjanju sipio u rukave, a kada bih pogledao uvis, iznad okomitoga kamenog zida stajalo

55

ic začuđujuće blizu i čvrsto toplo blistavo nebo. I najednom sam bio gore, mogao sam se uzverati po kamenome ruhu, privući koljena, uhvatiti se za tanku, trnovitu stabljiku bagrema i sada sam se našao na izgubljenoj pustopoljini koja se strmo uzdizala.

Ta tiha mala divljina, ispod koje u strmom skraćenju prolaze vlakovi, bila mi je nekoć drago boravište. Osim žilave, zapuštene trave koja se nije mogla kositi ovdje su rasli mali grmovi ruža sićušnog trnja i nekoliko vjetrom posijanih, kržljavih stabalaca bagrema kroz čije se tanko prozirno lišće probijalo sunce. Na tome travnatom otoku koji je i s gornje strane bio odsječen crvenom duguljastom stijenom, nekoć sam živio kao Robinson, a taj pusti komad zemlje nije nikomu pripadao osim onome tko je imao hrabrosti i pustolovna duha da ga osvoji okomitim penjanjem. Tu sam kao dvanaestogodišnjak dlijetom u kamenu uklesao svoje ime, tu sam nekoć čitao Rosu von Tannenburg i napisao dječju dramu o hrabrome poglavici nekog indijanskog plemena koje je propadalo.

Suncem spaljena trava u blijedim je bjelkastim pramenovima visjela na obronku, užareno lišće brni-stre vonjalo je snažno i trpko u toplini bez daška vjetra. Ispružio sam se u tu sušu, gledao nježno bagremovo lišće kako u svom savršeno ljupkom rasporedu miruje na žarkom suncu na bogato modrome nebu i stadoh razmišljati. Učinilo mi se daje pravi trenutak da razmotrim svoj život i svoju budućnost.

56

Međutim, nisam mogao otkriti ništa novo. Vidio sam samo čudno osiromašenje koje me sa svih strana ugrožavalo, strašno blijedenje i uvenuće okušanih radosti i omiljelih misli. Za sve što sam nevoljko morao dati, za sve izgubljeno dječjačko blaženstvo moje zanimanje nije mi bilo zamjena, malo sam ga volio i nisam mu dugo ostao vjeran. Ono za me nije bilo ništa drugo doli put u svijet u kojem će se zasigurno negdje već naći nova zadovoljstva. A kakva bi ona bila?

Čovjek je mogao vidjeti svijeta i zaraditi novaca, više nije morao pitati oca i majku prije negoli nešto učini i poduzme, mogao je nedjeljom kuglati i piti pivo. No sve to, shvaćao sam, bile su tek sporedne stvari i nipošto smisao novoga života koji me čekao. Pravi je smisao bio drugdje, dublje, ljepši, tajnovitiji i bio je - osjećao sam to - u vezi s djevojkama i ljubavlju. U tome se morala skrivati neka duboka sreća i zadovoljstvo, inače bi žrtva dječjačkih radosti bila besmislena.

Ljubav mi je bila poznata, vidio sam već toliko ljubavnih parova i pročitao čudesno zanosne ljubavne pjesme. I sam sam se već više puta zaljubio i u snovima osjetio nešto od one slasti za koju muškarac zalaže svoj život i koja je smisao njegova činjenja i nastojanja. Imao sam školske prijatelje koji su već sada hodali s djevojkama, a u radionici sam imao kolege koji su bez ustezanja znali pripovijedati o nedjeljnim plesnjacima i noćnim penjanjima na prozore soba. No meni samome ljubav je bila još zatvoren vrt pred čijim sam vratima čekao s plahom čežnjom.

57

Tek poslije - a tada, netom prije moje ne- » dlijetom, iln mene je dopro prvi jasan zov i ota-i *am u tom nemn no za mi sijenom stanju čovjeka koji • oprafn, otada je moj dosadašnji život postao pro-io*t, n smisao budućnosti postao mi je jasan. Naš dru-i naučnik jedne me večeri poveo na stranu i na putu i ući pripovijedao mi kako pozna jednu lijepu djevojku l oja još nije imala svoga dragoga i koja ne želi nijednoga osim mene i daje isplela svilenu lisnicu koju mi želi darovati. Njezino mi ime nije htio reći, nego ću ga sam moći odgonetnuti. A kada sam zatim navaljivao i zapitkivao i na poslijetku se pretvarao kao da ne marim, on zastade - upravo smo bili na mlinskome mostu iznad vode - i tiho reče: "Upravo ide iza nas." Zbunjeno sam se okrenuo, napola u nadi i napola uplašen daje sve to samo glupa šala. Iza nas se stubama mosta penjala mlada djevojka iz predionice pamuka, Berta Vogtlin, koju sam poznavao još s tečaja za pričesnike. Zaustavila se, pogledala me i nasmiješila se i počela polako rumenjeti sve dok joj cijelo lice nije gorjelo. Pohitao sam kući.

Otad me je dvaput potražila, jednom u predionici u kojoj smo imali posla, a jednom navečer na povratku kući, no samo me je pozdravila i rekla: "I vama je završio posao?" To znači daje čovjek voljan započeti razgovor, noja sam samo kimnuo, rekao da i zbunjeno otišao.

Tom su se pričom moje misli sada bavile i nisu se u njoj snalazile. Voljeti zgodnu djevojku, o tome sam

58

već toliko puta čeznutljivo sanjario. I sada je tu bila jedna, zgodna i plavokosa i malo viša od mene koja je htjela da ju ljubim i da mi počiva na rukama. Bila je visoka i snažna rasta, ljepušasta rumeno-bijela lica, na njezinu zatiljku lepršala je sjeno vita kovrčava kosa, a pogled joj je bio pun očekivanja i ljubavi. Alija nikada nisam na nju mislio, nikada u nju nisam bio zaljubljen, nikada ju u nježnim snovima nisam slijedio i nikada nisam drhteći u svoj jastuk šaputao njezino ime. Smio sam ju, da sam htio, milovati i imati, ali ju nisam mogao obožavati niti pred njom klečati i diviti joj se. Što će iz toga nastati? Što mi je činiti? Zlovoljno sam ustao iz svoje travnate postelje. Ah, bilo je to zlo vrijeme. Daj Bože daje mojoj godini u tvornici već sutra kraj i da mogu otputovati, daleko odavde, iznova započeti i sve zaboraviti.

Samo da bih nešto učinio i osjetio se živim, odlučio sam do kraja se popeti na brijeg, ma koliko to naporno odavde bilo. Tamo gore bit ću visoko nad ovim malenim gradom i moći ću gledati u daljinu. U jurišu sam potrčao uz obronak sve do gornje stijene, tiskao sam se među kamenjem i progurao se na uzvisinu na kojoj se negostoljubivi brijeg pružao prekriven grmljem i ostacima razmravljenih stijena. Obliven znojem i zadihan uspeo sam se na vrh i disao slobodnije u slabašnom strujanju zraka na sunčanoj uzvisini. Ocvale ruže mlohavo su visjele na viticama i otpuštale svoje umorne blijede latice kada bih u prolazu ih okrznuo. Zelene sitne kupine posvuda su rasle i samo su na prisoj noj

59

strni i poprimili" pivi slabašni sjaj metalne boje. Stričkov-ii su mirno ih u tihoj toplini i zrakom vukli šarolike munje; na plavkastom štitcu stolisnika sjedili su bezbrojni n \ uio i crno prošarani kukci - čudesan bezglasni skup i poput automata gibali svoje duge, tanke nožice. S neba su odavno bili nestali svi oblaci i ono je stajalo čisto modro dok su ga oštro presijecali crni vrhovi jela na obližnjim šumovitim planinama.

Na najvišoj stijeni, na kojoj smo kao daći uvijek palili svoje jesenje vatre, zaustavio sam se i osvrnuo. Vidio sam kako u polusjenovitoj dolini svjetluca rijeka i u bijeloj se pjenu bljeskaju mlinske brane i vidio sam, stiješnjen u dolini, naš stari grad sa smeđim krovovima nad kojima se tiho i okomito u zrak uzdizao plavi podnevni dim iz ognjišta. Tu je stajala kuća moga oca i stari most, tu je stajala naša radionica u kojoj sam vidio kako se malo i crveno žari kovačko ognjište, a dalje niz rijeku predionica na čijem je ravnome krovu rasla trava i iza čijih je blistavih prozorskih stakala s mnogima drugima i Berta Vogtlin obavljala svoj posao. Ah ona! Nisam htio za nju znati.

Moj rodni grad, dobro mi znan, nekom je starom prisnošću gledao gore prema meni sa svim svojim vrtovima, igralištima i zakutcima, zlatni brojevi crkvene ure lukavo su bljeskali na suncu, a u sjenovitu mlinskome kanalu stajale su kuće i drveće jasno se zrcaleći u prohladnoj crnini. Samo sam seja promijenio i samo zbog mene je između mene i te slike visjela jezovita koprena otuđenja. U tome malome okrugu od zidina, rijeke i šume moj život više nije bio onako sigurno i zadovoljno zakriljen, on je, doduše, još uvijek snažnim nitima visio svezan za ta mjesta, ali više nije bio urastao i ograđen, već se posvuda u valovima čežnje izlijevao preko uskih međa u daljinu. Kada sam s osobitom tugom pogledao nadolje, u mojoj se duši svečano uzdigoše sve moje skrovite životne nade, riječi moga oca i riječi štovanih pjesnika zajedno s mojim vlastitim tajnim zavjetima, i činilo mi se da je ozbiljna, a ipak divna stvar postati muškarac i vlastitu sudbinu svjesno držati u rukama. I ubrzo ta misao pade poput svjetla na sumnje koje su me tištale zbog one priče s Bertom

Vogtlin. Ma koliko bila lijepa i koliko god me voljela, nije bilo u mojoj naravi da sreću primim tako gotovu i neosvojenu kao dar iz djevojačkih ruku.

Bližilo se podne. Raspršila se moja radost penjanja, pješaćkom stazom zamišljen sam silazio u grad, ispod maloga željezničkog mosta gdje sam minulih godina svakoga ljeta u gustim koprivama hvatao tamne čekinjaste gusjenice paunčadi, zatim pored zidina groblja ispred čijega je ulaza orah obrastao mahovinom sipao gustu sjenu. Ulazna vrata bila su otvorena i iznutra sam čuo grgoljenje zdenca. Odmah pokraj nalazilo se gradsko igralište i mjesto za pučke svečanosti na kojem se prigodom svibanjske svečanosti i Dana pobjede kod Sedana jelo i pilo, razgovaralo i plesalo. Sada je ono stajalo tiho i zaboravljeno u sjeni prastarih, moćnih kestenova, s jarkim sunčevim pjegama na crvenkastu pijesku.

60

61

(O)vdje u dolini, na sunčanoj cesti uz rijeku, žegla ic nesmiljena podnevna pripeka, tu su, na riječnoj strani nasuprot žarko osunčanim kućama, stajali oskudni laseni i javori, tanahnoga lišća i već zažutjeli u kasno ljeto. Po svome običaju hodao sam stranom uz vodu i pogledom tražio ribe. U staklasto svijetloj rijeci dugim uzbibanim pokretima njihala se gusta bradata morska trava, a u njoj u mračnim, dobro mi znanim rupama stajala je tu i tamo usamljena neka tusta riba, troma i nepomična, okrenuta u smjeru riječne struje, a iznad u malim tamnim jatima gdje bi projurile mlade bjelice. Vidio sam daje bilo dobro toga jutra ne ići na pecanje, no zrak i voda i način na koji je između dva velika okrugla kamena stajala tamna stara trlja odmarajući se u bistroj vodi, govorio mi je i ulijevao nadu da će se danas poslijepodne vjerojatno nešto moći uloviti. Zapamtio sam to i nastavio hodati i duboko sam odahnuo kada sam sa zasljepljujuće blještave ceste kroz kolni ulaz zakoraknuo u podrumski prohladan hodnik naše kuće.

"Mislim da ćemo danas ponovno imati nevrjeme", rekao je za objedom otac koji je imao istančan osjećaj za vrijeme. Ja na to primijetim kako na nebu nema ni oblaka ni daška zapadnoga vjetra, no on se nasmiješi i reče: "Zar ne osjećaš kako je zrak napet? Vidjet ćemo." Bilo je, doduše, dovoljno sparno, a odvodni je kanal jako vonjao kao kad zapuše topli vjetar. Naknadno sam osjetio umor od penjanja i udahnute vrućine, pa

62

sjedoh na verandu uz vrt. Sa slabom pažnjom i često prekidan laganom snohvaticom čitao sam povijest generala Gordona, junaka iz Kartuma, a sve više se i meni činilo da će uskoro oluja. Nebo je i dalje bilo najčišće modre boje, no zrak je bivao sve teži kao da usijani slojevi oblaka leže ispred Sunca koje je ipak jasno stajalo u visini. U dva sata ušao sam u kuću i počeo pripremati pribor za pecanje. Dok sam pregledavao strune i udice, unaprijed me proze iskreno uzbuđenje zbog lova i sa zahvalnošću osjetih da mi je ipak ostalo još to jedno, duboko, strasno zadovoljstvo.

Neobično sparna, nabijena tišina onoga poslijepodne va ostala mi je nezaboravna. Nosio sam svoju ri-bičku kanticu niz rijeku sve do donjega mostića koji je već do polovice bio u sjeni visokih kuća. Iz obližnje predionice čulo se ravnomjerno, uspavljujuće zujanje strojeva, slično letu pčela, a iz gornjega mlina svake je minute dopirao ružan, škrbast vrisak kružne pile. Inače je bilo posve tiho, obrtnici su se bili povukli u hlad radionica i nitko se nije pojavljivao na ulici. Na mlinsko-me otoku neki se dječčić gol vrzmao među mokrim kamenjem. Ispred kolarove radionice stajale su prislonjene na zid neotesane drvene daske i prejako vonjale na suncu, suhi vonj dopirao je do mene i mogao se jasno osjetiti kroz zasićeni, pomalo riblji miris vode.

Ribe su također bile primijetile neobično vrijeme i čudljivo su se ponašale. Nekoliko crvenperki u prvih se četvrt sata zakvačilo za udicu, jedan teški široki momak s lijepim crvenim trbušnim perajama pokidao mi

63

je strunu kada sam ga gotovo već imao u ruci. Odmah zatim u životinje se uvukao nemir, crvenperke su se zavukle duboko u mulj i više nisu gledale mamce, ali su gore postala vidljiva jata mlade, jednogodišnje ribe i u neprestano novim skupinama plivala su uzvodno kao u bijegu. Sve je upozoravalo da nailazi drukčije vrijeme, no zrak je bio miran kao staklo, a nebo čisto.

Činio mi se da je zasigurno nekakva loša otpadna voda potjerala ribe, a kako još nisam bio spreman odustati, sjetio sam se jednoga novog mjesta za ribolov i potražio kanal predionice. I tek što sam tamo našao mjesto kraj šupe i izvadio svoj pribor, na jednome od stubišnih prozora tvornice pojavi se Berta, pogleda prema meni i mahne. No pravio sam se da to ne vidim i nagnuh se nad svoje pecaljke.

Voda je mračno strujala u obzidanom kanalu, vidio sam u njemu odraz svoga lika s valovito drhtavim obrisima, sjedio sam, s glavom među stopalima. Djevojka koja je prije još stajala na prozoru, zazove me imenom, noja sam nepomično zurio u vodu ne okrećući glavu.

Od pecanja nije bilo ništa jer su ribe i ovdje uokolo jurcale kao u nekim žurnim poslovima. Izmoren toplinom koja je tištala, ostadoh sjediti na zidiću ništa više ne očekujući od ovoga dana i poželjih daje već večer. Iza mene u dvoranama predionice bez prestanka su zujali strojevi, kanal se tiho žuboreći češao o vlažne zidove obrasle zelenom mahovinom. Bio sam pun pospana ravnodušja i ostajao sjediti samo zato što sam bio odviše lijen da ponovno namotam stranu.

64

Iz toga lijenog drijemeža iznenada sam se, možda nakon pola sata, probudio s osjećajem brige i duboke nelagode. Neka nemirna zračna struja zbijeno se i nevoljko vrtjela oko sebe same, zrak je bio gust i bljutav, nekoliko lasta preplašeno je prhnulo tik iznad vode. Vrtjelo mi se u glavi i pomislio sam da možda imam sunčanicu; činilo se da voda jače vonja i u glavu mi, kao iz želuca, stade udarati neka mučnina od koje me oblijevao znoj. Izvukao sam strunu da bih na kapima vode osvjježio rake i počeo spremati svoje stvari.

Kada sam se ustao, vidio sam kako se na trgu ispred predionice prašina kovitla u malim razigranim oblačićima, iznenada ona šiknu u visinu i stvori jedan jedini oblak, visoko gore u uskomešanom zraku ptice su odletjele kao ošinite, a odmah potom vidio sam kako niz dolinu zrak postaje bijel kao u gustoj snježnoj mećavi. Vjetar, postavši neobično prohladan, sručio se na mene kao neprijatelj, istrгнуo stranu iz vode, odnio mi kapu i kao šakom me tresnuo u lice. Bijeli zrak koji je još maloprije kao snježni zid stajao iznad dalekih krovova najednom se stvorio oko mene, hladan i bolan, voda iz kanala prskala je uvis kao pod brzim udarcima mlinskih kotača, struna je nestala, a oko mene je, dašćući i lomeći, tutnjila i rikala bijela divljina, udarci su mi pogađali glavu i ruke, zemlja je kraj mene suknuła u visinu, pijesak i komadi drveta vrtložili su se u zraku.

Sve mi je bilo nerazumljivo; samo sam osjećao da se događa nešto strašno i opasno. U hipu sam se stvorio u šupi, blijed od iznenađenja i užasa. Čvrsto sam se

65

držao za jedan od željeznih nosača i stajao tijekom za-glušujućih sekunda bez daha u nesvjestici i animalnom strahu sve dok nisam počeo shvaćati. Oluja kakvu nikada nisam vidio ni mogao zamisliti đavolski je divljala, u visini se čula tjeskobna ili divlja huka, na ravni krov i/nad mene i na tlo ispred ulaza bijelo je i u debelim lupama pljuštala krupna tuča, krupna zrna leda kotrljala su se prema meni. Tutnjava tuče i vjetra bila je užasna, kanal se šiban olujom pjenio i u nemirnim valovima dizao i spuštao niza zidove.

Vidio sam kako u minuti vjetar trga i odnosi sve - daske, krovnu šindru i granje drveća, kako kamenje pada i komadi žbuke koje odmah potom prekriva gomila napadale tuče; čuo sam kako se, kao ispod užurbanih udaraca čekića, lome i padaju cigle, pršti staklo, ruše oluci.

Sada je iz tvornice poprijeko preko ledom prekrivena dvorišta trčala amo neka osoba naginjući se prema oluji dok joj je odjeća lepršala na vjetru. Boreći se i posrćući, prilazila je

bliže, k meni, iz središta grozomorno uskovitlana potopa. Ušla je u šupu, pritrčala mi, neko mirno strano-poznato lice s krupnim milim očima lebdjelo je bolno se smiješeći tik ispred moga pogleda, tiha topla usta potražila su moja usta i dugo me nezasitno bez daha ljubila, ruke su obgrlile moj vrat, a plava mokra kosa priljubila se uz moje obraze i dok je svuda uokolo olujna tuča potresala svijet, na mene se dublje i strasnije obrušila nijema, tjeskobna oluja ljubavi.

66

Sjedili smo na hrpi dasaka, bez riječi, čvrsto zagrljeni, plaho i začuđeno milovao sam Bertinu kosu i pritiskao svoje usne na njezina snažna, puna usta, njezina me toplina grlila slatko i bolno. Sklopio sam oči, a ona mi glavu pritisnu na svoje grudi u kojima je glasno tuklo srce, u svoje krilo, pa mi nježnim, rastrojenim rukama pogladi lice i kosu.

Kada sam otvorio oči budeći se iz pada u tamu vrtočlavičice, njezino je ozbiljno, snažno lice stajalo iznad mene u prisnoj ljepoti, a njezine su me oči izgubljeno gledale. Sa svijetla joj je čela, ispod raskuštrane kose, preko cijeloga lica sve do vrata curila tanka pruga svijetlocrvene krvi.

"Što je? Što se dogodilo?" povikao sam prestrašeno.

Zagledala mi se u oči i slabašno se nasmiješila.

"Mislim daje propast svijeta", reče tiho, a tutnjava nevremena proguta joj riječi.

"Krvariš", rekao sam.

"To je od tuče. Pusti! Bojiš li se?"

"Ne. Ali ti?"

"Ne bojim se. Ah ti, sada se cijeli grad urušava. Zar me uopće ne voliš?"

Šutio sam i ukočeno gledao u njezine velike, svijetle oči pune potištene ljubavi i dok su se spuštale iznad mojih očiju i usta joj tako teško i iscrpljujuće ležala na mojima, netremice sam gledao u njezine ozbiljne oči, a kraj lijevoga oka preko bijele, svježje puti curila je

67

tanka, svijetlocrvena krv. I dok su mi čula opijena posr-htlit, moje je srce /cijelo otići i očajno se branilo da tuko u oluji i protiv svoje volje bude oteto. Uspravio se, a ona ini je u pogledu vidjela da s njom suo-

(ona se tada ispravi i pogleda me kao daje ljuta, a kako sam joj pružio ruku pokretom žaljenja i brige, ona ju objema rukama primi, spusti na njih lice, klekne i zaplače, a njezine tople suze tekle su mi preko drhtave ruke. Zbunjeno sam gledao dolje prema njoj, glava joj je jecajući počivala na mojoj ruci, na njezinu zatiljku sjeno vito su titrale meke vlasi. Kada bi to barem bila neka druga, pomislio sam silovito, neka koju bih doista volio i kojoj bih mogao dati dušu, kako bih samo rado zaljubljenim prstima mrsio tu milu nježnu kosu i ljubio taj bijeli zatiljak! No moja se krv bila smirila i mučio me stid gledajući kako mi do nogu kleči ona kojoj nisam bio voljan podariti svoju mladost i svoj ponos.

Sve to što sam proživio kao neku začaranu godinu i što mi je još danas živo u sjećanju, sa stotinu malih titraja i pokreta, kao neko dugo vrijeme, u stvarnosti je trajalo samo nekoliko minuta. Neka se svjetlost iznenada razlila, dijelovi modroga neba vlažno su zasjali u pomirljivoj nevinosti i najednom se, kao nožem odrezana, tutnjava oluje u sebi urušila, a nas okruži začuđujuća, nevjerojatna tišina.

Kao iz neke fantastične špilje snova izašao sam iz šupe na svjetlo dana koji se vratio, začuđen što sam

68

još živ. Pusto je dvorište loše izgledalo, zemlja izrovana i kao konjima razgažena, posvuda hrpe velikih ledenih zrna tuče, moj pribor za pecanje bio je nestao kao i moja ribička kantica. Tvornicu je ispunila ljudska graja, kroz stotinu razbijenih prozorskih stakala gledao sam u uzbibane dvorane, iz svih vrata nahrupili su ljudi. Tlo je bilo puno krhotina stakla i razbijene opeke, jedan dug limeni oluk bio je otrgnut i savijen koso visio preko pola kuće.

Sada sam zaboravio sve što se netom dogodilo i nisam osjećao ništa osim divlje, plašljive znatiželje da vidim što se doista zbilo i koliko je zla nanijelo nevrijeme. Svi razbijeni tvornički prozori i krovne opeke na prvi su pogled izgledali veoma strašno i očajno, ali napokon sve to uopće nije bilo tako užasno i nije bilo u pravome razmjeru sa strašnim dojmom koji je ciklon na mene ostavio. Odahnuo sam, oslobođen i napola čudno razočaran i otriježnjen: kuće su stajale kao i prije, a i planine su s objiju strana doline još uvijek bile tu. Ne, svijet nije bio propao.

No, kada sam napustio tvorničko dvorište i preko mosta zašao u prvu ulicu, nesreća je ipak ponovno poprimila zao izgled. Ulice su bile pune krhotina i razbijenih žaluzina, dimnjaci su se bili urušili i sa sobom povukli dijelove krovova, ljudi su stajali ispred svih vrata, zgranuti i očajni, sve kao što sam vidio na slikama opkoljenih i osvojenih gradova. Šljunak i granje stabala zakrčilo je put. Prozorska okna posvuda su zjapila iza krhotina i okršaka, vrtne ograde ležale su na tlu ili

69

klop;u;iliiíi visjele preko zidova. Neka su djeca bila nestala, pa su ih tražili, a pričalo se daje neke ljude na pnlpina libila tuča. Ljudi su uokolo pokazivali komade li-da velike kao kovanice i još veće.

Još sam bio odveć uzbuđen da bih pošao kući i pogledao štetu u vlastitom domu i vrtu; također se nisam sjetio da bi i mene mogli tražiti - jer nije mi se ništa dogodilo. Odlučio sam još malo prošetati prirodom umjesto da se dalje spotičem kroz krhotine, i primamljivo mi na pamet pade moje omiljeno mjesto, onaj stari trg za pučka slavlja pokraj groblja u čijoj su sjeni proslavljane sve velike svečanosti moga djetinjstva. Začudeno sam ustanovio da sam tek prije četiri, pet sati tamo prošao na povratku sa stijene; činilo mi se kao da je otada prošla čitava vječnost.

I tako sam se vraćao ulicom i preko donjega mosta, usput sam kroz otvor u nekom vrtu vidio kako naš crveni crkveni toranj od pješčanika stoji dobro očuvan, a i gimnastičku sam dvoranu našao samo malo oštećenu. Malo dalje stajala je na osami jedna stara gostionica čiji sam krov izdaleka prepoznao. Stajala je tamo kao inače, ali je ipak izgledala čudno promijenjena, nisam odmah znao zašto. Tek pošto sam si dao truda da se točno prisjetim, pade mi na um da su ispred gostionice uvijek stajale dvije visoke topole. Topola više nije bilo. Jedan drevni prizor bio je uništen, jedno drago mjesto oskvrnuto.

U meni se tada javi zla slutnja da su uništene i neke druge i još plemenitije stvari. Najednom sam po

70

prvi put s tjeskobom osjetio koliko volim svoj zavičaj, koliko je duboko moje srce i moje zadovoljstvo ovisno

o tim krovovima i tornjevima, mostovima i ulicama, o stablima, vrtovima i šumama. U ponovnom uzbuđenju

I brizi trčao sam brže sve dok nisam stigao do trga pučkih svečanosti.

Tu sam zastao ugledavši mjesto mojih nadražih sjećanja kako bezimeno opustošeno leži u potpunom uništenju. Stari kestenovi u sjeni kojih smo slavili svoje svečanosti i čija smo debla kao dječaci utroje i učetve-ro jedva mogli obgrliti, ležali su polomljeni, raspuknu-ti, iščupani s korijenjem i prevaljeni tako da su kao kuća velike rupe zjapile u zemlji. Niti jedan više nije stajao na svome mjestu, bilo je to jezovito bojište, a padoše i lipa i javori, stablo do stabla. Prostrani trg bio je grozna hrpa granja, rascijepljenih debla, korijenja i gromada zemlje, jaka stabla još su stajala u tlu, ali bez krošnje, okrhnuta i istrzana s tisuću bijelih, golih krhotina. Nije bilo moguće produžiti, trg i ulica bili su zakrčeni gomilama nabacanih stabala i otpadaka od drveća, a tamo gdje sam od najranijeg djetinjstva poznavao samo dubok sveti hlad i visoke hramove stabala, sada je nad tim uništenjem zjapilo prazno nebo.

Bilo mi je kao da sam i sam istrgnut sa svim skrovitim korijenjem i ispljunut na neumoljivo jarko dnevno svjetlo. Danima sam uokolo tumarao ne nalazeći više ni šumski put ni prisnu sjenu orahova stabla i nijedan hrast iz dječaćkoga doba veranja, posvuda uokolo grada samo ruševine, rupe, slomljeni šumoviti obronci pokošeni

71

poput trave, trupla stabala s ogoljenim korijenjem jecajući okrenuta k suncu. Između mene i mojega djetinjstva zjapio je ponor i moj zavičaj više nije bio onaj stari. Napustila me ljupkost i ludost minulih godina i ubrzo sam otišao iz grada da bih postao muškarac i naučio se nositi sa životom čije su me prve sjene tih dana okrznule.

(1913.)

72

Književna večer

JV^da sam oko podneva stigao u gradić Quer-burg, na kolodvoru me dočekaao neki muškarac širokih sivih zalisaka. "Zovem se Schievelbein", rekao je, "ja sam predsjednik društva."

"Drago mi je", rekao sam, "divno je da ovdje u malenome Querburgu postoji društvo koje organizira književne večeri."

"Ha, mi si ovdje štošta priuštimo," potvrdio je gospodin Schievelbein.

"U listopadu, primjerice, koncert, a za poklade ovdje bude ludo. - A vi ćete nas, dakle, večeras zabaviti predavanjima?"

"Da, pročitat ću nekoliko svojih stvari, kraća prozna djela i pjesmu, znate."

"Da, vrlo lijepo. Vrlo lijepo. Hoćemo li uzeti kočiju?"

"Kako god vi smatrate. Ovdje sam posve stran; možda mi možete pokazati hotel u kojem mogu odsjesti."

Predsjednik društva sada je promotrio kovčeg koji je nosač donio za mnom. Zatim mu je pogled ispitivački klizio preko moga lica, kaputa, cipela, ruku, smireno

73

i .pni\aćki pogled kakvim primjerice čovjek promatra putnika s kojim treba jednu noć dijeliti kupe. Njegovo i 11111 \. 1111 c 11 p ra vo mi j e počelo bivati napadno i neugo-.Ini) k id11 se crtama njegova lica ponovno proširi dolu nhoinost i ljubaznost.

"I loćete li kod mene stanovati?" upita nasmiješeno "Tamo će vam biti jednako dobro kao u gostionici i uštedjet ćete hotelske troškove."

Počeo me je zanimati; njegov pokroviteljski izraz lica i imućno dostojanstvo bili su smiješni i dragi, a iza pomalo bahate naravi činilo se da se skriva mnogo dobroćudnosti. Prihvatio sam poziv; sjeli smo u otvorenu kočiju i sada sam jasno mogao vidjeti pored koga sjedim jer na ulicama Querburga gotovo nije bilo čovjeka koji moga pokrovitelja nije odano pozdravio. Neprestano sam morao držati ruku na šeširu i stekao sam predodžbu o tome kako se osjećaju kneževi kada prolazeći kroz svoj narod moraju salutirati.

Da bih započeo razgovor upitao sam: "Koliko mjesta ima u dvorani u kojoj ću govoriti?" Schievelbein me gotovo prijekorno pogleda: "To doista ne znam, dragi gospodine; s tim stvarima nemam nikakve veze."

"Mislio sam jer ste ipak predsjednik..."

"Dakako; ali, znate, to je samo počasna služba. Sve poslove vodi naš tajnik."

"To je vjerojatno gospodin Giesebrecht s kojim sam se dopisivao?"

74

"Da, to je on. Sada obratite pozornost, nailazimo na spomenik ratnicima, a tamo lijevo je nova zgrada pošte. Zgodno, zar ne?"

"Izgleda da ovdje u kraju nemate vlastita kamena", rekao sam, "jer sve gradite od opeke?"

Gospodin Schievelbein pogledao me u čudu, zatim je prasnuo u smijeh i snažno me pljesnuo po koljenu. "Ali, čovječe, pa upravo je to naš kamen! Zar nikada niste čuli za querburšku opeku? Ta ona je slavna. Od nje svi ovdje živimo."

U međuvremenu smo stigli pred njegovu kuću. Bila je najmanje jednako lijepa kao i zgrada pošte. Izašli smo, a iznad nas se otvorio prozor i iz njega je ženski glas doviknuo: "No, jesi li ipak doveo gospodina? Pa, lijepo. Samo dođi, odmah ćemo objedovati."

Ubrzo potom dama se pojavila na kućnim vratima: bilo je to zadovoljno bucmasto stvorenje puno jamica na licu i s malenim dječjim debeljuškastim prstima. Ako je čovjek prema gospodinu Schievelbeinu još i mogao imati nedoumice, ta je žena raspršila svaku sumnju, jedino čime je zračila bila je najugodnija be-zazlenost. Radosno sam primio njezinu toplu, punašnu ruku.

Promotrla me kao neku mitsku životinju, a zatim napola smijući se reče: "Vi ste, dakle, gospodin Hesse! Pa, lijepo, lijepo. Ali vi da nosite naočale!"

"Malo sam kratkovidan, milostiva gospođo."

Činilo joj se da su joj usprkos tomu naočale smiješne, što ja nisam sasvim razumio. No, inače mi se

75

tlottiníctt veoma svídjela. Bilo je to solidno građanstvo; Hi će /mtigurno bili izvršno jelo. Najprije mi me odveli u salon u kojem je između lalnogit tmiHUn.i pokućstva stajala usamljena palma. Cijelo lo urede i ih* bilo je besprijekorno u onom lošem grtiditn*kom stilu naših očeva i starijih sestara kakav se jul rijetko nalaz i u takvoj čistoći. Oko mi kao očarano zapne za bljeStav predmet u kojem ubrzo prepoznali stolicu od vrha do dna obojenu zlatnom broncom.

"Uvijek ste tako ozbiljni?" upita me dama nakon mlitave stanke.

"0, ne", uzviknem hitro, "ali oprostite: zašto ste zapravo ovu stolicu dali pozlatiti?"

"Niste to još nikada vidjeli? To je jedno vrijeme bilo veoma u modi, naravno samo kao ukrasni namještaj, ne za sjedenje. Meni je to jako zgodno."

Gospodin Schievelbein se nakašlje: "U svakom slučaju zgodnije od suludoga modernog pokućstva koje moramo gledati kod mladih bračnih parova. - Ali zar još ne možemo jesti?"

Domaćica se ustala i upravo je stigla djevojka da nas pozove na objed. Ponudio sam milostivoj ruku i polako smo odšetali kroz slično raskošnu odaju u blagovaonicu i ususret malome raji mira, tišine i slasnih jela koja se ne osjećam sposobnim opisati.

Ubrzo sam vidio da ovdje nije običaj uz objed se zamarati razgovorom, pa je moj strah od mogućih književnih razgovora doživio ugodno razočaranje. Nezahvalno je od mene, ali nerado dopuštam domaćinima da mi

dobro jelo pokvare pitanjima jesam li već pročitao "Jor-na Uhla" i je li mi Tolstoj ljepši od Ganghofera. Ovdje je vladala sigurnost i mir. Jeli smo temeljito i dobro, veoma dobro, moram pohvaliti i vino, a vodeći za stolom vrlo konkretne razgovore o sortama vina, o peradi i juhama, vrijeme je blaženo proteklo. Bilo je divno i samo je jednom došlo do prekida. Upitali su me za mišljenje o nadjevu mlade guske koju smo upravo jeli, pa sam otprilike rekao: to su područja znanja s kojima se mi pisci najčešće premalo susrećemo.

Tada gospođa Schievelbein spusti svoju vilicu i u mene se zagleda svojim velikim začuđenim dječjim očima:

"Da, a i vi ste pisac?"

"Naravno", rekoh jednako začuđen. "To mi je zanimanje. A što ste vi mislili?"

"Oh, mislila sam da vi uvijek tako naokolo putujete i držite predavanja. Bio je jednom ovdje neki -Emil, kako se ono zvao? Znaš li ti, onaj koji je izvodio bavarske pučke pjesme."

"Ah, onaj s poskočicama..." No ni on se nije mogao sjetiti imena. On me također začuđeno pogleda, donekle s nešto više poštovanja, a zatim se pribere, ispuni svoju društvenu dužnost i oprezno upita: "A, što vi zapravo pišete? Vjerojatno za kazalište?"

Ne, rekao sam, to još nikada nisam pokušao. Tek tako, pjesme, novele i slične stvari.

"Tako, dakle", uzdahne on s olakšanjem. A ona upita: "Nije li to strašno teško?"

76

77

Rekoh ne, može se to. No gospodin je Schievel-bein još uvijek gajio sumnju.

"Ali, žarne", započeo je još jednom oklijevajući, "vi ne pišete baš cijele knjige?"

"Naprotiv", morao sam priznati, "napisao sam već i cijele knjige." Nad tim se silno zamislio.

Neko je vrijeme u tišini nastavio jesti, zatim podigne čašu i s pomalo usiljenom veselošću uzvikne: "Pa, nazdravlje!"

Pred kraj objeda oboje su postali vidno tiši i tromiji, nekoliko su puta duboko i ozbiljno uzdahnuli, a gospodin je Schievelbein preko prsluka bio sklopio ruke i htio zaspati kada ga žena upozori: "Prvo ćemo još popiti crnu kavu." No i njoj su se oči već bile posve sti-snule. Kava je poslužena sa strane; sjedili smo u plavim tapeciranim naslonjačima između mnogobrojnih obiteljskih fotografija koje su nas tiho promatrale. Nikada nisam vidio uređenje koje je tako savršeno pristajalo naravi stanara i savršeno ju odražavalo. Nasred sobe stajala je ogromna krletka za ptice, a u njoj je nepomično sjedila velika papiga.

"Zna li govoriti?" upitao sam.

Gospođa Schievelbein suspregne zijevanje i ki-mne glavom. "Možda ćete ga uskoro čuti.

Poslije objeda je uvijek najživahniji."

Bilo bi me zanimalo saznati kako je inače izgledao jer još nikada nisam vidio manje živahnu životinju. Vjeđe je bio spustio na pola oka i izgledao je kao od porculana.

78

No, nakon nekog vremena, kada je domaćin za-drijemao, a i dama zamišljeno klimala u naslonjaču, okamenjena ptica doista otvori kljun i zijevajućim intonacijom, razvučenim i krajnje čovjekolikim glasom izgovori riječi koje je znala: "O Bože obože obože obože..."

Gospođa Schievelbein prestrašeno se prene; pomislila je da je to bio njezin muž, a ja sam iskoristio trenutak da joj priopćim kako bih se sada rado malo povukao u svoju sobu.

"Možda biste mi dali nešto za čitanje", dodao sam.

Otrčala je i vratila se s novinama. Noja sam se zahvalio i rekao: "Imate li ikakvu knjigu? Bilo što."

Tada se ona, uzdahnuvši, sa mnom popne stubama do gostinske sobe, pokaže mi svoju sobu i zatim s naporom otvori ormarić u hodniku. "Izvolite, poslužite se ovdje", reče i povuče se. Mislio sam da je riječ o nekom liker, no preda mnom je stajala kućna knjižnica, mali red prašnjavih knjiga. Požudno sam posegnuo jer se u ovakvim kućama znaju naći neslućena blaga. No tu su bile samo dvije pjesmarice, tri stara sveska "Kopnom i morem", katalog Svjetske izložbe u Bruxellesu iz godine neke i džepni francuski konverzacijski leksikon. Upravo dok sam se nakon kratka popodnevna odmora prao, začu se kucanje i služavka u sobu uvede nekog gospodina. Bio je to tajnik Društva koji je htio

79

sa mnom razgovarati. Požalio se daje pretprodaja vrlo loša, neće biti dostatna ni za pokriće najma dvorane. I ne bih li bio zadovoljan i manjim honorarom. No nije htio ni čuti kada sam predložio da predavanje radije otkazemo. Samo je zabrinuto uzdahnulo, a onda upitao: "Da se pobrinem za malo dekoracije?"

"Dekoracija? Ne, nije potrebno."

"Bile bi tamo dvije zastave", ponizno je vabio. Napokon je otišao i moje se raspoloženje iznova počelo popravljati kada sam sa svojim sada opet razbuđenim domaćinima sjedio uz čaj. Uz to je posluženo pecivo s maslacem, rum i biljni liker.

Navečer smo sve troje otišli u "Zlatno sidro". Publika je u skupinama pritjecala, pa sam bio začuđen; no ljudi su svi nestali iza dvokrilnih vrata neke dvorane u prizemlju, dok smo se mi popeli na drugi kat na kojem je bilo mnogo tiše.

"Što se dolje događa?" upitao sam tajnika.

"Ah, zabavna glazba. To je svake subote."

Prije nego su me Schievelbeinovi napustili da bi otišli u dvoranu, dobra me žena u iznenadnoj plimi osjećaja zgrabi za ruku, oduševljeno ju stisne i tiho reče: "Ah, tako se strašno radujem ovoj večeri."

"A zašto?" mogao sam samo to reći jer sam se sasvim drukčije osjećao.

"Pa", uzviknu ona srdačno, "nema ipak ništa ljepše nego kad se čovjek ponovno može dobro nasmijati!"

80

Rekavši to, onda odjuri vesela kao dijete u jutro svoga rođendana.

Može tu još svašta biti.

Sjurim se do tajnika. "Kako ljudi zapravo zamišljaju ovo predavanje?" uzviknem u žurbi.

"Čini mi se da očekuju nešto sasvim različito od književne večeri."

Ha, promuca potihom, to on ne može znati. Pretpostavlja se da ću pričati nešto veselo, možda i pjevati, ostalo je moja briga - i općenito, s obzirom na ovako slab posjet...

Potjerao sam ga van i u potištenu raspoloženju sam čekao u hladnoj sobici dok tajnik ponovno nije došao po mene i odveo me u dvoranu. U njoj je bilo dvadesetak redova stolica od kojih su dva ili tri bila zauzeta. Iza maloga podija bila je na zid pribijena zastava Društva. Bilo je grozno. Ali sada sam već stajao tu, zastava se šepurila, plinsko svjetlo bljeskalo je u mojoj boci vode, nekoliko je ljudi sjedilo i čekalo, sasvim naprijed gospodin i gospođa Schievelbein. Nije bilo pomoći; morao sam početi.

Tako sam napokon pročitao jednu pjesmu. Svi su napeto slušali - ali kada sam sretno stigao do drugoga stiha, najednom se ispod naših nogu prolomi vesela glazba bubnjeva i činela. Bio sam tako bijesan da sam prevrnuo čašu s vodom. Ljudi su se od srca nasmijali toj šali.

Pošto sam bio pročitao tri pjesme, pogledam prema dvorani. Gledao me niz nacerenih, zaprepaštenih,

81

razočaranih, bijesnih lica, otprilike šest ljudi zbunjeno se ustalo i napustilo tu neugodnu priredbu. I ja bih najradije s njima bio otišao. No samo sam napravio stanku i zatim, pokušavajući nadglasati glazbu, rekao da mi se čini kako je nažalost posrijedi nesporazum jer ja nisam nikakav humoristični recitator nego književnik, neka vrsta čudaka i pjesnika koji im sada, budući da su, eto, već tu, želi pročitati jednu novelu.

Tada se još nekoliko ljudi ustane i napusti dvoranu.

No oni koji su ostali, sada su se iz osvjetljenih redova primaknuli bliže podiju; bilo je tu još uvijek otprilike dva tuceta ljudi, a ja sam nastavio čitati i obavljati svoju dužnost, samo što sam sve dobrobrano skratio, tako da smo nakon pola sata bili gotovi i mogli ići. Gospođa Schievelbein debelim je ručicama počela bjesomučno pljeskati, ali tako usamljeno to nije dobro zvučalo, pa je pocrvenjevši prestala.

Prva književna večer Querburga bila je gotova. S tajnikom sam imao još kraći ozbiljan razgovor; oči su mu se zasuzile. Bacio sam pogled u praznu dvoranu u kojoj se usamljeno svjetlucala zlatna boja zastave, zatim sam sa svojim domaćinima pošao kući. Bili su tako tihi i svečani kao poslije nekog sprovoda i najednom, dok smo plaho i šutljivo hodali jedni uz druge, morao sam prasnuti i smijeh, a nakon nekoliko trenutaka pridružila mi se i gospođa Schievelbein. Kod kuće je već čekala pažljivo odabrana zakuska i nakon jednoga sata

82

bili smo nas troje u najboljem raspoloženju. Dama mi je čak rekla da su mi pjesme dražesne i zamolila me da joj jednu prepisem.

To, doduše, nisam učinio, ali sam se prije polaska na počinak odšuljao u susjednu sobu, upalio svjetlo i stao ispred velike krletke. Želio sam još jednom vidjeti staru papigu čiji glas i intonacija kao da su simpatično izražavali tu cijelu dragu građansku kuću. Ako negdje unutra ima nečega, pokazat će se; proroci imaju vizije, pjesnici pišu stihove, a ova je kuća postala zvuk i iskazivala se u zovu te ptice kojoj je Bog podario glas da može hvaliti stvaranje.

Kada je svjetlo bljesnulo, ptica se preplašila i pospanih me očiju ukočeno i staklasto pogledala. Zatim se snašla, neizrecivo pospanom kretnjom raširila krila i mitski ljudskim glasom zijevnula: "O Bože obože obožeobože..."

(1913.)

83

Potraje li rat još dvije godine

Još od svoje mladosti običavao sam s vremena na vrijeme iščeznuti i radi osvježenja utonuti u neke druge svjetove, tada bi me tražili i nakon nekog vremena proglasili nestalim, a kada bih se napokon vratio, uvijek mi je bilo zadovoljstvo slušati sudove takozvane znanosti o meni i mome "odsustvu" - ili mojim pomračenjima. Dok nisam radio ništa drugo osim onoga što je mojoj naravi bilo posve razumljivo i što će prije ili poslije većina ljudi moći činiti, ti su me neobični ljudi smatrali svojevrsnim fenomenom, za jedne sam bio opsjednut, za druge obdaren čudesnim snagama.

Ukratko, opet sam privremeno bio nestao. Nakon dvije ili tri ratne godine sadašnjost je za me nemalo izgubila draž, pa sam se sklonio da bih neko vrijeme disao drukčiji zrak. Uobičajenim putem napustio sam ravnice u kojoj živimo i kao gost boravio na nekim drugim razinama. Bio sam neko vrijeme u dalekim prošlostima, nezadovoljno jurcao kroz narode i vremena, gledao na Zemlji uobičajena raspeća, sukobe, napretke i poboljšanja i zatim se na neko vrijeme povukao u svemir.

85

Kada sam se ponovno vratio bila je 1920. godina i na n u)|c razočaranje posvuda su još uvijek onom istom bc/tiiiMinin ivrdoglavošću svi narodi bili zaraćeni. Neke su im (U- bile pomaknute, neka odabrana područja sta-rijili \ i si h kultura brižljivo su bila razorena, no sve u svemu i i zvana se na Zemlji nije mnogo promijenilo.

Velik je bio postignuti napredak u jednakosti na Zemlji. Barem je u Europi u svim zemljama, kako sam Čuo, bilo isto, čak se i razlika između onih koji ratuju i onih neutralnih bila gotovo posve potrla. Otkako se na civilno stanovništvo mehanički pucalo iz zračnih balona koji su ploveći na visinama od 15000 do 20000 metara ispuštali projekte, otada su granice država, premda i dalje strogo nadzirane, postale poprilično iluzorne. Raspršenost toga nepreciznog bombardiranja iz zraka bila je tako velika da su pošiljatelji takvih balona bili veoma zadovoljni kada ne bi pogodili vlastito područje i nisu više marili za to koliko je njihovih bomba palo na neutralne zemlje ili na poslijetku i na područje njihovih saveznika.

To je zapravo bio jedini napredak koje je ratni-štvo samo učinilo; u njemu se napokon donekle jasno iskazao smisao rata. Svijet je upravo bio podijeljen na dvije strane koje su se međusobno pokušavale uništiti jer su obje željele isto, naime oslobođenje potlačenih, ukidanje nasilja i uspostavu trajnoga mira. Posvuda su se silno protivili miru koji ne bi mogao vječno trajati -ako se nije mogao postići vječni mir, odlučno su davali prednost vječnome ratu, a bezbrižnost kojom su baloni

86

sa streljivom iz užasnih visina sipali svoj blagoslov na pravedne i nepravedne savršeno je bila u skladu sa smislom toga rata. On je inače ipak bio nastavljen starim načinom sa značajnim, ali nedostatnim sredstvima. Skromna domišljatost vojnika i tehničara smislila je još nekoliko sredstava za uništavanje - no onaj fantast koji je izumio mehanički balon za bombardiranje bio je posljednji iz svoje vrste; jer otada su ljudi duha, fantasti, pjesnici i sanjari sve više i više gubili interes za rat. On je, kako rekosmo, bio prepušten vojnicima i tehničarima, pa je sporo napredovao. Užasnom ustrajnošću posvuda su vojske stajale i ležale jedna nasuprot drugoj i premda je nedostatak opreme odavno bio doveo do toga da su se vojnička odlikovanja sastojala još samo od papira, hrabrost se nigdje nije bitno smanjila.

Svoj sam stan zatekao djelomice razrušen avionskim bombama, no u njemu se ipak još moglo prespavati. Međutim, bilo je hladno i neudobno, ruševine na podu i vlažna plijesan na zidovima nisu mi se svidjeli, pa sam ubrzo otišao prošetati.

Krenuo sam nekim gradskim ulicama koje su se otprije jako promijenile. Prije svega nije više bilo trgovina. Ulice su bile beživotne. Nisam dugo šetao kada mi priđe neki čovjek s limenim brojem na šeširu i upita što tu radim. Odgovorih mu da šecam. A on: "Imate li dozvolu?" Nisam ga razumio, porječkali smo se i on mi zapovijedi da pođem za njim u najbliži ured. Stigli smo u neku ulicu gdje su na svim kućama visjele bijele ploče na kojima sam brojkama i slovima čitao nazive ureda.

87

"Nezaposleni civili" pisalo je na jednoj ploči, a uz to broj 2487 B. Tamo smo ušli. Bile su to uobičajene uredske prostorije, čekaonice i hodnici u kojima je mirisalo na papir, vlažnu odjeću i uredski zrak. Poslije nekoliko pitanja otpravljen sam u sobu 72 d i tamo saslušan. Preda mnom je stajao službenik i promatrao me. "Zar ne možete stajati u stavu pozor?" upitao me strogo. Rekao sam: "Ne." On upita: "Zašto ne?" "Nisam to nikada učio", rekoh bojažljivo. "Uhićeni ste, dakle, dok ste šetali bez dopusnice. Priznajte li?"

"Da", rekao sam, "to je točno. Nisam znao. Vidite, duže vrijeme bio sam bolestan..."

On odmahnu rukom. "Bit ćete kažnjeni tako što će vam tri dana biti zabranjeno hodanje u cipelama. Izujte cipele!"

Izuo sam cipele.

"Čovječe!" uzviknu službenik zaprepašteno. "Ta vi nosite kožne cipele! Otkuda vam one? Zar ste posve poludjeli?"

"Ja duševno možda nisam sasvim normalan, ja to ne mogu sam točno procijeniti. Cipele sam nekoć kupio."

"Da, zar ne znate daje nošenje kože u bilo kojem obliku civilnim osobama strogo zabranjeno? - Vaše cipele ostaju ovdje, zaplijenit ćemo ih. Uostalom, pokažite još jednom svoje dokumente!"

Bože dragi, nisam ih imao.

88

"To mi se unatrag godinu dana nijednom nije dogodilo!" zastenjao je službenik i pozvao stražara. "Odvedite ovog čovjeka u ured broj 194, soba 8!"

Bosih nogu tjerali su me kroz nekoliko ulica, a onda smo ponovno ušli u neku uredsku zgradu, prolazili hodnicima, udisali miris papira i beznađa, zatim su me gurnuli u sobu gdje me je saslušao neki drugi službenik. Taj je nosio vojničku odoru.

"Vi ste bez dokumenata zatečeni na ulici. Platit ćete dvije tisuće guldena kazne. Odmah ću napisati priznanicu."

"Oprostite", rekao sam kolebljivo, "nemam toliko kod sebe. Ne možete li me umjesto toga na neko vrijeme zatvoriti?"

On se slatko nasmije.

"Zatvoriti? Čovječe dragi, kako si vi to zamišljate? Mislite li da imamo volje još vas i hraniti? - Ne, dragi moj, ne možete li platiti tu sitnicu, nećete ostati pošteđeni najstrože kazne. Moram vas osuditi na privremeno oduzimanje životnoga dopuštenja. Molim vas, dajte mi svoju iskaznicu životnoga dopuštenja!"

Nisam ju imao.

Službenik je sada sasvim zanijemio. Pozvao je dvojicu kolega, s njima se dugo došaptavao, više puta prema meni pokazivao i svi su me gledali sa strahom i dubokim čuđenjem. Zatim me je, dok se moj slučaj ne raspravi, poslao u pritvor.

Tamo je uokolo sjedilo ili stajalo više osoba, ispred vrata je stajala vojna straža. Upalo mi je u oči da

89

sam, zanemarimo li nedostatak cipela, bio odsvihkudi-kumo na i bolji* odjeven. S određenim strahopoštovanjem pustili su ine da sjednem i odmah se neki niski plahi ('ov)ek progurao do mene, oprezno se sagnuo do moga uh.i i šapnuo mi: "Čujte, imam za vas fantastičnu ponudu. Imam kod kuće šećernu repu! Cijelu, besprijekornu šećernu repu. Teži gotovo tri kilograma. Možete ju imati. Koliko nudite?"

Savio je svoje uho do mojih usta, a ja sam pro-šaptao: "Dajte mi svoju ponudu! Koliko biste htjeli?"

On mi tiho šapnu u uho: "Recimo sto petnaest guldena!"

Ja odmahnem glavom i utonem u razmišljanje.

Shvatio sam da sam dugo bio odsutan. Bilo je teško ponovno se priviknuti. Bio bih mnogo dao za par cipela ili čarapa jer su me bosa stopala, kojima sam morao hodati mokrim ulicama, užasno zebila. No u sobi nije bilo nikoga tko nije bio bos.

Poslije nekoliko sati došli su po mene. Odveli su me u ured br. 285, sobu 19 f. Stražar je ovaj put ostao uza me; stao je između mene i službenika. Činilo mi se da je to vrlo visoko rangiran službenik.

"Doveli ste se u vrlo neugodan položaj", počeo je. "Vi boravite u ovome gradu i nemate iskaznicu životnoga dopuštenja. Vjerojatno vam je poznato da su za to predviđene najstrože kazne."

Lagano sam se naklonio.

"Dopustite", rekao sam, "imam jednu jedinu molbu. Savršeno mi je jasno da nisam dorastao ovoj
90

situaciji i da će moj položaj zasigurno biti sve teži. - Ne bi li bilo moguće da me osudite na smrt? Bio bih vam na tome veoma zahvalan!"

Visoki me službenik blago pogledao u oči.

"Shvaćam", reče mi tiho. "Ali tako bi na poslijetku svatko mogao doći! U svakom slučaju morali biste prije toga izvaditi iskaznicu za umiranje. Imate li za to novaca? Ona stoji četiristo guldena."

"Ne, toliko nemam. Ali dao bih sve što imam. Ja silno želim umrijeti."

On se čudno nasmiješi.

"To vam vjerujem, u tome niste jedini. No umrijeti uopće nije tako jednostavno. Vi pripadate državi, čovječe dragi, i obvezni ste ovoj državi, dušom i tijelom. To bi vam moralo biti poznato. Uostalom - upravo vidim da ste upisani kao Sinclair, Emil. Jeste li vi možda pisac Sinclair?"

"Dakako, to sam ja."

"O, jako mi je drago. Nadam se da ću vam moći biti na usluzi. Stražaru, možete u međuvremenu odstupiti."

Stražar je izašao, a službenik mi pruži ruku.

"Vaše sam knjige čitao s velikim zanimanjem", reče on ljubazno, "i rado ću vam u skladu s mogućnostima biti na pomoći. - No, recite mi, Bože dragi, kako ste se našli u ovoj nevjerojatnoj situaciji?"

"Pa, izvjesno vrijeme bio sam odsutan. Na neko vrijeme bio sam pobjegao u svemir, mogle su otada proći dvije, tri godine i iskreno govoreći bio sam napola

91

pretpostavljao da se rat u međuvremenu svršio. - No recite, možete li mi nabaviti iskaznicu za umiranje? Bio bih vam fantastično zahvalan."

"Možda će biti izvedivo. No prije toga morate imati životno dopuštenje. Bez njega, dakako, svaki bi korak bio bezizgledan. Dat ću vam preporuku za ured 127, tamo ćete uz moje jamstvo dobiti barem privremenu životnu iskaznicu. No ona vrijedi samo dva dana."

ItO, to je više nego dovoljno!"

"Onda dobro! Poslije se, molim, vratite k meni."

Stisnuo sam mu ruku.

"Još nešto!" rekao sam tiho. "Smijem li vam postaviti još jedno pitanje? Možete samo zamisliti koliko sam loše upućen u sva aktualna zbivanja."

"Izvolite samo."

"No, dakle - ponajprije bi me zanimalo kako je moguće da u ovakvim okolnostima život još uopće opstoji. Zar čovjek to može izdržati?"

"O da. Vi ste u osobito tešku položaju kao civilna osoba i to bez dokumenata! Ali još je vrlo malo civilnih osoba. Tko nije vojnik, službenik je. Već time život za većinu postaje mnogo podnošljiviji, mnogi su čak vrlo sretni. A na oskudicu su se ljudi postupno naviknuli. Kada je ono s krumpirima postupno prestalo i kada su se ljudi morali naviknuti na drvenu kašu - ona se sada lagano namaze katranom i tako postane vrlo ukusna - tada je svatko mislio da se to više ne može podnositi. A sada to ipak funkcionira. I tako je sa svime."

92

"Shvaćam", rekao sam. "Zapravo to više i ne začuđuje. Samo jedno još posve ne shvaćam. Recite mi: zašto zapravo sada cijeli svijet ulaže te goleme napore? Te oskudice, ti zakoni, te tisuće služba i službenika - što se time zapravo štiti i održava?"

Gospodin me začuđeno pogleda u lice.

"To je pravo pitanje!" uzvikne odmahujući glavom. "Vi znate daje rat, rat je u cijelome svijetu! I to je ono što mi održavamo, radi čega stvaramo zakone, radi čega podnosimo žrtve. To je rat. Bez tih enormnih napora i postignuća ne bi vojske ni tjedan duže mogle stajati na bojištu. Skapale bi od gladi - bilo bi neizdrživo!"

"Da", rekao sam polako, "to je stvarno misao! Dakle, rat je dobro koje se održava takvim žrtvama! Da, ali - dopustite jedno neobično pitanje - zašto tako visoko cijenate rat? Je li on svega toga vrijedan? Ta je li rat uopće neko dobro?"

Službenik sažalno slegnu ramenima. Vidio je da ga ne shvaćam.

"Dragi gospodine Sinclair", rekao je. "Vi ste se veoma otuđili od svijeta. Ali molim vas, prođite ulicama, razgovarajte s jednim jedinim čovjekom, samo malo napregnite svoje misli i upitajte se: Što još imamo? U čemu se sastoji naš život? Tada ćete odmah morati reći: Rat je jedino što još imamo! Zadovoljstvo i osobna dobit, društvena ambicija, pohlepa, ljubav, duhovni rad - sve to više ne postoji. Rat je jedna jedina stvar kojoj zahvaljujemo da na svijetu postoji još nešto poput reda, zakona, misli, duha. - Zar to ne možete vidjeti?"

93

Da, s.i.l.

to uvidio i veoma sam se zahvalio

..im otišao i preporuku službi 127 meha-nički tftunuM ii d/ep. Ni sam ju namjeravao upotrijebiti, nije mi l'Mn ilo toga da gnjavim još bilo koju od tih ilu*bi I pi ili- nego me tko mogao primijetiti i pozvati na razgovor, u sebi sam izgovorio mali zvjezdani blagoslov, isključio otkucaje svoga srca, pustio da mi tijelo iščezne u sjeni nekog grma i nastavio svoje prijašnje putovanje ne misleći više na povratak u domovinu.

(1917.)

94

Dječja duša

JKat

tkada nešto radimo, izlazimo i ulazimo, štogod činimo i sve je lako, neopterećeno i takoreći neobavezno, moglo bi naizgled sve biti i drugačije. A katkada, u neke druge sate, ništa ne bi moglo biti drukčije, ništa nije neobavezno i lako, a svaki naš dah određen je silama i sudbinski je težak.

Djela našeg života koja nazivamo dobrima i o kojima nam je lako pripovijedati gotovo su sva od one prve, "lake" vrste i lako ih zaboravljamo. Druga djela o kojima nam je teško govoriti

nikada ne zaboravljamo, ona nam u izvjesnoj mjeri pripadaju više nego druga, a njihove duge sjene padaju preko svih dana našega života.

U našu obiteljsku kuću koja je velika i svijetla stajala u svijetloj ulici ulazilo se kroz visoka vrata i čovjeka bi odmah obavila hladnoća, sumrak i kameno vlažan zrak. Šutljivo gaje dočekivalo visoko, mračno predvorje, pod od crvenih pješčenjačkih pločica vodio je, lagano se uspinjući, prema stubištu početak kojega je stajao sasvim odostrag duboko u polumraku.

Tisućama puta ušao sam kroz ta visoka vrata i nikada nisam

95

obrju no pozornost na vrata i hodnik, pločice i stubište: pa ipak, to je uvijek bio prijelaz u neki drugi svijet, u "nas svijet. Predvorje je mirisalo na kamen, bilo je tamno i visoko, odostrag je stubište iz proladnoga mraka vodilo gore prema svjetlu i vedroj ugodi. No uvijek je tu prvo bilo predvorje i ozbiljni sumrak: nešto očevo, neka čast i moć, kazna i nečista savjest. Tisuću sam puta prošao tuda nasmijan. No katkada bi čovjek ušao i istoga trenu bio zgnječen i smrvljen, uplašen i brzo je tražio spasonosne stube.

Kada mi je bilo jedanaest godina, jednoga sam se dana vratio kući iz škole, jednoga od onih dana kada sudbina vrebava u kutovima, kada se lako nešto dogodi. Tih dana čini se da se svaki nered i svaka smetnja vlastite duše zrcali u našoj okolini i daju nagrđuje. Nelagoda i strah tište nam srce i mi tražimo i nalazimo njihove tobožnje uzroke izvan nas, vidimo kako je svijet loše uređen i posvuda nailazimo na otpore.

Slično je bilo onoga dana. Od ranoga jutra tištao me - tko bi znao otkud? možda iz snova minule noći - osjećaj poput nečiste savjesti premda nisam bio učinio ništa posebno. Lice moga oca ujutro je imalo napaćen i prijekoran izgled, mlijeko je za doručkom bilo mlako i neukusno. U školi nisam, doduše, upao u nevolje, ali sve je još jednom imalo okus neutješnosti, mrtvila i klonulosti i spajalo se u onaj već poznat mi osjećaj nemoći i očaja koji nam govori daje vrijeme beskonačno i da ćemo u sve vijek ostati maleni i nemoćni i pod prisilom ove glupe, smrdljive škole, godinama i godinama, i daje ovaj cijeli život besmislen i odvratn.

96

Danas sam se naljutio i na svoga sadašnjeg prijatelja. Odnedavno sam se sprijateljio s Oskarom Weberom, sinom strojovođe, ne znajući zapravo što me k njemu privuklo. Nedavno se bio pohvalio kako mu otac zarađuje sedam maraka na dan, a ja sam onako odozad uzvratilo da moj zarađuje četrnaest. Činjenica da se time dao impresionirati ništa ne prigovorivši bila je početak prijateljstva. Nekoliko dana poslije s Weberom sam sklopio savez zasnovavši s njim zajedničku štednu kašicu iz koje smo poslije trebali kupiti pištolj. Pištolj je stajao u izlogu nekog željezara, masivno oružje s dvjema plavičastim čeličnim cijevima. A Weber je izračunao da moramo tek neko vrijeme marljivo štedjeti i moći ćemo ga kupiti. T& novca se uvijek nađe, govorio je, on vrlo često dobije deset maraka za izlaske ili pokoju napojnicu, a kadšto se nađe novac na ulici ili stvari s novčanom vrijednošću kao što su potkove, komadi olova i ostalo što se može dobro prodati. Deset maraka odmah je i dao u našu kašicu te me uvjerio i cijeli naš plan predstavio mi kao moguć i izgledan.

Kada sam onoga podneva stupio u hodnik naše kuće, a u podrumski proladnome zraku zapahnule me mračne opomene na tisuću neugodnih i mrskih stvari i svjetskih poredaka, moje su se misli bavile Oskarom Weberom. Osjećao sam da ga ne volim premda mi je njegovo dobroćudno lice, koje me podsjećalo na neku pralju, bilo simpatično. Ono što me k njemu privlačilo, nije bila njegova osoba već nešto drugo, mogao bih reći, njegov stalež - bilo je to nešto što je dijelio s gotovo

97

uvim d(ti .i« im.i svoga kova i podrijetla: neko drsko umi|OČT /i\h ii|i, neosjetljivost na opasnost i poniženje, pn*nost h onim malim praktičnim stvarima u životu, s novcem, s dućanima i radionicama, robama i cijenama, h kuhinjom i rubljem i sličnim. Takvi dječaci

poput We-bcia, koji su se doimali da ih udarci u školi ne bole i koji su bili u srodstvu i prijateljstvu sa slugama, kočijašima i tvorničkim radnicama, takvi su drukčije i sigurnije stajali u životu nego ja, bili su takoreći odrasliji, znali su koliko im otac dnevno zarađuje i znali su bez sumnje i još mnogošto u čemu sam ja bio neiskusni. Smijali su se izrazima i šalama koje ja nisam razumio. Općenito, mogli su se smijati na način koji je meni bio zabranjen, na prljav i sirov, ali neosporno odrastao i "muški" način. Nije pomagalo ako si bio pametniji od njih i u školi više znao. Nije pomagalo što si od njih bio bolje odjeven, počešljan i opran. Naprotiv, upravo su im te razlike išle u korist. Činilo mi se da u taj "svijet", kakav je preda mnom lebdio u slabašnoj svjetlosti sumraka i pustolovine, dječaci poput Webera mogu ući bez ikakvih poteškoća, dok je meni taj "svijet" bio tako čvrsto za-bravljen i svaka od njegovih vrata morala su se naporno osvajati beskrajnim odrastanjem, pohađanjem škole, ispitima i odgojem. Naravno da su takvi dječaci na ulici pronalazili potkove, novac i komade olova, primali nadnice za nabavke, u dućanima dobivali svakojake stvari na dar i na svaki način uspijevali u životu.

Nejasno sam osjećao da moje prijateljstvo prema Weberu i njegovoj kašici nije bilo ništa drugo doli

98

silovita čežnja za onim "svijetom". Ništa u Webera nisam volio doli njegove velike tajne zbog koje je s odraslima bio bliskiji nego ja i živio u svijetu bez koprene, ogoljelijem i grubljem nego ja sa svojim snovima i željama. I unaprijed sam osjećao da će me on razočarati i da mu neću uspjeti oteti tajnu i magični ključ života.

Upravo je bio od mene otišao i znao sam da ide kući, onako širok i usporan, zadovoljno zviždukajući, nepomućen nikakvim slutnjama. Kada bi susretao služavke i tvorničke radnike i gledao ih kako vode svoj zagonetni, možda čudesni, možda zločinački život, njemu to nije bila zagonetka i strašna tajna, niti opasnost, ništa divlje i napeto, već nešto sasvim normalno, poznato i domaće kao ribi voda. Tako je to bilo. A ja, naprotiv, ja bih uvijek stajao negdje izvan toga, sam i nesiguran, pun slutnja, ali bez izvjesnosti.

Općenito, život je onoga dana ponovno imao okus bljutavosti ispunjene nadom, dan je podsjećao na ponedjeljak premda je bila subota, mirisao je na ponedjeljak, triput duži i triput dosadniji od ostalih dana. Proklet i odvratni bio je život, bio je lažan i gnjusni. Odrasli su se ponašali kao daje svijet savršen i kao da su oni sami polubogovi, a mi dječaci ništa doli ološ i izrod. A učitelji! U sebi smo osjećali težnju i ambiciju, činili smo čestite i strasne uzlete prema dobromu, bilo prema učenju grčkih nepravilnih glagola ili prema urednosti naše odjeće, posluhu prema roditeljima ili šutljivom, junačkom trpljenju svih boli i poniženja - da, uvijek i uvijek iznova ustajali smo se, sa žarom i pobožno,

99

da bismo se posvetili Bogu i idealnim, čistim, plemeni-t mi putom krenuli uvis, vježbali vrlinu, šutke podnosili /lo, drugima pomagali - ah, i uvijek iznova sve bi ostalo na uzletu, pokušaju i kratkome leptirovu letu! Uvijek iznova dogodilo bi se nakon samo nekoliko dana, pa čak i samo nekoliko sati, nešto što se nije smjelo dogoditi, nešto jadno, žalobno i sramotno. Uvijek iznova, iz naših najprkosnijih i najplemenitijih odluka i prisega najednom bismo neumitno pali ravno natrag u grijeh i lupeštvo, u svakidašnjicu i kolotečinu! Kako to da smo tako dobro i duboko spoznavali i u srcu osjećali ljepotu i ispravnost dobrih nakana kada je uporno i neprestano cijeli život (uključujući i odrasle) bazdio na kolotečinu i općenito bio ustrojen tako da omogućujući trijumf otrcanosti i običnosti? Kako je moglo biti da ujutro u postelji na koljenima ili noću ispred zapaljenih svijeća uza svetu prisegu sklapamo savez s dobrotom i svjetlom, zazivamo Boga i navješćujemo rat svakom poroku - a da potom, možda tek nekoliko sati poslije, tu istu svetu prisegu i nakanu najbjeđnije iznevjerimo, bilo da tek prasnemo u zavodljiv smijeh ili da poslušamo neku glupu đaćku šalu? Zašto je to bilo tako? Je li kod drugih bilo drugačije? Jesu li junaci, Rimljani i Grci, vitezovi, prvi kršćani -jesu li svi

oni bili drukčiji ljudi nego ja, bolji, savršeniji, bez loših nagona, opremljeni nekim organom koji je meni nedostajao koji ih je sprječavao da uvijek iznova padnu iz neba natrag u svakidašnjicu, iz uzvišenosti u nedostatnost i bijedu? Je li onim junacima i svecima ljudska grešnost bila nepoznata? Je li

svetost i plemenitost bila moguća samo pojedincima, rijetkima, izabranima? Ali zastoje meni, ako nisam bio izabranik, ipak bio urođen taj nagon za lijepim i plemenitim, ta divlja, jecajuća žudnja za čistoćom, dobrotom, vrlinom? Nije li to bilo radi poruge? Je li bilo toga u Božjemu svijetu daje neki čovjek, neki dječak, u sebi istodobno imao sve uzvišene i sve podle nagone i da je morao patiti i očajavati, tek toliko kao neki nesretan i komičan lik za zabavu gledajućem Bogu? Je li toga bilo? I nije li onda - ta nije li onda cijeli svijet jedno đavolsko ruglo, vrijedno tek toliko da ga se pljune? Nije li onda Bog nakaza, luđak, glupi, odvratni lakrdijaš? - Ah, i dok sam s primjesom buntovničke naslade smišljao te misli, moje me strašljivo srce, zadrhtavši, odmah kazni zbog blasfemije!

Kako jasno, nakon trideset godina, ponovno pred sobom vidim ono stubište s visokim mutnim prozorima koji su gledali na obližnji susjedni zid i davali tako malo svjetla, s bijelo izribanim, jelovim stubama i umetnutim podovima i glatkim rukohvatom od tvrda drveta koji se ulaštio od tisuća mojih vratolomnih spustova! Koliko god mi je djetinjstvo daleko i u cjelini mi se čini tako neshvatljivim i bajkovitim, ipak se točno sjećam svega što je već tada, u jeku sreće, u meni bilo bolno i razdrto. Svi su ti osjećaji u ono vrijeme u srcu djeteta bili već isti onakvi kakvi su zauvijek ostali: sumnja u vlastitu vrijednost, kolebanje između samopoštovanja i obeshrabrenosti, između idealnosti koja prezire svijet i obične čulne naslade - i kao tada, još stotinama puta

100

101

poslije u tim sam crtama svoga bića vidio čas nedostojnu bolest, čas vrsnoću, katkada vjerujem da me Bog želi voditi tim tegobnim putem prema posebnoj samoći i zadubljenosti, a kadšto u svemu tome ne nalazim ništa osim znakova bijedne karakterne slabosti, neke neuroze kakvu tisuće ljudi s naporom tegle kroz život.

Kada bi sve te osjećaje i njihov bolni sukob trebao svesti na jedan temeljni osjećaj i nazvati jednim jedinim imenom, ne bih znao nijednu drugu riječ osim: strah. Bio je to strah, strah i nesigurnost koje sam osjećao svih onih sati pomućene dječje sreće: strah od kazne, strah od vlastite savjesti, strah od težnja moje duše za koje sam osjećao da su zabranjene i zločinačke. I onoga sata o kojemu pripovijedam iznova me obuzeo taj osjećaj straha kada sam se na sve svjetlijem i svjetlijem stubištu približio staklenim vratima. Počelo je sa strepnjom u donjem dijelu trbuha koja se penjala prema vratu i tamo prerasla u gušenje ili mučninu. Istodobno sam u tim trenucima uvijek osjećao, pa tako i sada, neku neugodnu stidljivost, nepovjerenje prema svakom promatraču, poriv da budem sam i da se skrijem.

S tim mučnim i prokletim osjećajem, pravim osjećajem zločinca, ušao sam u hodnik i u dnevni boravak. Osjećao sam: danas će biti nevolje, nešto će se dogoditi. Osjećao sam to, kao što barometar osjeća promijenjeni tlak zraka, s pasivnošću kojoj nema spasa. Ah, opet je bilo tu, ono neizrecivo! Demon se šuljao kućom, grešnost je nagrizala srce, golem i nevidljiv iza svakoga je zida stajao neki duh, neki otac i sudac.

102

Ništajoš nisam znao, sve je još bilo samo slutnja, predosjećaj, nagrizajuća nelagoda. U takvim stanjima često je najbolje bilo razboljeti se, povratiti i leći u krevet. Tada bi katkada sve prošlo bez štete, došla bi majka ili sestra, dobio bih čaj i osjećao se okružen ljubavlju i skrbi i mogao sam plakati ili spavati da bih se poslije probudio zdrav i veseo u posve izmijenjenu, izbavljenu i svijetlome svijetu.

Majka nije bila u dnevnom boravku, a u kuhinji je bila samo služavka. Odlučio sam otići gore do oca do čije su radne sobe vodile uske stube. Premda sam ga se bojao, katkada je ipak bilo

ugodno njemu se obratiti od kojega se zbog mnogočega moralo moliti oprost. Kod majke je bilo jednostavnije i lakše naći utjehu; ali kod očaje utjeha bila vrednija, značila je mir sa sudbenom savješću, pomirbu i nov savez sa silama dobra. Nakon neugodnih raspri, istraga, priznanja i kazni često sam iz očeve sobe izlazio dobar i čist, doduše kažnjen i opomenut, ali pun novih nakana, zahvaljujući savezništvu s moćnikom osnažen protiv neprijateljskoga zla. Odlučio sam potražiti oca i reći mu da mi je slabo.

I tako sam se popeo malim stubištem koje je vodilo u radnu sobu. To malo stubište s vlastitim mirisom tapeta i suhom škripom šupljih, laganih drvenih stuba bilo je kudikamo više negoli hodnik kuće, to je bio značajan put i vrata sudbine; tim stubama vodili su me mnogi važni pohodi, uz njih sam stotinama puta teglio strah i bolnu savjest, prkos i divlji bijes, a nerijetko se

103

vraćao s otkupljenjem i novom sigurnošću. Dolje u na-Si>l kući stanovali su majka i dijete; tamo je strujao be-/a/lni zrak; ovdje gore obitavała je moć i duh, tu su hi 11 sud i hram i "carstvo oca".

Pomalo tjeskobno kao i uvijek pritisnuo sam staromodnu kvaku i napola otvorio vrata. Prema meni po-teče dobro poznati očinski miris radne sobe: miris knjiga i tinte razblažen modrim zrakom kroz poluotvorene prozore, bijele, čiste zavjese, izgubljena nit mirisa kolonjske vode i na pisaćem stolu jabuka. - No, soba je bila prazna.

S osjećajem napola razočaranja i napola olakšanja uđem u sobu. Prigušio sam korak i hodao samo na prstima, onako kako smo ovdje gore katkada morali hodati kada je otac spavao ili imao glavobolju. I tek što sam postao svjestan toga tihog hoda, srce mi stade snažno tući i još jače ponovno osjetih onaj tjeskobni pritisak u trbuhu i grlu. Nastavio sam se plašljivo prikradati, korak po korak, i već nisam više bio bezazlen posjetitelj i molitelj već uljez. Već više puta za očeve sam se odsutnosti znao ušuljati u obje njegove sobe, oslušivati i istraživati njegovo tajno carstvo i dvaput sam odatle ponešto i otuđio.

Sjećanje na to ubrzo se vratilo, ispunilo me i odmah sam znao: sada je tu bila nesreća, sada se nešto događalo, sada sam činio nešto zabranjeno i loše. Nisam ni pomislio na bijeg! Zapravo, pomišljao sam, čeznutljivo i žarko sam kanio odatle pobjeći, niza stube, pa u svoju sobu ili u vrt - no znao sam da to ipak neću

104

učiniti, da to ne mogu učiniti. Svim srcem sam želio da se u susjednoj sobi otac pomakne i da uđe i prekine ovo cijelo užasno prokletstvo koje me demonski privuklo i uza se prikovalo. O, kad bi barem došao! Kada bi barem došao, pa i grdeći me, samo neka dođe prije negoli bude prekasno!

Nakašljao sam se da bih najavio svoje prisustvo, a kada nije bilo odgovora, tiho sam doviknuo: "Tata!" Sve je ostalo tiho, na zidovima su šutjele mnogobrojne knjige, prozorsko se krilo njihalo na vjetru i preko poda bacalo brz odsjaj sunca. Nitko me nije spasio, a u meni samome nije bilo slobode da učinim nešto drugo osim onoga što je demon htio. Od osjećaja zločinca stisnuo mi se želudac i ohladili vrhovi prstiju, srce mije ustrašeno treperilo. Još uopće nisam znao što ću učiniti. Samo sam znao da će to biti nešto loše.

Sada sam bio kod pisaćega stola, uzeo sam u ruku knjigu i pročitao neki engleski naslov koji nisam razumio. Engleski sam mrzio - otac gaje uvijek govorio s majkom kada nešto nismo trebali razumjeti i kada su se svađali. U jednoj zdjelici stajale su svakojake stvarčice, čačkalice, čelična pera, pribadače. Uzeo sam dva čelična pera i gurnuo ih u džep, znaj bože zašto, nisu mi trebala niti su mi nedostajala pera. Učinio sam to samo da bih se pokorio prisili koja me je gotovo ugušila, prisili da učinim zlo, da sebi samomu naudim, da se opteretim krivnjom. Prelistavao sam očeve papire, na stolu sam vidio započeto pismo, pročitao sam riječi: "mi i

105

djeca smo, Bogu hvala, jako dobro", a latinična slova njegova rukopisa gledala su me poput očiju.

/alim sam tiho i šuljajući se prešao u spavaću sobu. Iu je stajao očevo željezni vojnički krevet, ispod kreveta njegove smeđe kućne papuče, njegov džepni rupčić ležao je na noćnome ormariću. Udisao sam očinski zrak u prohladnoj, svijetloj sobi, a preda mnom se jasno uzdizala očeva slika, strahopoštovanje i pobuna sukobljavali su se u mom opterećenom srcu. Na trenutke sam ga mrzio i sjećao ga se sa zlobom i zloradošću kako je u danima glavobolje šutljiv i ravan ležao u svom niskom vojničkom krevetu, vrlo dug i ispružen, s vlažnim rupcem preko čela, povremeno uzdišući. Slutio sam da i on, moćni, nema lak život i da njemu, časnomu, nisu nepoznate sumnje u sebe sama i tjeskoba. Već se raspršila moja čudna mržnja da bi potom uslijedilo sažaljenje i ganuće. No u međuvremenu sam izvukao jednu ladicu komode. U njoj je bilo naslagano rublje i boca kolonjske vode koju je volio; htio sam ju pomirisati, ali je boca bila još neotvorena i čvrsto začepljena, vratio sam ju na mjesto. Kraj nje sam našao malu okruglu kutijicu s pastilama za usta koje su imale okus sladiće-va korijena, pa sam ih nekoliko strpao u usta. Obuzelo me izvjesno razočaranje i otrežnjenje, a istodobno sam ipak bio sretan što ih nisam više našao i uzeo.

I već na odlasku, odustajući od svega, još igrajući seja povučem drugu ladicu s osjećajem izvjesna olakšanja i namjerom da dva ukradena čelična pera poslije vratim na mjesto. Možda su povratak i pokajanje bili

106

mogući, popravak napravljene štete i iskupljenje. Možda je Božja ruka bila nada mnom jača od svih kušnja ...

Ja tad brzim pogledom još hitro zavirim u otvor tek malo izvučene ladice. Ah, da su u njoj barem bile čarape ili košulje ili stare novine! Ali tu je sada bila kušnja i u tren oka iznova se vratio tek olabavjeli grč i strah, ruke su mi se tresle, a srce mi je divlje tuklo. U nekoj indijskoj ili kojoj drugoj egzotičnoj zdjelici ispletеноj od basta ugledao sam nešto iznenađujuće, zamamno, cijeli vjenčić suhih smokava posutih bijelim šećernim prahom! Uzeo sam ga u ruku, bio je čudesno težak. Zatim sam izvukao dvije, tri smokve, stavio jednu u usta, a nekoliko u džep. Sada sav strah i sva pustolovina ipak nisu bili uzaludni. Nikakvo izbavljenje, nikakvu utjehu odavde više nisam mogao ponijeti, pa barem nisam htio otići praznih ruku. Izvukao sam još tri, četiri smokve iz koluta koji je zbog toga jedva nešto olakšao, pa još nekoliko, a kada su mi džepovi bili puni i s vjenčića nestalo više od polovice, preostale sam smokve na pomalo ljepljivu prstenu lagano raširio kako bi izgledalo da ih manje nedostaje. Zatim sam, iznenada se prepavši, zalupio ladicu i otrčao kroz obje sobe, niz male stubе i u svoju sobicu u kojoj sam zastao i naslonio se na svoj visoki radni stalak klecajući koljenima i hvatajući zrak.

Ubrzo se oglasilo naše zvonce za objed. Prazne glave i posve ispunjen otrežnjenjem i gađenjem nagurao sam smokve u svoju policu, sakrio ih iza knjiga i otišao za stol. Pred vratima blagovaonice primijetio sam

107

da su mi ruke ljepljive. Oprao sam ih u kuhinji. U blagovaonici sam zatekao sve kako već čekaju za stolom. Na brzinu sam im zaželio dobar dan, otac je izgovorio molitvu, a ja sam se nagnuo nad svoju juhu. Nisam bio gladan, svaki gutljaj činio mi je napor. A pokraj mene sjedile su moje sestre, roditelji sučelice, svi vedri i veseli i časni, samo sam ja bio bijedan zlikovac među njima, sam i nedostojan, plašeći se svakog ljubaznog pogleda, u ustima još osjećajući okus smokava. Jesam li gore zatvorio vrata spavaće sobe? A ladicu?

I eto sad jada. Bio bih si dao ruku odsjeći kada bi se tako moje smokve ponovno našle gore u komodi. Odlučio sam ih baciti, ponijeti ih u školu i podijeliti. Samo da ih se riješim, da ih više nikada ne moram gledati!

"Danas loše izgledaš", rekao je otac preko stola. Gledao sam u svoj tanjur i na licu osjećao njegove poglede. Sada će primijetiti. On je uvijek sve primjećivao, uvijek. Zašto me onda još unaprijed muči? Bolje da me odmah odvede i - što se mene tiče - umlati.

"Je li ti nešto?" ponovno sam čuo njegov glas. Slagao sam rekavši da me boli glava.

"Poslije objeda moraš malo prileći", rekao je. "Koliko sati imate danas poslijepodne?"

"Samo tjelovježbu."

"No, vježbanje ti neće škoditi. Ali i jedi, malo se prisili! Već će to proći."

Krajičkom oka pogledao sam preko puta. Majka nije ništa rekla, ali sam znao da me gleda.

Jedva sam

108

pojeo juhu, muku sam mučio s mesom i povrćem, dvaput sam si točio vodu. Ništa se više nije događalo. Pustili su me na miru. Kada je na kraju otac izgovorio molitvu zahvale:

"Zahvaljujemo Ti, Bože, jer si dobrotiv i Tvoja je dobrotva vječna", mene ponovno jedak rez odijeli od tih svijetlih, svetih riječi pouzdanja i od svijtu koji su sjedili za stolom: moje prekrižene ruke bile su laž, a moje pobožno držanje svetogrđe.

Kada sam se ustao, majka me pogladi po kosi i ruku na trenutak zadrži na mom čelu da vidi je li vruće.

Kako je sve to bilo gorko!

U svojoj sam sobi zatim stajao ispred police s knjigama. Jutro nije bilo lagalo, svi prednaci imali su pravo. Bio je to nesretan dan, najgori koji sam ikada doživio. Nešto gore nitko nije mogao podnijeti. Kada bi se čovjeku dogodilo još nešto gore, morao bi si oduzeti život.

Moralo bi se imati otrov, to je bilo najbolje, ili se objesiti. Općenito, bilo je bolje biti mrtav nego živ. Ta sve je bilo tako lažno i ružno. Stajao sam i razmišljao i rastreseno posegnuo za skrivenim smokvama i jeo ih, jednu i još nekoliko, zapravo ni ne primjećujući.

Za oko mi zapne naša štedna kašica, stajala je na polici ispod knjiga. Bila je to kutija za cigare koju sam čvrsto zakovao; u poklopcu sam džepnim nožićem izrezao nezgrapnan prerez za kovanice. Bio je izrezan loše i grubo, iz proreza je stršilo iverje. Ni to nisam znao učiniti kao valja. Imao sam drugove koji su tako nešto znali napraviti s naporom i strpljivo i besprijeorno, tako da je izgledalo kao daje stolar izblanjao. Noja bih uvijek

109

tu-sh) sprčkao, žurilo mi se i ništa ne bih uredno zgoto-\u) I ako je bilo s mojim drvenim rezbarijama, tako s inn|iiii rukopisom i mojim crtežima, tako je bilo s mojom /hukom leptira i sa svime. U meni ničega nije bilo. I sada sam tu stajao i ponovno sam bio ukrao, gore nego ikada. I čelična sam pera još imao u džepu. Zašto? Zašto sam ih uzeo - morao ih uzeti? Zašto je čovjek morao ono što uopće nije htio?

U kutiji za cigare kvrcala je jedna jedina kovanica, desetica Oskara Webera. Otada ništa više nije pri-teklo. I ta priča s kašicom bio je jedan od takvih mojih pothvata! Što god bih započeo, ništa nije valjalo, sve bi se izjalovilo i zapelo na samom početku! Neka vrag nosi tu besmislenu štednu kašicu! Nisam više htio za nju znati.

To vrijeme između ručka i početka škole ovakvih mi je dana poput današnjega uvijek bilo mrsko i teško popuniti. Onih dobrih dana, mirnih, razumnih milih dana, to je bio lijep i poželjan sat; tada bih u svojoj sobi čitao neku knjigu o Indijancima ili bih odmah poslije objeda otrčao natrag na školsko igralište gdje bih uvijek zatekao nekoliko poduzetnih drugova, pa bismo se igrali, vikali i jurkali i izmarali se sve dok nas otkucaj zvona ne bi pozvao natrag u posve zaboravljenu "stvarnost". No u danima poput današnjega - s kime bih se tamo igrao i kako bih omamio te đavle u grudima? Vidio sam kako nadolazi - ne još danas, ali neki idući put, možda uskoro. Tada će moja sudbina posve nahrupiti. Nedostajala je još samo jedna malenkost, još jedna sićušna

malenkost straha i patnje i zbuđenosti, i tada će se preliti i užasu će doći kraj. Jednoga dana, upravo jednoga dana kao danas, posvema ću se utopiti u zlu, u prkosu ću i bijesu i zbog

besmislene nepodnošljivosti života učiniti nešto strašno i odlučujuće, nešto strašno, ali oslobadajuće što će prekinuti strah i mučenje, zauvijek. Neizvjesno je bilo što će to biti; no maštarije i povremene fiksacije o tome već su mi više puta smušeno vr-vjele glavom, ideje o zločinima kojima bih se osvetio svijetu i istodobno samoga sebe odao i uništio. Katkad sam se osjećao da bih zapalio našu kuću: stravični plamenovi krilima su lepetali kroz noć, požar je gutao kuće i ulice, cijeli je grad divovski buktio u crno nebo. Ili, u neka druga vremena, zločin mojih snova bila je osveta mome ocu, umorstvo i jezivo ubojstvo na mah. No ja bih se tada ponašao kao onaj zločinac, onaj jedini, pravi zločinac kojega sam jednom vidio kako ga vode ulicama našega grada. Bio je to provalnik kojega su uhvatili i vodili na mjesni sud, svezanoga lisičinama, s krutim cilindrom naherenim na glavi, ispred njega i iza njega redarstvenik. Taj čovjek, kojega su ulicama gonili kroz gomilu okupljenih znatiželjnika, pokraj tisuća dobacivanih pogrda, zluradih šala i opakih želja, taj čovjek nimalo nije sličio onim jadnim, plašljivim vra-golanima koje se znalo vidjeti kako idu ulicom u pratnji policijskoga službenika i najčešće su bili samo siromašni šegrti koji su bili prosili. Ne, ovaj nije bio šegrt i nije izgledao vjetrogonjasto, plaho i plačljivo, i nije bježao u neko zbunjeno-glupo cerenje kakvo sam već

110

111

također vidio - ovaj je bio pravi zločinac i svoj je pomalo kvrgavi šešir odvažno nosio na prkosnoj i nepog-nutoj glavi, bio je blijed i smješkao se lagano prijezir-no, a narod koji ga je psovao i pljuvao, kraj njega je postao ološ i svjetina. I sam sam tada dovikivao: "Uhvaćen je, na vješala s njim!"; no tada sam primijetio njegov uspravan, ponosan hod, kako je svezane ruke nosio ispred sebe i kako je na žilavoj, zloj glavi odvažno nosio cilindar kao neku fantastičnu krunu - i kako se smješkao! i tada sam ušutio. Tako kao taj zločinac i ja ću se smješkati i glavu kruto držati kada me budu vodili na sud i na stratište, a kada se mnoštvo bude oko mene tiskalo i prijezirno vikalo - ja neću reći ni da ni ne, samo ću šutjeti i prezirati. A kada me smaknu i budem mrtav i na nebu stupim pred vječnoga suca, tada se nipošto neću pognuti i podčiniti. O ne, čak ni ako ga okruže sve anđeoske vojske i iz njega zasja sva svetost i dostojanstvo! Pa neka me prokle, neka me baci u kipuću smolu! Neću se opravdavati, ponižavati se, neću ga moliti za oprost, ni za što se neću pokajati! Upita li me: "Jesi li učinio to i to?", uzviknut ću: "Naravno da sam to učinio, i još više, i pravilno je što sam to učinio i uzmognem li, učinit ću to opet i ponovno. Ubijao sam, palio sam kuće jer me je to zabavljalo i jer sam te htio ismijati i razljutiti. Da, jer te mrzim, pljujem ti pred noge, Bože. Mučio si me i mrcvario, stvorio si zakone koje nitko ne može poštovati, odrasle si naveo da nama mladima zagorčavaju život."

112

Kada bih uspio to savršeno jasno zamisliti i čvrsto povjerovati da ću moći upravo tako činiti i govoriti, tada sam se na trenutke osjećao mračno dobro. No odmah bi se vratile sumnje. Neću li malaksati, dati se uplašiti, neću li popustiti? Ili, učinim li sve po svojoj prkosnoj volji - neće li Bog naći neki izlaz, neku nadmoć, neku obmanu, onako kako je odraslima i moćnima uvijek polazilo za rukom da se na kraju pojave s nekim adutom, da čovjeka na posljetku još posrame, da ga ne uzmu za ozbiljno, da ga pod prokletom krinkom blagonaklonosti ponize? Ah, naravno da će se tako završiti.

Moje su maštarije lutale, čas puštajući meni da pobijedim, čas Bogu, uzdizale su me do nosalomljiva zločinca i iznova me spuštale do djeteta i slabića.

Stajao sam na prozoru i gledao u malo stražnje dvorište susjedne kuće u kojem su cijevi skele bile naslonjene na zid, a u jednom malom sićušnom vrtu ze-lenjelo se nekoliko lij eha s povrćem. Najednom kroz popodnevnu tišinu začuh kako udarci zvona čvrsto i trijezno odzvanjaju u mojim vizijama, začuh jasan, strog otkucaj punoga sata, a zatim još jedan. Bila su dva sata i ja se prenem iz strahova mašte natrag u strahove zbilje. Sada je počinjala

tjelovježba, a da sam odletio na čarobnim krilima i obrušio se u dvoranu, ipak bih bio zakasnio. I opet smola! To je značilo preksutra prozivanje, prijekor i kaznu. Radije uopće nisam tamo otišao jer se više ništa nije moglo popraviti. Možda s pomoću neke vrlo dobre, vrlo profinjene i uvjerljive isprike - no u tom trenutku nijedne se ne bih sjetio, koliko god

113

da su me naši učitelji sjajno naučili lagati; sada nisam bio u stanju lagati, izmišljati, konstruirati. Bilo je bolje sasvim izostati sa sata. Zar je bilo važno hoće li se sada velikoj nesreći pridružiti i još jedna mala!

No otkucaj sata bio me je probudio i sputao mi maštarije. Najednom sam bio vrlo slab, moja me soba nadstvarno gledala, stalak, slike, krevet, polica s knjigama, sve nabijeno strogom stvarnošću, sve pozivi iz svijeta u kojem se moralo živjeti, a koji mi je danas iznova postao tako neprijateljski i opasan. Kako? Zar nisam propustio tjelovježbu? I nisam li ukrao, bijedno ukrao, i ne leže li te proklete smokve na polici s knjigama, ako ih već nisam sve pojeo? Briga me sada za zločinca, dragoga Boga i Sudnji dan! Sve će to već doći, u svoje vrijeme - ali sada, u ovome trenutku zločin se mogao otkriti. Možda se to već dogodilo, možda je otac gore već izvukao onu ladicu te uvrijeđen i gnjevan stajao pred mojim sramotnim činom i razmišljao kakvom da me podvrgne postupku. Ah, možda je već bio na putu prema meni i ako odmah ne uteknem već ću se iduće minute suočiti s njegovim ozbiljnim licem s naočalama. Jer on je, naravno, odmah znao da sam ja kradljivac. U našoj kući nije bilo drugih zločinaca osim mene, moje sestre takvo što nikada nisu činile, bogzna zašto. Ali zastoje moj otac tamo u svojoj komodi morao skrivati takve vjenčiće smokava?

Već sam bio izašao iz svoje sobe i umaknuo kroz stražnja vrata kuće u vrt. Vrtovi i livade prostirali su se na svijetlome suncu, žuti leptiri letjeli su iznad puta.

114

Sve je sada izgledalo loše i prijeteće, mnogo lošije nego jutros. O, to mi je već bilo poznato, a ipak mi se činilo da to nikada nisam tako bolno osjetio: kako me je sve to gledalo u svojoj normalnosti i spokoju savjesti, grad i crkveni toranj, livade i put, cvjetovi u travi i leptiri, i kako je sve ono lijepo i veselo što se inače s radošću gleda sada bilo strano i začarano! Poznavao sam to i znao kakvoga je okusa kada tjeskobne savjesti hodaš dobro znanim krajem! Sada je najrjeđi leptir mogao lepršati nad livadom i sletjeti mi pred noge - to nije ništa značilo, nije radovalo, nije dražilo, nije tješilo. Sada je najljepša trešnja mogla ponuditi svoje prepune grane -to nije imalo vrijednosti, nije u tom bilo sreće. Sada je postojao samo bijeg, pred ocem, pred kaznom, preda mnom samim, pred mojom savješću, bijeg i nespokoj dok se ipak neumoljivo i neumitno sve dogodi što se dogoditi mora.

Trčao sam ne nalazeći spokoja, trčao sam uzbrdo sve gore do šume, pa s hrastova brijega dolje do dvorskoga mlina, preko mostića i s druge strane opet uz brijeg i kroz šume. Tu smo imali svoj posljednji indijanski tabor. Tu je prošle godine, kada je otac bio na putu, majka s nama djecom slavila Uskrs i u šumi i mahovini skrivala za nas pisanice. Tu sam nekoć sa svojim bratićima tijekom praznika sagradio dvorac, stajao je još napola očuvan. Posvuda ostaci od negda, posvuda zrcala iz kojih me promatrao netko drukčiji od ovoga koji sam danas bio! Jesam li sve to bio ja? Tako veseo, tako zadovoljan, tako zahvalan, tako prijateljski, tako nježan

115

s majkom, tako bez straha, tako neshvatljivo sretan? Jesam li to bio ja? I kako sam se mogao pretvoriti u ovo sada, postati toliko drukčiji, toliko posve drukčiji, tako zao, tako preplašen, tako uništen? Sve je još bilo kao inače, šuma i rijeka, paprati i cvijeće, dvorac i mravinjaci, a ipak sve kao zatrovano i poharano. Zar nema puta natrag, tamo gdje su sreća i nevinost? Zar nikada više ne može biti kao nekoć? Hoću li se ikada ponovno tako smijati, tako sa sestrama igrati, tako tražiti pisanice?

Trčao sam i trčao, čela orošena znojem, za mnom je trčala moja krivnja, a s njom je, velika i silna, trčala sjena moga oca kao progonitelja.

Pokraj mene su promicale aleje, tonuli rubovi šuma. Na jednoj sam se uzvisini zaustavio, skrenuo s puta, bacio se u travu s jakim lupanjem srca koje je moglo potjecati od trčanja uz brijeg i koje će se možda uskoro smiriti. Dolje sam vidio grad i rijeku, vidio sam gimnastičku dvoranu u kojoj je sada završavao sat i dječaci se razilazili, vidio sam dugi krov očinskoga doma. Tamo je bila i očeva spavaća soba i ladica u kojoj su nedostajale smokve. Tamo je bila moja sobica. Tamo će me kada se vratim zateći sud. - Ali, ako se ne vratim?

Znao sam da ću se vratiti. Čovjek se uvijek vraćao, svaki put. To je uvijek tako završavalo. Nisi mogao otići, nisi mogao pobjeći u Afriku ili u Berlin. Bio si mali, nisi imao novaca, nitko ti nije pomagao. Ah, kada bi se sva djeca složila i jedno drugom pomagala! Mnogo ih je, više je djece nego roditelja. Ali nisu sva djeca bila

lopovi i zločinci. Malo ih je bilo poput mene. Možda sam ja bio jedini. Ali ne, znao sam da su se počesto događale takve stvari kao što je moja - jedan je moj ujak kao dijete također bio krao i činio razne stvari, to sam jednom prilikom načuo krišom prislušujući razgovor roditelja, krišom kao što se načuje sve što se mora znati. No sve mi to nije pomagalo, čak daje onaj ujak i sam bio tu, ni on mi ne bi pomogao! On je sada već odavno velik i odrastao, pastor je i priklonio bi se odraslama, a mene bi ostavio na cjedilu. Svi su oni bili takvi. Prema nama djeci svi su bili neiskreni i prijetvorni, igrali su svoju ulogu, prikazivali se drukčijima nego što su bili. Majka možda ne, ili u manjoj mjeri.

Ali, kada se više ne bih vratio kući? T& moglo se nešto dogoditi, mogao sam slomiti vrat ili se utopiti ili pasti pod vlak. Tada bi sve izgledalo drukčije. Donijeli bi me kući i svi bi bili tihi i zgranuti i uplakani i svi bi me žalili, a o smokvama više ne bi bilo govora. Vrlo dobro sam znao da si čovjek sam može oduzeti život. Također sam mislio da ću to vjerojatno učiniti kada jednom bude veoma loše. Bilo bi dobro da sam se razbolio, ali ne neko kašljanje, već da sam nasmrtno bolestan, onako kao onda kada sam imao vrućicu zbog šar-laha.

U međuvremenu je sat tjelovježbe odavno bio gotov, a prošlo je i vrijeme kada su me kod kuće očekivali na kavi. Možda su me sada zvali i tražili u mojoj sobi, u vrtu i dvorištu, na tavanu. No ako je otac već

116

117

otkrio moju krađu, tada me nisu tražili, tada je pouzdano znao.

Više nisam mogao ostati ležati. Sudbina me nije zaboravila, progonila me je. Ponovno sam počeo trčati. Prošao sam pored klupe u parku na kojoj je visjela još jedna uspomena, još jedna koja je nekoć bila lijepa i draga i sada je gorjela poput vatre. Otac mi je bio darovao džepni nožić, bili smo zajedno u šetnji radosni i pomireni i on je sjedio na tu klupu dok sam ja u žbunju htio odrezati dug ljeskov prut. I tada sam u svojoj revnosti odlomio novi nožić, oštricu tik uz držak, i užasnut se vratio, hoteći to najprije zatajiti, no on me je odmah priupitao. Bio sam vrlo nesretan zbog nožića i zbog grdnje koju sam očekivao. No otac se samo nasmiješio, lagano mi dotaknuo rame i rekao: "Kakva šteta, nesretni momče!" Kako sam ga tada volio, koliko sam ga u sebi molio za oprost! A sada, sjećajući se ondašnjega lica svoga oca, njegova glasa, njegova suosjećanja -kakvo sam ja to bio čudovište da sam toga oca tako često rastuživao, obmanjivao, a danas ga i pokrao!

Kada sam se vratio u grad, kod gornjega mosta i daleko od naše kuće sumrak se već spuštao. Iz jednoga dućana iza čijih je staklenih vrata već gorjelo svjetlo, istrčao je dječak, iznenada zastao i zazvao me imenom. Bio je to Oskar Weber. Nitko mi nije mogao doći u nezgodnijem trenutku. Pa ipak, od njega sam saznao da moj izostanak s tjelovježbe učitelj nije primijetio. No, Oskara je zanimalo gdje sam bio.

118

"Ah, nigdje", rekao sam, "nije mi baš bilo dobro."

Bio sam šutljiv i odbojan i nakon nekoliko trenutaka koji su mi se učinili užasno dugima, on primijeti da me gnjavi. Sada se naljutio.

"Pusti me na miru", rekao sam hladno, "mogu sam ići kući."

"Je li?" poviče on sada. "I ja mogu isto tako ići sam kao ti, glupane! Nisam ja tvoja pudlica, samo da znaš. No kako da znam što je sada zapravo s našom kašicom! Ubacio sam u nju deseticu, a ti ništa."

"Svoju deseticu možeš dobiti natrag, još danas, ako se za nju bojiš. Samo da te više nikada ne moram vidjeti. Kao da bih od tebe išta primio!"

"Nedavno siju rado uzeo", reče on podrugljivo, ali ipak ostavivši odškrinuta vrata za pomirbu. Noja sam se uzrujao i razbjesnio, sav u meni nagomilani strah i zbunjenost pretvoriše se u provalu gnjeva. Nema Weber meni što govoriti! Prema njemu sam bio u pravu, prema njemu sam imao mirnu savjest. A trebao mije netko prema komu sam se mogao osjećati nadmoćnim, prema komu sam mogao biti ponosan i u pravu. Sve ono nesređeno i mračno u meni šiknulo je prema tom izlazu. Učinio sam ono što sam inače tako brižljivo izbjegavao, pretvorio sam se u gospodskoga sina, natuknuo sam da mi nije nikakav gubitak odreći se prijateljstva s nekim uličnim dječakom. Rekao sam mu daje sada kraj njegovu jedenju jagoda u našem vrtu i igranju mojim stvarima. Osjećao sam kako se žarim i

119

i i

kako oživljam: imao sam neprijatelja, protivnika, nekoga tko je bio kriv, koga se moglo ščepati. Svi životni nagoni skupili su se u taj spasonosni, dobrodošli, oslobađajući bijes, u gnjevnu radost zbog neprijatelja koji ovaj put nije bio u meni samome, koji je stajao nasuprot meni i buljio u me preplašenim, zatim zlim očima, kojemu sam čuo glas, čije sam prijekore mogao prezreti, čijim sam pogrđama mogao doskočiti.

U bujici prepirke, tik jedan do drugoga, spuštali smo se sve mračnijom ulicom; tu i tamo netko bi s kućnoga praga za nama gledao. I sav bijes i prezir koji sam osjećao prema sebi samomu okrenuo se prema nesretnome Weberu. Kada je počeo prijetiti da će me prijaviti učitelju tjelovježbe, to je za me bila naslada: postajao je nepravedan, postajao je podlac, jačao me je.

Kada smo se u blizini Mesarske ulice potukli, nekoliko se ljudi odmah zaustavilo i promatralo borbu. Udarali smo jedan drugoga u trbuh i lice i gazili se cipelama. Sada sam na trenutak sve bio zaboravio, bio sam u pravu, nisam bio zločinac, opijenost borbom činila me je sretnim i premda je Weber od mene bio jači, ja sam bio spretniji, pametniji, brži, vatreniji. Razjarili smo se i tukli kao divlji. Kada mi je on očajničkim zahvatom razderao ovratnik košulje, s dubokim užitkom osjetih struju hladnoga zraka kako mi teče preko užarene kože.

A u tom udaranju, trganju i gaženju, hrvanju i davljenju nismo prestajali groziti se riječima, vrijeđati se i uništavati, riječima koje su bivale sve žešće, sve

120

šašavije i opakije, sve poetičnije i maštovitije. I u tonu-sam mu bio nadmoćan, bio sam zločestiji, poetičniji domišljatiji. Ako bi on rekao pseto jedno, ja bih rekao džukelo. Ako bi on rekao ništarijo, ja bih uzviknuo so-tono. Obojica smo krvarili ništa ne osjećajući, a naše su riječi hrpimice zazivale zle čarolije i želje, uzajamno smo se slali na vješala, priželjkivali smo nož da ga jedan drugomu zarijemo u rebra i tamo ga zavravimo, psovali smo jedan drugomu ime, podrijetlo i oca.

Bilo je to prvi i jedini put da sam takvu borbu u punom ratnom zanosu izvojtio do kraja, sa svim udarcima, svim okrutnostima, svim pogrđama. Često sam gledao i zgražajući se s veseljem slušao te vulgarne, izvorne psovke i prostaštva; sada sam ih sam izvikivao kao da sam od malih nogu na njih naviknut i vješt u njihovoj uporabi. Suze su mi tekle iz očiju i krv preko usta. Ali svijet je bio divan, imao je smisla, bilo je dobro živjeti, mrziti, krvariti i drugoga raskrvariti.

Nikada u sjećanju nisam uspio pronaći kraj te borbe. U nekom je trenutku prestala, najednom sam stajao sam u tihoj tami, prepoznavao sam uglove ulica i kuća, bio sam blizu naše kuće. Polako je uzmicala opoj-nost, polako je prestajao huk krila i grmljavina, a stvarnost se, komad po komad, probijala pred moja čula, isprva samo pred oči. Eno tamo zdenca. Eno mosta. Krv na mojoj ruci, poderana odjeća, srozane čarape, bol u koljenu, bol u oku, nema više kape - sve je dolazilo malo--pomalo, postajalo stvarnošću i govorilo mi. Najednom

r

121

sam bio duboko umoran, osjećao sam kako mi drhte koljena i ruke, pokušavao sam napipati zid neke kuće.

Nadoh se pred našom kućom. Hvala Bogu! Nisam znao ni za što više na svijetu osim daje tamo utočište, mir, svjetlost, skrovitost. Odahnuvši, gurnuo sam visoka vrata.

Tada me s mirisom kamena i vlažne hladnoće preplavi struja iznenadna sjećanja, stotruko. O Bože! Mirisalo je na strogost, na zakon, na odgovornost, na oca i Boga. Bio sam ukrao. Nisam bio ranjeni junak koji se iz borbe vraćao kući. Nisam bio jedno dijete koje stiže kući, a majka ga prigrlila sućutno i toplo. Bio sam kradljivac, bio sam zločinac. Tamo prijeko za me nije bilo utočišta, postelje i sna, niti jela i njege, ni utjehe i zaborava. Čekala me je krivnja i sud.

U večernje mračnom hodniku i stubištu čijim sam se mnogobrojnim stubama jedvice popeo, na trenutak sam, vjerujem, po prvi put u životu disao hladni eter, samoću, sudbinu. Nisam vidio izlaza, nisam imao planova, pa ni straha, ništa osim hladnoga, grubog osjećaja: "To je neizbježno." Uz rukohvat sam se povlačio uza stube. Ispred staklenih vrata osjetio sam želju da još jedan trenutak posjedim na stubištu, duboko udahnem, otpočinem. Nisam to učinio, nije imalo svrhe. Morao sam ući. Dok sam otvarao vrata, upitam se koliko je, sati?

Ušao sam u blagovaonicu. Sjedili su oko stola upravo završivši objed, na stolu je još stajao tanjur s jabukama. Bilo je oko osam sati. Nikada prije nisam se

122

bez dopuštenja tako kasno vratio kući, nikada nisam nedostajao za večerom.

"Bogu hvala da si došao!" uzvikne majka živahno. Vidio sam, bila se za me zabrinula. Ona potrči prema meni i zaprepašteno zastane vidjevši mi lice i prljavu, razderanu odjeću. Nisam rekao ništa i nikoga nisam pogledao, ali sam jasno osjećao da se otac i majka zbog mene pogledavaju. Otac je šutio i svladavao se; osjećao sam koliko je ljut. Majka se mnome bavila, umila mi je lice i ruke, nalijepila flaster, zatim mi dala jesti. Okružilo me suosjećanje i skrb, sjedio sam šutljiv i duboko po-stiden, osjećao toplinu i u njoj uživao nečiste savjesti. Zatim su me poslali na spavanje. Ocu sam pružio ruku ne pogledavši ga.

Kada sam već ležao u postelji, došla je majka. Uzela je sa stolice moju odjeću i stavila drugu jer je sutradan bila nedjelja. Zatim me oprezno stala ispitivati, a ja sam morao pripovijedati o tučnjavi. Smatrala je daje to, doduše, loše, ali me nije grdila i doimala se pomalo začuđenom što sam zbog toga bio tako potišten i plah. Zatim je otišla.

I sada je, mislio sam, bila uvjerena daje sve dobro. Bio sam se potukao do krvi, no to će se već sutra zaboraviti. A o onome drugome, o pravoj stvari, nije ništa znala. Bila je žalosna, ali nesputana i nježna. Dakle, ni otac vjerojatno još ništa nije znao.

I tada me obuze užasan osjećaj razočaranja. Sada sam primijetio da me od trenutka kada sam stupio u

123

kuću posvema ispunjala jedna jedina, čeznutljiva, gorljiva želja. Nisam ni na što drugo mislio, ništa drugo želio, ni za čim žudio osim da se sruči oluja, da mi se sudi, da užas postane stvarnost i da prestane jezivi strah. Sve sam mogao očekivati, na sve sam bio spreman. Neka me on teško kazni, istuče i zatvori! Neka me ostavi da gladujem! Neka me prokle i odbaci! Samo da prestane ovaj strah i napetost!

Umjesto toga ležao sam tu, još sam uživao u ljubavi i njezi, sam ljubazno pošteđen i za svoje nepodopštine nisam pozvan na odgovornost, pa sam iznova mogao čekati i strepiti. Oprostili su mi poderanu odjeću, dugo izbivanje iz kuće, propuštenu večeru jer sam bio umoran i krvario i jer su se nada mnom sažalili, no ponajviše jer ono drugo nisu slutili, jer su znali samo za moje nepodopštine, ali ništa o mome zločinu. Bit će mi dvostruko gore kada to izađe na vidjelo! Možda će me poslati, kako su jednom bili zaprijetili, u neki popravni dom u kojem se jede stari, tvrđi kruh i tijekom cijeloga se slobodnog vremena mora piliti drva i čistiti čizme, u kojem navodno postoje spavaonice s nadzornicima koji te tuku štapom i ujutro te bude hladnom vodom. Ili će me predati policiji?

No u svakom slučaju, bilo kako bilo, preda mnom je ponovno bilo vrijeme čekanja. Još duže sam morao podnositi strah, još duže sa sobom nositi svoju tajnu, pred svakim pogledom i korakom u kući drhtati i nikomu ne moći pogledati u lice.

124

Ili, je li na posljetku bilo moguće da moja krađa uopće ne bude primijećena? Da sve ostane kako je i bilo? Da su sav ovaj strah i patnja bili uzaludni? - O, kada bi se to dogodilo, kada bi to nezamislivo i čudesno bilo moguće, otpočeo bih posve nov život, zahvalio bih se Bogu i pokazao se dostojnim tako što bih iz sata u sat živio posve čisto i bez mrlje! Što sam već prije bio pokušao i što mi se izjalovilo, to bi sada uspelo, sada je moja nakana i moja volja bila dovoljno snažna, sada nakon ovoga jada, ovoga pakla punog patnje! Cijelim svojim bićem uhvatio sam se za tu pomisao i uz nju se žarko priljubio. Utjeha je kišila s neba, budućnost se raskrivala modra i sunčana. U tim maštanjima napokon sam usnuo i neopterećen prospavao cijelu, ugodnu noć.

Ujutro je bila nedjelja i još u postelji sam osjetio, poput okusa voćke, osebujan, neobično pomiješan, ali u cjelini onaj tako slastan nedjeljni osjećaj kakav sam poznavao iz đaćkih dana. Nedjeljno jutro bilo je dobra stvar: možeš se naspavati, nema škole, nadaš se dobromu ručku, ništa ne miriše na učitelje i tintu, imaš hrpu slobodnoga vremena. To je bilo glavno. Sada su se slabije s time miješali neki drugi, nepoznatiji, bezličniji zvuči: odlazak na misu i vjeronauk, obiteljska šetnja, briga za lijepu odjeću. To je onaj čisti, dobri, slasni okus i miris malo pokvarilo i razbilo - kao kada dva istodobno konzumirana jela, primjerice puding i uz njega sok, ne idu sasvim zajedno, ili kao što bi katkada okus bombona ili peciva, koje bismo u malim dućanima dobili na dar, znali imati fatalnu primjesu sira ili nafte. Jeli smo

125

ih i bili su dobri, ali to nije bilo ono pravo i blistavo, već je čovjek pritom morao zažmiriti na jedno oko. Takve su najčešće bile nedjelje, osobito kada sam morao ići u crkvu i na vjeronauk što na sreću nije uvijek bio slučaj. Slobodnije dan tako dobivao neki loš okus obveze i dosade. A za vrijeme šetnja s cijelom obitelji, premda su često znale biti lijepe, obično bi se nešto dogodilo, svađa sa sestrama, hodali smo prebrzo ili pre- sporo, odjeću bismo zamazali smolom, najčešće bi uvijek nešto zasmatalo.

Pa, neka se dogodi. Bilo mi je dobro. Od jučer je proteklo mnogo vremena. Nisam zaboravio svoj sramotni čin, ujutro mi je ponovno pao na pamet, no to je već bilo davno, strahovi su se udaljili i postali nestvarni. Jučer sam okajao svoju krivnju, premda samo grižnjom savjesti, pretrpio sam zao, kukavan dan. Sada sam iznova bio sklon povjerenju i bezazlenosti i više nisam mnogo razmišljao. To, doduše, još nije bilo sasvim svršeno, još je pomalo odzvanjala prijetnja i nelagoda, kao što se s lijepom nedjeljom miješaju zvuči onih malih dužnosti i briga. Za doručkom smo svi bili dobre volje. Dopustili su mi da biram između crkve i vjeronauka. Menije, kao i uvijek, draža bila crkva. Tamo sam barem imao mira i mogao sam slobodno razmišljati; a i taj visoki, svečani prostor sa šarenim prozorima često je bio lijep i častan, a kada bih stisnutih očiju gledao niz dugi polumračni brod prema orguljama, katkada bi nastajale čudesne

slike; svirale orgulja što su stršile iz mraka činio au i, gledale poput blistavoga grada sa stotinama tornjcv Također mi je često uspijevalo, kada crkva nije bi puna, cijeli sat neometano čitati neku knjigu prip« vijedaka.

Danas nisam ponio nikakvu knjigu i nisam n pomišljao izbjeći odlazak u crkvu, kako sam to već bi učinio. Prošla je večer u meni ostavila još toliko odjek i da sam gajio čestite namjere i bio voljan s Bogom, ., roditeljima i sa svijetom ljubazno se i poslušno podnositi. I moj bijes prema Oskaru Weberu bio je posvema iščeznuo. Daje došao, bio bih ga najsrdačnije primio. Bogoslužje je počelo, zajedno s drugima pjevao sam stihove korala, bila je to pjesma "Oj, pastire svojih ovaca" koju smo i u školi napamet učili. Pritom mi ponovno pade na pamet kako neki stih u pjevanju, a napose u otegnutom, polaganom crkvenom pjevanju, ima sasvim drugi lik nego pri čitanju ili recitiranju. Pri čitanju takav je stih bio cjelina, imao je smisao, sastojao se od rečenica. Kod pjevanja, on se sastojao još samo od riječi, rečenice se nisu stvarale, tu nije bilo smisla, no zato su riječi, zasebne, pjevane, dugo otegnute riječi dobivale neobično jak, neovisan život, dapače, često su samo pojedini slogovi, nešto po sebi posve besmisleno, u pjevanju postajali samostalni i poprimali obličje. U stihu "Oj, pastire svojih ovaca kojima si pute utro" nije primjerice danas pri crkvenome pjevanju bilo nikakve povezanosti i smisla, nismo mislili ni na pastira ni na ovce, uopće ništa nismo mislili. No to nipošto nije bilo

126

127

dosadno. Pojedine riječi, napose "pu-te" bile su tako neobično pune i lijepe da su nas posvema ponijele, a "utro" je zvučalo tajnovito i teško, podsjećalo na "utrobu" i na mračne, osjećajima ispunjene, napola poznate stvari koje čovjek ima u nutrini svoga tijela. A još i orgulje! A onda je uslijedio gradski župnik i njegova propovijed koja je uvijek bila tako nepojmljivo duga, i ono neobično slušanje pri čemu bi čovjek često duže vrijeme slušao tek zvuk govorećega glasa kako lebdi poput zvona, a onda bi ponovno oštro i jasno čuo pojedine riječi i trudio se slijediti ih koliko god je moguće. Da sam barem smio sjediti na koru umjesto među svim onim muškarcima na galeriji. Na koru gdje sam već sjedio na crkvenim koncertima, tu je čovjek sjedio zavaljen u teške, odvojene stolice od kojih je svaka bila jedna mala čvrsta zgrada, iznad glava su se nadvili neobično dražesni, mrežasti svodovi, a visoko na zidu mekim je bojama bila oslikana propovijed na gori, a pogled na mo-drocrveno ruho Isusovo na blijedomodrom nebu bio je tako nježan i čovjeka činio sretnim.

Katkad bi zaškripala klecala prema kojima sam gajio duboku nesklonost jer su bila obojena nekom žutom, bezizražajnom lak-bojom u koju biste se uvijek malo ulijepili. Katkada bi zazujala muha udarajući u jedan od prozora u čijim je šiljatim lukovima bilo naslikano modrocrveno cvijeće i zelene zvijezde. Iznenada je propovijed završila, a ja sam se nagnuo ne bih li vidio svećenika kako nestaje na zavojitim stubama.

128

Ponovno se zapjevalo, s olakšanjem i glasno, i ljudi počеше ustajati i izlaziti; kovanicu koju sam ponio od kuće ubacio sam u škrabicu čiji se limeni zvuk tako loše uklapao u svečanost i pustio sam da me struja ljudi povuče prema portalu i izgura van.

Sada je počinjao najljepši dio nedjelje, ona dva sata između crkve i ručka. Dužnost si bio obavio, a od duga sjedenja žudio si za kretanjem, za igrama ili šetnjama ili pak za knjigom i bio si posve slobodan do podneva kada je za objed najčešće bilo nešto ukusno. Zadovoljno sam se s noge na nogu vraćao kući ispunjen ljubaznim mislima i stavovima. Svijet je bio uređen i u njemu se moglo živjeti. Hodnikom i stubištem miroljubivo sam pohitao na kat. U mojoj je sobici sjalo sunce. Pogledao sam svoje kutije s gusjenicama koje sam jučer bio zapostavio, pronašao nekoliko novih ličinki, dao biljkama svježe vode.

Tada se vrata otvoriše.

Nisam se odmah na to osvrnuo. Nakon nekoliko trenutaka tišina mi postade čudna; okrenuh se. Na vratima je stajao otac. Bio je blijed i izgledao izmučeno. Pozdrav mi zape u grlu. Vidio sam: on zna! Tu je. Suđenje je počelo. Ništa se nije popravilo, ništa nije bilo okajano, ništa zaboravljeno! Sunce je izblijedjelo, a nedjeljno je jutro uvenulo.

Gorko razočaran buljio sam u oca. Mrzio sam ga, zašto jučer nije došao? Sada ni na što nisam bio pripravan, nisam imao ništa spremno, čak ni kajanje i

129

osjećaj krivnje. -1 zastoje gore u svojoj komodi morao držati smokve?

Otišao je do moje knjižnice, zavukao ruku iza knjiga i izvadio nekoliko smokava. Još ih je malo bilo ostalo. A onda me pogledao s nijemim, mučnim pitanjem. Nisam mogao ništa reći gušeći se u patnji i prkosu.

"A što je?" napokon izustim.

"Otkuda ti ove smokve?" upita otac suspregnu-tim, tihim glasom koji sam iz dna duše mrzio. Odmah sam počeo govoriti. Lagati. Ispričao sam da sam smokve kupio kod nekog slastičara i da ih bio čitav vjenčić. A odakle mi novci? Novce sam uzeo iz kašice koju imam zajedno s jednim prijateljem. U nju smo obojica ubacivali sav sitan novac koji smo povremeno dobivali. Uostalom - evo kašice. Izvadio sam kutijicu s prorezom. U njoj je sada još samo jedna desetica, baš zato jer smo jučer kupili smokve.

"Koliko su koštale smokve?" upita me on odveć tihim glasom.

"Marku i šezdeset."

"A gdje si ih kupio?"

"Kod slastičara."

"Kod kojega?"

"Kod Haagera."

Nastade stanka. Kutijicu s novcem još sam držao u ledeno hladnim prstima. Sve na meni bilo je hladno i smrzavalo se.

130

Tada on upita s prijetnjom u glasu: "Je li to istina?"

Ja iznova stadoh brzo govoriti. Da, naravno da je istina, i moj prijatelj Weber bio je u dućanu, ja sam ga samo pratio. Novac je većinom pripadao njemu, Webe-ru, moga je novca bilo malo.

"Uzmi kapu", reče otac, "idemo zajedno do slastičara Haagera. On će zacijelo znati je li to istina."

Pokušao sam se nasmiješiti. Sada mi se hladnoća uvukla u srce i želudac. Pošao sam ispred njega i u hodniku uzeo svoju plavu kapu. Otac je otvorio staklena vrata, i on je ponio šešir.

"Još samo trenutak!" rekao sam. "Moram kratko na zahod."

On kimne glavom. Otišao sam na zahod, zaključao se, bio sam sam i još jedan trenutak na sigurnome. O, kada bih sada umro!

Ostao sam tako minutu, ostao sam dvije. Ništa nije pomoglo. Nisam umro. Trebalo je to pregrmjeti. Otključao sam i izašao. Pošli smo niza stube.

Dok smo izlazili na glavna vrata, pade mi na pamet nešto dobro, pa brzo rekoh:

"Ali danas je nedjelja, Haager uopće nije otvoren."

Bila je to nada i potrajala je dvije sekunde. Otac smireno reče: "Onda ćemo poći k njemu u stan. Dođi."

Pošli smo. Poravnao sam kapu, zabio ruku u džep i pokušavao pokraj njega hodati kao da se ne događa ništa osobito. Premda sam znao da svi ljudi na meni

131

vide da sam privedeni zločinac, to sam na tisuće načina pokušavao prikriti. Trudio sam se disati jednostavno i bezazleno; nitko nije morao vidjeti kako me tišti u prsima. Nastojao sam namjestiti nevin izraz lica, hiniti rutinu i sigurnost. Potegnulo sam jednu čarapu premda to

uopće nije bilo potrebno i smiješio sam se iako sam znao da taj osmijeh izgleda strahovito glupo i namješteno. U mojoj nutrini, u grlu i utrobi, čučao je demon i davio me. Prolazili smo pored gostionice, pored potkivača, pokraj kočijaša, kraj željezničkoga mosta. Tamo prijeko sinoć sam se borio s Weberom. Zar me posjekotina pokraj oka nije još boljela? Bože moj! Bože moj!

Bezvoljno sam hodao boreći se s grčevima ne bih li sačuvao uspravan hod. Prošli smo pokraj Orlova štag-lja i izašli na Kolodvorsku ulicu. Kako je ta ulica još jučer bila dobra i bezazlena! Ne misli! Samo dalje! Dalje!

Bili smo sasvim blizu Haagerovoj kući. U tih nekoliko minuta stotinama sam puta unaprijed proživio prizor koji me tamo čekao. Sada smo bili tu. Sada će početi.

No nisam to mogao izdržati. Zastao sam.

"No? Što je?" upita me otac.

"Ne idem unutra", odgovorio sam tiho.

On spusti pogled prema meni. T[^] on je to znao, od samoga početka. Zašto sam mu sve to glumatao i dao si toliko truda? Pa to nije imalo smisla.

132

"Zar smokve nisi kupio kod Haagera?" upita.

Zavrtjeh glavom.

"A, tako", reče s prividnim mirom. "Onda se možemo vratiti kući."

Ponio se pristojno, poštedio me je na ulici, pred ljudima. Mnogo je ljudi prolazilo i svakoga su trenutka pozdravljali moga oca. Kakva predstava! Kakvo glupo, besmisleno mučenje! Na toj mu poštedi nisam mogao biti zahvalan.

Ta on je sve znao! I pustio me da se koprcam, pustio me da izvodim svoje beskorisne ludorije, onako kako se pusti miša da se koprcu u žicanoj mišolovci prije nego ga se utopi. Ah, da me je barem odmah na početku uopće me ništa ne pitajući i ne saslušavajući štapom udario po glavi, to bi mi u osnovi bilo draže nego ova smirenost i pravednost kojom me zamatao u moju mrežu od laži i u njoj polako gušio. Općenito, možda je bilo bolje imati gruba oca negoli ovako profinjenog i pravednog. Kada bi neki otac, kao što se događalo u pripovijestima i nabožnim pričicama, u bijesu ili u pijanstvu strahovito istukao svoju djecu, tada je imao posve krivo i premda su batine boljele, djeca su ipak u sebi mogla slegnuti ramenima i prezirati ga. Kod moga oca to nije bilo moguće, on je bio odveć profinjen, besprijekoran, on nikada nije bio u krivu. Naspram njega uvijek si bio malen i jadan.

Stisnutih zuba ušao sam ispred njega u kuću pa u svoju sobu. On je još uvijek bio smiren i hladnokrvan, štoviše pretvarao se jer je zapravo, kao što sam jasno

133

osjećao, bio vrlo ljut. Sada on stade govoriti na svoj uobičajeni način.

"Htio bih samo znati čemu ta komedija? Ne možeš li mi to reći? Odmah sam znao daje cijela tvoja pričica izmišljena. Dakle čemu te gluposti? Ne misliš valjda ozbiljno da sam tako glup da bih u njih povjerovao?"

I dalje sam stiskao zube i gutao. Kada bi on barem prestao! Kao da sam i sam znao zašto sam izmislio tu laž! Kao da sam i sam znao zašto nisam mogao priznati svoje zlodjelo i moliti za oprost! Kao da sam uopće znao zašto sam ukrao te nesretne smokve! Zar sam to htio, zar sam to učinio promišljeno i znalački i s razlogom? Ta zar mi nije bilo žao? Zar nisam zbog toga patio više nego on?

Čekao je s izrazom lica punim naporna strpljenja. Na trenutak je meni samome situacija bila savršeno jasna, u podsvijesti, no tada to ne bih kao danas mogao izreći riječima. Bilo je ovako: ukrao sam jer sam tražeći utjehu došao u očevu sobu i na svoje razočaranje našao ju praznu. Nisam htio ukrasti. Htio sam, kada oca već nije bilo, samo špijunirati, malo razgledati njegove stvari, zaviriti u njegove tajne, saznati nešto o njemu. Tako je bilo. A onda su tamo bile smokve i ja sam ukrao. Odmah sam se pokajao i jučer me cijeloga dana mučio jad i očaj,

bio sam poželio umrijeti, bio sam se osudio, bio sam stvorio nove, dobre nakane. No danas - da, danas je već bilo drugačije. To pokajanje i sve to sada sam već iskusio, sada sam bio trezniji i osjećao sam

134

neobjašnjive ali divovski snažite olporc prema ocu I prema svemu stoje od mene očekivao i zahtijevao

Da sam mu to mogao reći, i i to hi me i « i djeca, ma koliko bila mudrija cul odraslih, ljena i zbunjena pred sudbinom.

Ukočen od prkosa i grčevite bol i samo nam I« pustio ga neka mudro zbori, a ja sam s boli i ncohltt zluradošću promatrao kako sve ide po zlu i biv« gore i gore, kako on pati, razočaran je i kako u/.i zaziva sve moje vrline.

Kada je upitao: "Dakle, jesi li ukrao smokve?*" samo sam kimnuo. Nisam smogao više od slabašnoga kimanja glavom kada je htio znati je li mi žao. - TS kako je mogao on, taj veliki, pametni muž pitati takvu besmislicu! Kao da bi mi uopće moglo ne biti žao! Kao da nije mogao vidjeti kako me je cijela ta stvar boljela i parala mi srce! Kao da sam se mogao radovati zbog svoga čina i onih bijednih smokava!

Možda po prvi put u svome dječjem životu osjetio sam, gotovo do praga shvaćanja i osvješćenja, kako se silno dva srodna, uzajamno dobronamjerna čovjeka mogu ne razumjeti i kinjiti i mučiti i kako tada svaki govor, svaka želja za mudrošću, svaka pamet samo još dolijevaju otrov, stvaraju samo nove patnje, nove rane, nove zablude. Kako je to bilo moguće? No, bilo je moguće, dogodilo se. Bilo je besmisleno, bilo je ludo, bilo je za smijati se i očajavati - no bilo je tako.

135

Dosta sada o toj priči! Svršila se tako da sam tijekom nedjeljnoga poslijepodneva bio zaključan u potkrovlju. Dio svoga užasa ta stroga kazna izgubila je zbog okolnosti koje su bile moja tajna. Naime, u toj mračnoj, nekorištenoj tavanskoj prostoriji nalazila se kutija prekrivena debelim slojem prašine, napola puna starih knjiga od kojih neke nipošto nisu bile namijenjene djeci. Svjetlo za čitanje dobio sam pomaknuvši jedan crijep.

Navečer te tužne nedjelje mome je ocu pošlo za rukom da me netom prije poćinka potakne još na kratak razgovor koji nas je pomirio. Kada sam legao u postelju, bio sam uvjeren da mi je sve savršeno oprostio - savršenije nego ja njemu.

(1918./19.)

136

Strani grad na jugu

A aj grad jedan je od najšaljivijih i najunosnijih pothvata modernoga duha. Njegov nastanak i uređenje počivaju na genijalnoj sintezi kakvu su mogli osmisliti samo vrlo temeljiti poznavatelji psihologije velegradskih žitelja, ako ga već nećemo opisati kao izravan utjecaj velegradske duše, kao ostvarenje njezina sna. Jer njegovim se osnutkom u idealnom savršenstvu ostvaruju sve želje za odmorom i prirodom kakve gaji svaka prosječna velegradska duša. Poznato je da se stanovnik velegrada ničim toliko ne zanosi koliko prirodom, idilom, mirom i ljepotom. No poznato je da su sve te lijepe stvari za kojima on toliko žudi i kojima je zemlja donedavno obilovala, njemu posve neprobavljive i nepodnošljive. A kako ih on ipak želi imati jer si je prirodu uvertio u glavu, ovdje mu je, kao što postoji kava bez kofeina i cigarete bez nikotina, izgrađena bezopasna i higijenska priroda bez prirode. Pritom je mjerodavno bilo ono vrhovno načelo moderne primijenjene umjetnosti, zahtjev za apsolutnom "izvornošću". Moderno obrtništvo s pravom naglašava taj zahtjev koji u prijašnjim vremenima nije bio poznat jer je tada svaka ovca doista bila prava ovca i davala pravu vunu, svaka krava

137

bila prava krava i davala pravo mlijeko, a umjetne ovce i krave još nisu bile izumljene. No kada su izumljene i gotovo potisnule one prave, uskoro je izumljen i ideal izvornosti. Prošla su vremena kada su naivni kneževi u nekoj od njemačkih dolina gradili umjetne ruševine, imitacije pustinjačkih prebivališta, malu patvorenu Švicarsku ili imitaciju Posillipa².

Današnjim je poduzetnicima strana ona apsurdna pomisao da bi velegradskom poznavatelju pokušali dočarati Italiju u blizini Londona, Švicarsku kod Chemnitza ili Siciliju na Bodenskom jezeru. Nadomjestak za prirodu kakav zahtijeva današnji građanin obvezatno mora biti izvoran, nepatvoren kao srebrnina kojom objeđuje, izvoran kao biserje koje nosi njegova žena i nepatvoren kao ljubav koju u srcu gaji prema narodu i Republici.

Sve to ostvariti nije bilo lako. Imućni stanovnik velegrada u proljeće i u jesen traži jug koji odgovara njegovim predodžbama i potrebama, pravi jug s palmama i stablima limuna, modra jezera, slikovite gradiće, a sve se to lako može dobiti. No on, povrh toga, traži i društvo, traži higijenu i čistoću, traži gradsko ozračje, glazbu, tehniku, eleganciju, on očekuje prirodu bezrezervno podređenu čovjeku i njegovom rukom preoblikovanu, prirodu koja mu, doduše, nudi draži i iluzije, no koja je fleksibilna i od njega ništa ne traži, u koju se on može udobno smjestiti sa svim svojim velegradskim navikama, običajima i zahtjevima. Međutim, 2 Lanac brežuljaka jugozapadno od Napulja na kojemu je Vergilijev grob. (Nap. prev.)

138

kako je priroda najneumljivija od svega nam po/nulo ga, ispunjavanje takvih zahtjeva čini se gotovo neni" gućim. No ljudskoj radišnosti, znamo, ništa nije ncm«> guće. I sanje ostvaren. Taj turistički grad na jugu nije se, naravno, mo gao proizvesti u jednom jedinom primjerku. Naprav ljeno je trideset ili četrdeset takvih idealnih gradovi« Danas ih susrećemo na svakom iole pogodnom mjestu a pokušam li opisati nekoga od njih, to, dakako, nije ovaj ili onaj grad, on nema osobnoga imena, kako što ga nema ni Fordov automobil, već je samo primjerak, jedan od mnogih.

Između dugih, lagano zakrivljenih podzidanih obala leži blago uzburkano modro jezero, a uz njegov rub ljudi uživaju u prirodi. Uz obalu plove bezbrojni mali čamci na vesla s veselo prugastim markizama i šarenim zastavicama, elegantni lijepi čamci s malim, ljupkim jastucima i čisti kao operacijski stolovi. Njihovi vlasnici hodaju obalom gore-dolje svim prolaznicima neprestance nudeći brodice za iznajmljivanje. Ti muškarci hodaju u odijelima poput mornarskih, golih prsa i golih preplanulih ruku, govore pravim talijanskim jezikom, ali jednako mogu i na svakom drugom jeziku dati obavijest, imaju sjajne južnjačke oči, puše duge, tanke cigare i djeluju slikovito.

Uzduž obale plove čamci, uz rub jezera proteže se šetalište, dvostruka ulica čiji je dio do jezera - ispod

139

I

uredno okresanih stabala - rezerviran za pješake, dok je unutrašnji dio blještava, uzavrela prometnica što vrví hotelskim autobusima, automobilima, tramvajima i zapregama. Uz tu cestu smjestio se turistički grad koji ima jednu dimenziju manje od ostalih gradova: proteže se samo u dužinu i visinu, ali ne i u dubinu. Sastoji se od gustog, velebnog pojasa hotelskih zgrada. No iza toga pojasa atrakcija je koju se ne smije ne vidjeti, tamo se događa pravi jug, tamo je, naime, doista smješten jedan stari talijanski gradić u kojem se na tiješnoj tržnici jakih mirisa prodaje povrće, kokoši i ribe, u kojem bosonoga djeca limenkama igraju nogomet, a majke razbarušenih kosa i gromkih glasova galame izvikujući milozvučna klasična imena svoje djece. Tu miriše na salamu, na vino, na zahod, duhan i ručni rad, tu veseli muškarci u košuljama stoje ispred otvorenih vrata dućana, postolari sjede na cesti tucajući kožu i sve je izvorno i vrlo šareno i originalno i na toj bi sceni u svakom trenutku mogao otpočeti prvi čin neke opere. Tu se mogu vidjeti stranci kako s velikom znatiželjom otkrivaju mjesto, a od onih

školovanih često se čuju pametne izjave o narodnoj duši ovdašnjega puka. Prodavači sladoleda malim kloparavim kolicima probijaju se uskim ulicama izvikujući svoje poslastice, ponegdje u nekom dvorištu ili na omanjem trgu zasniva vergl. Svakoga dana stranac u ovome malome, prljavom i zanimljivom gradu provede sat ili dva, kupuje uratke od pletene slame i razglednice, pokušava govoriti talijanski i skuplji il»>| move. Ovdje se i vrlo mnogo fotografira.

Još dalje, iza staroga gradića, prostire se /eml| sa selima i livadama, vinogradima i šumama, tanin i priroda još onakva kakva je oduvijek bila, divlj;i i neuljudena, no stranci malo od toga vide jer kada se zgodimice automobilom provezu kroz tu prirodu, oni livade i sela uz rub ceste vide jednako prašnjavima i neprijateljskima kao i drugdje.

Stoga se stranac s takvih izleta ubrzo opet vrati u idealni grad. Tamo stoje veliki, višekatni hoteli kojima upravljaju inteligentni direktori s uglađenim i brižljivim osobljem. Tamo jezerom plove ljupki parobrodi, a cestom prolaze elegantna kola, posvuda noga stupa po asfaltu i betonu, posvuda je svježe pometeno i poprskano, posvuda se na prodaju nudi galanterija i osvježe-nja. U hotelu Bristol stanuje bivši francuski predsjednik, a u hotelu Park njemački rajhskancelar, ljudi odlaze u elegantne kavane i sreću poznanike iz Berlina, Frankfurta i Miinchena, čitaju novine iz domovine i tako iz operetne Italije staroga grada ponovno uranjaju u dobro, solidno ozračje domovine, velegrada: rukuju se svježe opranim rukama, uzajamno se pozivaju na osvježavajuća pića, u međuvremenu telefoniraju s tvrtkom u domovini, kreću se ljubazno i živahno među ljubaznim, dobro odjevenim, zadovoljnim ljudima. Na hotelskim terasama, iza balustrada i stabala oleandra sjede slavni

140

141

Picninci i zamišljena pogleda zure u površinu jezera, povremeno primaju predstavnike tiska i uskoro se sazna na kojem djelu sada radi pojedini majstor. U ugodnom, malom restoranu može se vidjeti omiljena glumica iz domovinskog velegrada kako sjedi odjevena u kostim, kao u snu, i desertom hrani pekinezera. I ona je oduševljena prirodom i često do pobožnosti ganuta kada navečer u sobi br. 178 hotela Palače otvori prozor i ugleda beskrajn niz treperavih svjetala što se pružaju duž obale i sanjarski nestaju s onu stranu zaljeva.

Spokojno i zadovoljno ljudi šeću promenadom, tu su i Miillerovi iz Darmstadta, a čuje se da će sutra u dvorani lječilišta nastupiti i talijanski tenor, jedini kojeg se nakon Carusa još doista može slušati. Predvečer ljudi gledaju malene parobrode kako se vraćaju u luku, promatraju putnike koji izlaze, ponovno susreću poznanike, na trenutak zastanu pred nekim izlogom punim staroga pokućstva i vezova, a onda zahladi i ljudi se vraćaju u hotel, iza zidova od betona i stakla, u kojem blagovaonica već svjetluca od bljeskom porculana, stakla i srebra i u kojem će se poslije održati manji bal. Glazba je ionako već tu i tek što su obavljene pripreme za večernji izlazak, već vas dočekuju umilni, lelujavni zvuči.

Pred hotelom, s večeri se polagano gasi raskoš cvijeća. Tu u lijehama između betonskih zidova stoji

142

gusto i šareno, bujno procvalo cvijeće, kamelije i rodo-dendroni, a između njih visoke palme, sve nepatvorene, i bujne hortenzije pune jedrih, hladno modrih kuglica. Sutra je skupni izlet u -aggio i ljudi mu se raduju. A stigne li se sutra zabunom umjesto u -aggio u neko drugo mjesto, u -iggo ili -ino, nikakva šteta jer tamo će se naći isti ovakav idealan grad, isto jezero, ista podzi-dana obala, isti slikovito-veseli stari grad i isti dobri hoteli s visokim staklenim zidovima iza kojih nas pri objedu gledaju palme, i ista dobra, meka glazba i sve što inače pripada životu građanina kada si želi ugoditi.

(1925.)

143

Prosjak

JL rije mnogo desetljeća kada bih pomislio im "Priču o prosjaku", ona je za me bila priča i nije mi %c činilo nevjerojatnim, a ni osobito teškim, da ću ju jednoga dana ispriповijedati. No da je pripovijedanje umjetnost čije pretpostavke nama današnjima, ili pak meni, nedostaju i bavljenje kojom stoga može biti još samo oponašanje naslijeđenih oblika, to mi je u međuvremenu bivalo sve jasnije kao što je i naša cijela književnost, ako su njezini autori bili ozbiljni i iza nje stajali, postajala sve teža i dvojbenija, a ipak sve odvažnija. Jer nijedan od nas književnika danas ne zna koliko je njegova čovječnost i slika svijeta, njegov jezik, njegova vrsta vjere i odgovornosti, njegova vrsta savjesti i problematike drugima, čitateljima, a i kolegama poznata i bliska, shvatljiva i razumljiva. Mi se obraćamo ljudima koje slabo poznajemo i o kojima znamo da naše riječi i znakove već čitaju kao neki strani jezik, možda s marom i užitkom, ali s vrlo približnim razumijevanjem dok su im struktura i pojmovni svijet nekih političkih novina, nekoga filma, sportskoga izvješća kudikamo prisniji, pouzdaniji i pristupačniji

145

I

I tako ispisujem ove listove koji su isprva trebali biti tek pripovijedanje jednoga malog sjećanja iz doba mojega djetinjstva, ne za svoje sinove ili unuke kojima oni malo znače ni za bilo koje druge čitatelje, osim možda onih nekoliko ljudi čije je djetinjstvo i djetinji svijet bio otprilike isti kao moj, a koji, doduše, neće prepoznati srž ove neispriповijedive priče (jer je njezina srž moj osobni doživljaj), ali će barem prepoznati slike, pozadinu, kulise i kostime na sceni.

Ali ne, ni njima se ne obraća moj zapis, a ni postojanje tih donekle pripremljenih i upućenih ne može moje listove uzdignuti na razinu pripovijesti jer kulise i kostimi još ni izdaleka ne čine priču. Ispisujem, dakle, svoje prazne listove slovima ne u nakani i nadi da njima doprem do nekoga komu bi oni mogli značiti nešto slično kao meni, nego iz poznatoga iako neobjašnjivoga nagona za samotnim poslom, samotnom igrom koji umjetnik slijedi kao neki prirodan nagon premda je on u suprotnosti upravo s takozvanim prirodnim nagonima kako ih danas definira pučko mišljenje ili psihologija ili medicina. Stojimo na nekom mjestu, nekoj stazi ili zavoju ljudskoga puta čijim obilježjima pripada i to da o čovjeku ne znamo više ništa jer smo se njime previše bavili, jer o njemu postoji odviše materijala, jer neka antropologija, neka znanost o čovjeku, pretpostavlja hrabrost za pojednostavljivanje koju ne nalazimo. Kao što najuspješniji i najmoderniji teološki sustavi današnjice ništa toliko ne naglašuju kao posvemašnju nemogućnost bilo kakva znanja o Bogu, tako se i naša znanost o čovjeku strašljivo pazi da ne bi po? .ci)cln »Su« znati ili izreći o čovjekovoj biti. Stoga su modem« usmjereni teolozi i psiholozi u posve istoj situaciji kn« mi književnici: nedostaju temelji, sve je postalo clvoi beno i sumnjivo, sve relativizirano i razrovano, a ipnl neslomljen i dalje postoji onaj nagon za radom i igrom i poput nas umjetnika, tako se i ljudi znanosti marljivo i dalje trude profiniti svoja promatračka oruđa i svoj jezik te iz ništavila ili kaosa izdvojiti barem nekoliko brižljivo promotrenih i opisanih aspekata.

No, gledali mi na sve to kao na znakove propasti ili kao na krizu i nužno prolazno stanje: budući da onaj nagon u nama i dalje postoji i da mi - slijedeći ga i unatoč dvojbenosti i uza sve poteškoće nastavljajući naše samotničke igre - osjećamo, doduše, usamljeno i melankolično, ali ipak određeno zadovoljstvo, neki dodatak osjećaju života ili opravdanju, ne možemo se potužiti premda itekako razumijemo one naše kolege koji umorni od samotništva popuste čežnji za zajednicom, za poretkom, jasnoćom i uklapanjem i povjere se utočištu koje se nudi kao crkva i vjera ili kao njihov moderni nadomjestak. Mi samotnici i tvrdoglavi neobraćenici moramo zbog svoje osame nositi ne samo prokletstvo, kaznu, već u njoj usprkos svemu imamo i neku vrstu životne mogućnosti, a to za svakog umjetnika znači mogućnost stvaranja.

Sto se mene tiče, moja je usamljenost, doduše, gotovo savršena, a kritike koje dopiru do mene ili pak priznanja, napadi ili prisnosti iz kruga onih koji su sa

146

147

mnom povezani posredstvom jezika, najčešće me promašuju, onako kao što umirućemu bolesnomu mimo uha odzvanjaju riječi prijatelja koji ga posjećuju želeći mu ozdravljenje i dug život. No ta samoća, taj otklon od poredaka i zajednica i činjenica da se čovjek ne želi ili ne može prilagoditi pojednostavljenomu egzistencijalnom obliku i tehnici života ni izdaleka još ne znači pakao i očaj. Moja samoća nije ni uska ni prazna, ona mi doduše ne dopušta suživljenje u nekome od danas valjanih egzistencijalnih oblika, ali mi primjerice olakšava suživljenje u stotinu egzistencijalnih oblika prošlosti, a možda i budućnosti, beskrajno velik komad svijeta može u nju stati. A poglavito ta samoća nije prazna. Ona je puna slika. Ona je riznica stečenih dobara, internalizirane prošlosti, asimilirane prirode. I ako nagon za radom i igrom u meni još uvijek ima ponešto snage, tada je to zbog tih slika. Zaustaviti neku od tih tisuću slika, izvesti ju, zabilježiti ju, još jednu spomenicu pridodati tolikima drugima, to je, doduše, s godinama postajalo sve teže i napornije, ali ne i manje izazovno. A napose je izazovan pokušaj bilježenja i fiksiranja onih slika koje potječu s početaka moga života i koje su, prekrivene milijunima kasnijih dojmova i doživljaja, ipak sačuvale boju i svjetlost. Te rane slike primljene su u neko doba kada sam još bio čovjek, sin, brat, dijete Božje, a još ne svežanj nagona, reakcija i odnosa, još ne čovjek današnje slike svijeta.

Pokušavam utvrditi vrijeme, prizorište i lica iz te male scene. Ne može se sve točno dokazati, primjerice

148

godina i godišnje doba, a također ni posve točno broj osoba koje su to zajedno sa mnom doživjele. Poslijepodne je vjerojatno u proljeće ili u ljeto i imao sam tada između pet i sedam godina, moj otac između trideset i pet i trideset i sedam. Bila je to šetnja oca s djecom, osobe su bile: otac, moja sestra Adele, ja, možda i moja mlađa sestra Mamila što se više ne može dokazati, nadalje smo sa sobom imali dječja kolica u kojima smo vozili ili tu mlađu sestru ili pak, vjerojatnije, našega najmlađega brata Hansa koji još nije znao govoriti ni hodati. Prizorište šetnje bilo je onih nekoliko ulica prigradske četvrti Spalen u Baselu osamdesetih godina, između kojih se nalazio naš stan, u blizini streljačkoga društva u Kružnoj ulici koja tada još nije imala svoju kasniju širinu jer je njezine dvije trećine zauzimala željeznička pruga za Alzas. Bio je to malograđanski, vedar i miran dio grada, na krajnjem rubu ondašnjega Basela, nekoliko stotina koraka dalje već je počinjala tada beskrajna prerija streljačke livade, kamenolom i prva seoska imanja na putu prema Allschwilu gdje smo mi djeca u nekoj od mračnih toplih staja znali katkada dobiti mlijeko ispod krave i odakle bismo kući ponijeli košaricu s jajima, plašljivi i ponosni što nam je to povjereno. Oko nas su stanovali bezazleni građani, samo nekoliko obrtnika, no najčešće ljudi koji su išli u grad na posao, a poslije posla leškarili u prozorima i pušili lule ili se u malenim vrtovima ispred svojih kuća bavili

149

tratinom i šljunkom. Željeznica je stvarala određenu buku, a valjalo se plašiti čuvara pruge koji su stanovali na željezničkome prijelazu između Ritske i Allschwil-ske ulice u daščari sa sićušnim prozorčićima i kao đavoli se na nas obrušavali kad god bismo htjeli iz jame izvaditi loptu ili šešir ili strijelu koji su u nju pali. Taje jama razdvajala željezničku prugu od ulice i nitko nije imao pravo u nju ulaziti osim upravo onih čuvara kojih smo se bojali i na kojima mi se ništa nije sviđalo osim dražesnoga, maloga mjedenog roga koji im je na remenu visio preko ramena i na kojem su, premda je davao jedan jedini ton, znali izraziti sve stupnjeve svoje uzbuđenosti ili pospanosti. No ipak je jednom zgodom jedan od tih muškaraca, koji su za mene bili prvi predstavnici vlasti, države, zakona i policijske sile, na moje iznenađenje bio prema meni vrlo čovječan i ljubazan; dok sam se na sunčanoj ulici igrao bičem i zvrkom, on mi je

mahnio da priđem, spustio mi u ruku novčić i uljudno me zamolio da mu iz najbliže trgovine donesem limburgski sir. S radošću sam ga poslušao, u trgovini su mi umotali i predali sir čiji su mi konzistentnost i miris bili, doduše, jezivi i sumnjivi, vratio sam se sa za-motuljkom i ostatkom novca, a na moje veliko zadovoljstvo čuvar pruge čekao me je u unutrašnjosti svoje kolibe koju sam odavno žudio vidjeti, a sada sam u nju smio ući. No, osim lijepoga žutoga malog roga koji je trenutačno visio o klinu te do njega na polici pričvršćenoga, iz novina izrezanoga portreta nekog brkatog muškarca

150

u odori u kolibi nije bilo nikakvih dragocjenosti. Nažalost je moj posjet zakonu i državnoj vlasti na posljetku ipak završio razočaranjem i zbunjenošću koja nije zasigurno bila krajnje mučna jer ju nisam mogao zaboraviti. Danas tako dobro raspoloženi i ljubazni čuvar, nakon što je preuzeo sir i novac, nije me htio otpraviti bez zahvale i nagrade, pa je iz uske škrinje za sjedenje izvadio hljepčić, odrezao krišku kruha, odrezao i lijep komad sira i stavio ga ili zalijepio na kruh koji mi je pružio i preporučio da ga s tekom pojedem. Htio sam šmugnuti zajedno s tom kriškom kruha, pa ju baciti čim svome darovatelju nestanem iz vida. No on je, reklo bi se, naslućivao moju nakanu ili je pak htio za vrijeme užine imati društvo; razrogačio je oči i, kako mi se činilo, prijeteći me pogledao ustrajuću na tome da smjesta zagrizem. Htio sam se pristojno zahvaliti i skloniti na sigurno jer sam vrlo dobro i predobro shvaćao da će on moj prijezir prema njegovu daru, pa čak i moje mrštenje na njegovo omiljeno jelo doživjeti kao uvredu. A tako je i bilo. Prestrašeno i nesretno izmucuo sam neku ne-promišljenost, odložio kruh na rub škrinje, okrenuo se i tri, četiri koraka udaljio od čuvara kojega se više nisam usuđivao pogledati, a onda se dadoh u svoj najbrži trk i pobjegoh kući.

Susreti s čuvarima, predstavnicima vlasti, u našem su susjedstvu, u tome malome vedrome svijetu u kojem sam živio bile jedina nepoznanica, jedina rupa i okno prema tminama, ponorima i pogibeljima kojih mi

151

postojanje u svijetu već tada više nije bilo nepoznato. Primjerice, jednom sam iz neke gostionice negdje dalje u unutrašnjosti grada čuo dernjavu pijanaca, jednom sam vidio kako dva policajca odvođe nekog čovjeka s rasparanim kaputićem, a drugom zgodom u predgrađu Spalen slušao sam dijelom užasno jasne, dijelom isto tako užasno zagonetne zvukove tučnjave između muškaraca i pritom se toliko bojao da me je naša služavka Anna, koja me je pratila, dio puta morala nositi na rukama. A bilo je i još nešto što mi se učinilo neosporno zlim, odvratnim i posve dijaboličnim, bio je to fatalni vonj u okolici jedne tvornice pokraj koje sam sa starijim drugovima više puta bio prošao, a vonj koji se oko nje širio u meni je budio neku vrstu gađenja, poti-štenosti, uzrujanosti i dubokoga straha koji je na neki čudesan način bio srodan onom osjećaju koji su u meni izazivali čuvari pruge i policija, osjećaju koji je, osim tjeskobna osjećaja trpljenja nasilja i bespomoćnosti u sebi imao i primjesu ili prizvuk nečiste savjesti. Jer ja, doduše, u stvarnosti još nikada nisam bio doživio susret s policijom niti sam na sebi osjetio njihovu silu, ali sam Često od sluga ili prijatelja slušao tajnovitu prijetnju: "Čekaj, sad ću pozvati policiju", i isto kao kod sukoba s čuvarima pruge i tu je svaki put postojala svojevrsna krivnja na mojoj strani, kršenje nekog meni poznatoga ili samo naslućivanoga i imaginarnog zakona. Ali one grozote, oni dojmovi, zvukovi i mirisi sustigli su me daleko od kuće, u središtu grada gdje je ionako

152

bilo bučno i uzbudljivo premda doista silno zanimljivo. Naš tihi i čisti mali svijet ulica u predgrađu s njihovim malim vrtovima s prednje i s užadi za rublje sa stražnje strane kuće bio je siromašan dojmovima i opomenama te vrste, on je više pogodovao vjerovanju u dobro uređeno, ljubazno i bezazleno čovječanstvo, utoliko prije što su između tih namještenika, obrtnika i umirovljenika tu i tamo stanovali i kolege moga oca ili majčine prijateljice, ljudi koji su imali veze s misijom pokrštavanja, misionari u mirovini, misionari na dopustu,

misionarske udovice čija su djeca pohađala škole misionarskoga doma, listom pobožni, ljubazni ljudi koji su se vratili iz Afrike, Indije i Kine, koje ja, doduše, u svojoj podjeli svijeta njihovim rangom i dostojanstvom nikako ne bih mogao izjednačiti sa svojim ocem, no koji su vodili život sličan njegovu i međusobno se oslovljavali s ti i brate ili sestrom.

Time sam stigao do likova moje pripovijesti među kojima su tri glavna lika: moj otac, neki prosjak i ja te dva do tri sporedna lika, naime moja sestra Adele, a možda i moja druga sestra i mali brat Hans kojega smo gurali u kolicima. O njemu sam jednom zgodom već prije zapisao neke uspomene; za vrijeme te šetnje Ba-selom on nije bio sudionik toga doživljaja već samo malena, govoru još nevjesta i nama veoma mila dragocjenost u dječjim kolicima, a gurati ga u kolicima svi smo smatrali zadovoljstvom i posebnim priznanjem, uključujući i oca. Također i sestra Mamila, ako nam se

153

onoga poslijepodneva uopće pridružila u šetnji, kao sudionica zapravo ne dolazi u obzir jer je i ona bila premala. No, moralo ju se spomenuti, čak i ako je samo postojala mogućnost da nas je tada pratila, a njezinim imenom Marulla, koje je još i više nego u našoj okolini također slabo poznato ime Adele zapinjalo za uho kao strano i neobično, dočaran je i djelić ozračja i kolorita naše obitelji. Naime, ime Marulla kao odmiljenica imena Marija potjecalo je iz ruskoga jezika i pored mnogih drugih obilježja izražavalo i dio one tuđinske biti i osebnosti naše obitelji i njezine mješavine nacija. Naš je otac, doduše, isto kao i majka, djed i baka bio u Indiji, tamo malo naučio indijski i u službi misije izgubio zdravlje, no to je u našoj sredini bilo tako obično i neupadljivo, kao da smo bili obitelj pomoraca u lučkome gradu. U Indiji, na Ekvatoru, kod stranih tamnoputih naroda i na dalekim obalama na kojima rastu palme bila su također sva ona druga "braća" i "sestre" iz misije, oni su također znali na nekoliko stranih jezika moliti Očenaš, bili su na dugim plovidbama morima i na dugim putovanjima kopnom na mazgama ili volovskim zapregama, na čemu smo im mi djeca unatoč njihovu velikom naporu silno zavidjeli, a oni su o čudesnim zbirkama misionarskoga muzeja znali pripovijedati precizne i katkada pustolovne priče i tumačiti kada smo pod njihovim vodstvom smjeli posjetiti taj muzej u prizemlju misionarskoga doma.

154

No, bilo daje riječ o Indiji ili Kini, Kamerunu ili Bengalu, drugi misionari i njihove žene bili su, doduše, mnogo proputovali, napokon gotovo su svi bili ili Švabe ili Švicarci, a odmah bi se primijetilo kada bi među njih zalutao poneki Bavarac ili Austrijanac. Međutim, naš otac, koji je svoju kćerkicu zvao Marulla, potjecao je iz neke neobičnije, nepoznatije daljine, potjecao je iz Rusije, bio je Balt, ruski Nijemac i do svoje smrti nije prihvatio ništa od dijalekata kojima je govorila njegova okolina, pa i njegova žena i djeca, već je u naš švap-ski govor ili u švicarski njemački unosio svoj čisti, njegovani, lijepi književni njemački jezik. Mi smo taj književni njemački, iako je za neke domaće zbog toga naša kuća izgubila na prisnosti i ugodnosti, veoma voljeli i njime se ponosili, voljeli smo ga isto kao i vitku, krhko nježnu figuru, visoko plemenito čelo i čist, često napaćen, ali uvijek otvoren, iskren očev pogled koji je obvezivao na dobro vladanje i čestitost, koji je apelirao na onu bolju stranu u čovjeku. On nije bio, znalo je to tek nekoliko njegovih prijatelja, a to smo već vrlo rano znali i mi djeca, običan čovjek već čudak, plemenit i rijedak leptir ili ptica koja je k nama doletjela iz nekih drugih krajeva, krasila ga je i od drugih izolirala njegova nježnost i njegova patnja, a ništa manje i prešućena čežnja za domovinom. Ako smo majku voljeli nekom prirodnom nježnošću koja se temeljila na bliskosti, toplini i zajedništvu, oca smo voljeli s nekim blagim prizvukom strahopoštovanja, plahosti, divljenja

155

kakvo mladež ne pokazuje prema nečemu vlastitomu i domaćemu već samo prema nečemu stranome.

Ma koliko nastojanje na istinitosti bilo razočara-vajuće, ma koliko iluzorno, ono je ipak - isto kao i težnja za formom i ljepotom - potrebno u zabilješkama ove vrste koje inače ne mogu polagati pravo na bilo kakvu vrijednost. Možda je doista točno da me moje nastojanje na istinitosti ne približava istini, ali to na ovaj ili onaj i samome meni nespoznatljiv način vjerojatno nije posve uzaludno. Tako sam, napisavši prve retke ovoga izvješća, smatrao da bi bilo jednostavnije i da ne može štetiti kada Marullu uopće ne bih spomenuo jer je bilo krajnje dvojbeno pripada li ona ovoj priči. No, gle, ona je ipak bila potrebna, već i zbog svoga imena. Već su se mnogi tekstopisci ili umjetnici u nekom djelu brižljivo i strpljivo trudili postići ovaj ili onaj njima vrijedan cilj i premda ne bi njega ostvarili, ipak bi postigli neke druge ciljeve i djelovanja kojih uopće nisu ili su ih mnogo manje bili svjesni i smatrali ih važnima. Možemo si, primjerice, veoma dobro predočiti da Adalbert Stifter u svome "Kasnom ljetu" ništa nije smatrao tako ozbiljnim i svetim, ničemu nije tako strpljivo i brižljivo težio kao upravo onomu što nam je danas u tom djelu dosadno. A ipak ono drugo, ona pored i usprkos dosade postojeća vrijednost toga djela koja svojim sjajem umnogome zasjenjuje dosadu, ne bi nastala bez toga nastojanja, te brižljivosti i strpljenja, te borbe za ono što

156

je piscu toliko važno. Tako se i ja moram potruditi da uhvatim što više istine. To znači da između ostaloga moram pokušati svoga oca još jednom sagledati onakvoga kakav je doista bio onoga dana naše šetnje jer cjelovitost njegove osobe mome dječjem pogledu odavno više nije bila nezamjetna, a nije ni danas, pa moram pokušati još jednom ga vidjeti onako kako sam ga vidio kao dječak onoga dana. Gledao sam ga kao nešto gotovo savršeno i jedinstveno, kao utjelovljenje čistoće i dostojanstva duše, kao borca, viteza i patnika čija je nadmoć ublažena njegovom neobičnošću, njegovom liše-nošću domovine, njegovom tjelesnom krhkošću te postala dostupna najtoplijoj ljubavi i nježnosti. Nisam znao i za kakvu sumnju u njega, za bilo kakvu kritiku njega, tada još ne, premda mi sukobi s njim nažalost nisu bili nepoznati. No u tim sukobima on je preda mnom stajao kao onaj tko sudi, opominje, kažnjava ili oprašta, na moju nevolju i sramotu, no uvijek je bio on taj koji je imao pravo, a taj prijekor ili kaznu moje je vlastito znanje uvijek potvrđivalo i priznavalo; još nikada mu se nisam suprotstavio ili došao u sukob s njime ili njegovom pravednošću i vrlinom, do toga će nas dovesti tek mnogo kasniji konflikti. Ni prema jednom drugom čovjeku, ma koliko da mi je bio nadmoćan, nikada više nisam imao taj odnos prirodne podložnosti kojoj je ljubav oduzimala bolnu oštricu, ili kada sam jednom, primjerice u svoga goppingensškoga učitelja, iznova pronašao sličan odnos, on nije dugo potrajao i poslije mi

157

se, u osvrtnu na njega, jasno ukazao kao ponavljanje, kao želja za povratkom u onaj odnos oca i sina.

Ono što sam tada znao o našem ocu, većinom sam crpio iz njegovih vlastitih priča. On koji inače nije bio umjetnička narav i bio je manje obdaren maštovi-tošću i temperamentom negoli naša majka, nalazio je zadovoljstvo te stekao i određenu umjetničku vještinu u pripovijedanju o Indiji ili o svojoj domovini, o važnim razdobljima svoga života. To je ponajprije bilo njegovo djetinjstvo u Estoniji, život u roditeljskom domu i na imanjima, s putovanjima u natkrivenim kolima i odlascima na more o kojima nam se nije mogao doista napričati. Pred nama se otkrivao jedan posvema vedar, uza svu svoju pobožnost vrlo živahan svijet i ništa nismo čeznutljivi] e priželjkivali nego da i mi jednom vidimo tu Estoniju i Livoniju u kojima je život tako rajski, tako šarolik i veseo. Veoma smo voljeli Basel, četvrt Spalen, misionarski dom, naš Miillerov put i naše susjede i prijatelje, ali gdje su vas pozivali na udaljena imanja, nudili brdima kolača i košarama punim voća, posjedali na mlade konjiće, vozili širom zemlje u natkrivenim kolima? Nešto od onoga baltičkoga života i njegovih običaja otac je i ovdje mogao uvesti, pa su tako postojale riječi kao Marulla, postojao je samo var, slika cara

Aleksandra, a postojale su i neke igre porijeklom iz očeve domovine kojima nas je naučio, napose uskršnje kotrljanje jaja na koje smo smjeli dovesti i jedno dijete iz susjedstva da bismo ga zadivili tim

tradicijama i običajima. No bilo je malo. III« u tuđini uspio prilagoditi svome mladci); 1 >tn / pa je i samovar na kraju stajao više kao nm |*ki negoli je bio u uporabi, a takve su bile 1 pnc« o nukok« me obiteljskome domu, o Paideu, Tallinnu 1 Tnrtni*. O vrtu njihove kuće, o slavljinama i putovanjima u kojima otac nije podsjećao samo sebe na ono što je volio i Sto mu je nedostajalo, već je i u nama djeci izgradio malu Estoniju te slike koje su mu bile drage spustio i u našu dušu.

S time, s tim izvjesnim kultom koji je posvećivao svojoj domovini i prvoj mladosti vjerojatno je bilo povezano i to stoje postao izvrstan igrač, suigrač i učitelj igre. Ni u jednoj kući koju smo poznavali nije se znalo ni igralo toliko igara, nisu im smišljane tako brojne i vickaste inačice, nisu izmišljane tolike nove igre. A u tajni što nam naš otac, taj ozbiljni, pravedni, pobožni čovjek, nije iščeznuo i postao oltarnom figurom, stoje unatoč svem strahopoštovanju posvema ostao čovjek, blizak i dosezan našem dječjem umu, velikoga je udjela imao njegov igrački talent, jednako velikoga kao i njegovi opisi i pripovijesti. Za mene, dijete, naravno da sve to što danas predmnijevam o biografskom i psihološkom tumačenju te zaigranosti tada nije postojalo. Postojao je i za nas djecu bio živo djelotvoran samo onaj njegov kult igre te on u našem sjećanju ne samo da ima svoje mjesto, već je i književno dokumentiran: nedugo nakon

3 Danas su Paide, Tallinn (gl. grad), Tartu estonski gradovi. (Nap. prev.)

158

159

vremena o kojemu je ovdje riječ, naš je otac napisao pučku knjižicu posvećenu igri pod naslovom "Igra u krugu obitelji" koja je objavljena u nakladi našega ujaka Gunderta u Stuttgartu. Sve do starosti i do godina sljepoće ta nadarenost za igru ostala mu je vjerna. Mi djeca nismo znali za nešto drugačije i nama je to bilo samo po sebi razumljivo, nešto što pripada karakteru i funkcijama svakog oca: da smo se s ocem iznenada našli na nekom pustom otoku ili da smo bačeni u tamnicu, da smo zalutali u šumama, da smo našli utočište u nekoj špilji, tada bismo možda morali strahovati od nedaća i gladi, ali zasigurno ne od praznine i dosade jer bi otac za nas smišljao igru za igrom, pa i onda ako bismo morali boraviti svezani lancima ili u tami jer upravo igre za koje nije bio potreban nikakav uređaj bile su mu najdraže, primjerice pogađanje zagonetki, smišljanje pitalica, igre riječima, vježbe pamćenja. A kod igara za koje su bile potrebne igračke i pomoćna sredstva, njega su uvijek radovale one najjednostavnije i koje je sam načinio, a osjećao je odbojnost prema industrijski proizvedenim igrama i kupljenima u trgovini. Godinama smo igre kao što su go bang ili halma igrali na pločama i figurama koje je on osobno izradio i obojio.

Uostalom, njegova sklonost druženju, društvenosti pod zaštitom i blagom prisilom pravila igre poslije je i kod jednoga od njegove djece, njegova najmlađeg djeteta, postalo obilježjem i karakternom crtom. Brat Hans u tome je sličio ocu jer je i on u ophođenju i igranju

160

s djecom nalazio svoj najbolji odmor, svoju radost i nadomjestak za štošta što mu je život uskratio. U njemu, plahome i katkada pomalo strašljivome Hansu, čim bi ga ostavili samoga s djecom, čim bi mu povjerali djecu, u njemu bi do vrhunaca procvjetala njegova mašta i životna radost i on bi oduševljavao i oćaravao djecu i sam sebe dovodio u rajsko stanje opuštenosti i sreće u kojem je bio neodoljivo mio i o kojem su poslije njegove smrti čak i staloženi i kritični očevici govorili s naglašenom toplinom.

Otac nas je, dakle, poveo u šetnju. On je bio taj koji je najveći dio puta gurao dječja kolica premda uopće nije bio krepak. U kolicima je - smiješeći se i začuđeno zureći u svjetlo - ležao mali Hans. Adele je hodala uz oca dok sam seja manje uspijevao prilagoditi umjerenom

andanteu koraka šetnje, pa bih čas pohitao naprijed, čas zbog nekog zanimljivog otkrića zaostao i molio da mi dopusti gurati kolica, čas bih se bez obzira na njegov umor uhvatio ocu za ruku ili kaput i obasipao ga pitanjima. O čemu se govorilo tijekom one šetnje, jedne od tisuća sličnih, ništa mi nije ostalo u sjećanju. Od toga dana i one šetnje sjećam se samo, a također i Adele, onoga događaja s prosjakom. U slikovnici mojih ranih sjećanja taj događaj pripada među najdojmljivije i najpoticajnije slike, poticajne za razmišljanje i promišljanje najrazličitije vrste, kao što me je i danas, nekih šezdeset i pet godina poslije, potaknuo na ove misli i prisilio da se potrudim oko ovih zabilježaka.

161

Polagano smo šetali, sunce je sjalo i pokraj svake kuglasto obrezane akacije uz put slikalo njezinu sjenu što je još više pojačavalo dojam pedanterije, pravilnosti i pravocrtne estetike koji je ta biljka na mene uvijek ostavljala. Nije se događalo ništa osim uobičajenoga i svakodnevnoga: neki bi listonoša pozdravio oca, pivarski četveropreg s teškim, lijepim konjima morao je čekati na željezničkome prijelazu i ostavljao nam je vremena da se divimo predivnim životinjama koje bi vas gledale kao da se s vama žele pozdraviti i popričati i kod kojih mi je bila jeziva jedino tajna kako su njihove noge podnosile da ih se blanja kao drvo i potkiva onim nezgrapnim željezima. No kad smo se već ponovno približavali svojoj ulici, ipak se dogodilo nešto novo i posebno.

Prema nama je išao čovjek izgleda pomalo otužnoga i lošega, još prilično mlad čovjek s bradom, zapravo lica koje već duže vrijeme nije brijano. Između tamne kose i brade živahno su se rumenjeli obrazi i usnice, njegova odjeća i držanje doimali su se zapušteno i nenjegovano i u nama izazivali koliko tjeskobu toliko i znatiželju, rado bih bio detaljnije pogledao toga čovjeka i nešto o njemu saznao. Pripadao je, to sam vidio na prvi pogled, onoj tajanstvenoj i misterioznoj strani svijeta, možda je bio jedan od onih zagonetnih i opasnih, ali ništa manje nesretnih i teških ljudi o kojima smo u razgovorima odraslih slušali da se govori kao o lutalicama, skitnicama, prosjacima, pijancima, zločincima, koji bi se odmah prekidalili ili prigušenim šaptom

162

nastavljali čim bi primijetili da netko od nas djece sluša. Koliko god sam bio malen, toliko sam upravo prema toj prijetećoj tjeskobnoj strani svijeta gajio ne samo prirodnu, dječaćku znatiželju, nego sam, tako danas smatram, već pomalo naslućivao da te čudesno dvojbene, koliko jadne toliko i opasne pojave koje jednako izazivaju i otpor i osjećaj bratstva, da su ti odrpanci, ti zapušteni i zabludjeli jadnici također "ispravni" i valjani, daje njihovo postojanje u mitologiji posvema potrebno, daje u velikoj svjetskoj igri prosjak jednako nužan kao i kralj, da odrpanac vrijedi isto koliko i moćnik i čovjek u odori. I tako sam s određenom jezom u kojoj su se u jednakoj mjeri miješali ushit i strah, gledao kako nam taj neuredni čovjek ide ususret i svoje korake usmjerava prema nama, vidio sam kako je svoje pomalo plahe oči upravio prema našem ocu i kako je pred njim zastao napola skinuvši kapu.

Otac je uljudno uzvratio na njegov promumljani pozdrav, a ja sam, dok se mališan u kolicima pri njihovu zaustavljanju probudio i polako otvarao oči, s najvećom napetošću promatrao prizor između te dvojice naizgled međusobno toliko stranih muškaraca. Još jače no što se to inače nerijetko događalo osjećao sam dijalekt jednoga i njegovani, točno akcentuirani jezik drugoga kao izraz unutarnje suprotnosti, kao daje postao vidljiv onaj pregradni zid između oca i njegove okoline. S druge strane bilo je uzbudljivo i zgodno promatrati kako je otac tako uljudno i bez odbijanja ili ustuka

163

prihvatio prosjaka i priznao ga kao brata čovjeka. Pošto su razmijenili onih nekoliko prvih riječi, neznanac je sada, vjerojatno pretpostavljajući daje otac dobroćudan čovjek kojega je lako ganuti, pokušao obasuti očevo srce opisom svoga siromaštva, svoje gladi i bijede, u njegovu je govoru bilo nečega pjevajućega i zaklinjućega kao da nebu jada svoje jade: ni

korice kruha nema, žalio se, ni krova nad glavom, ni cipele mu više nisu cijele, bijeda je to i više ne zna kamo bi se obratio, pa usrdno moli nešto novaca, već dugo ga u njegovoj lisnici nije bilo. Nije rekao lisnici nego novčaniku dok je moj otac u svome odgovoru prednost dao izrazu lisnica. Uostalom, ja sam više razumio glazbu i mimiku njegova nastupa, a tek malo riječi.

Sestra Adele, dvije godine starija od mene, bila je u određenom pogledu bolje obaviještena o ocu nego ja. Već tada je znala nešto stoje meni još mnogo godina ostalo skriveno: naime da naš otac gotovo nikada sa sobom nije nosio novac i da je, kada se to jednom dogodilo, s njime postupao prilično bespomoćno a i lakomisleno, daje davao srebrnjake umjesto nikaljni novac i velike umjesto malih kovanica. Ona vjerojatno nije sumnjala u to da on kod sebe nema novca. Ja sam, naprotiv, bio veoma sklon očekivanju da će on sada, kod sljedećih uzlaznih i jecavih tonova prosjakove tužbalice posegnuti u džep i čovjeku spustiti u ruku ili istresti u kapu mnoštvo kovanica od jednoga i od pola franka, dovoljno za kupiti kruha, limburškoga sira, cipele i sve

164

ostalo stoje tom čudaku nedostajulo. No, umjetlo čuo sam oca kako na sve pozive odgovara itlim Ijuh nim i gotovo srdačnim glasom i čuo sam kako *<? njri ve umirujuće i smirujuće riječi na poslijetku prclvti u dobro sročeni govor. Smisao toga govora, kako n mi djeca poslije mislili da se sjećamo, bio je ovaj otac, nije u stanju dati novac jer ga nema kod sebe, taku-đer se, objašnjavao je, s novcem uvijek ne pomaže jer ga se nažalost može upotrijebiti na vrlo različite načine, primjerice umjesto za jelo za piće, a on tako nečemu nipošto ne bi htio pomagati; nasuprot tomu on ne može doista gladujućega čovjeka od sebe otpraviti te stoga predlaže da čovjek pođe s njim do prvoga dućana i tamo će dobiti toliko kruha da barem ovaj dan neće morati gladovati.

Tijekom toga razgovora mi smo cijelo vrijeme stajali na istome mjestu na širokoj ulici, a ja sam ih obojicu mogao dobro promotriti, međusobno ih usporediti i na temelju njihova izgleda, melodije govora i njihovih riječi stvarati svoje mišljenje. Naravno, neokrznuta je ostala očeva nadmoć i autoritet u tom nadmetanju, on je bez sumnje bio ne samo onaj koji je pristojan, uredno odjeven, koji se dobro vlada, on je bio i taj koji je svoga sugovornika ozbiljnije shvaćao, koji je bolje i točnije shvaćao partnera i iskreno i bez okolišanja stajao iza svojih riječi. No, drugi je imao onaj prizvuk neobuzdanosti i iza njegovih je riječi stajalo nešto snažno i stvarno, snažnije i stvarnije od svega

165

razbora i ugladenosti: njegova bijeda, njegovo siromaštvo, njegova uloga prosjaka, njegova služba glasnogovornika sve skrivljene i neskrivljene bijede ovoga svijeta, a to mu je davalo težinu, to mu je pomagalo da pronade zvukove i pokrete kojima otac nije raspolagao. A osim i povrh svega tijekom te tako lijepe i napete prosjačke scene malo-pomalo se između prosjaka i njegova sugovornika razvijala neopisiva sličnost, gotovo bratska povezanost. Ona je dijelom počivala na tome što ga je otac, kada mu se siromah obratio, bez opiranja i mrštenja saslušao i uvažio, što između njega i sebe nije stvorio nikakav razmak i što je njegovo pravo na jadanje i suosjećanje priznao kao nešto samo po sebi razumljivo. Ali to je bila najmanja stvar. Ako je taj polu-bradati tamnokosi siromah bio ispao iz svijeta zadovoljnih, zaposlenih i svakoga dana dosita nahranjenih ljudi, ako je sred tih čistih malograđanskih obiteljskih kuća i malenih vrtova pred njima ostavljao dojam čudnoga stranca, otac je već odavno, premda na sasvim drukčiji način, bio stranac, čovjek s nekog drugog kraja svijeta, čovjek koji je s ljudima među kojima je živio, boravio u nekoj labavoj, neizrasloj i nezemaljskoj zajednici zasnovanoj na sporazumu. I kao što se prosjak doimao da iza svoga prkosnoga i desperadoskoga izgleda skriva nešto djetinje, prirodno i nevino, tako se i kod oca iza fasade pobožna, uljudna, razborita čovjeka skrivalo mnogo toga dječjega. U svakom slučaju - jer sve te mudre misli tada, dakako, nisam imao - što su duže njih dvojica govorili jedan s drugim, a možda i jedan

mimo drugoga, ja sam sve više osjećao neku čudesnu vrstu njihove međusobne pripadnosti. A novca, dakle, obojica nisu imali.

Otac se naslonio na rub dječjih kolica dok je razgovarao sa strancem. Objašnjavao mu je da mu kani dati štrucu kruha, ali taj kruh moraju uzeti iz trgovine u kojoj ga poznaju, pa ga sada poziva da tamo pođu. Rekavši to, otac ponovno pogura kolica, okrene se u drugom smjeru i pođe prema Ritskoj ulici, a stranac gaje bez otpora slijedio u hodu, ali je iznova postao pomalo plah i vidljivo se osjećao ne odveć zadovoljno jer gaje izostanak novčanoga dara bio razočarao. Mi djeca bili smo se priljubili uz oca i kolica, ne preblizu strancu koji je napustio svoj ganutljivi ton postavši sada tih i mrzovoljan. No ja sam ga potajice promatrao i razmišljao, s tim čovjekom toliko nam se toga neposredno približilo, toliko toga dvojbenoga - u smislu potrebe da se o tom razmisli kao i u smislu nečega tjeskobnoga - a sada kada je prosjak postao šutljiv i očito loše volje, ponovno mi se manje sviđao te je opet sve više iz one povezanosti s ocem klizio van prema području meni stranom i nepoznatom. Bio je to djelić života koji sam promatrao, života velikih, odraslih, a kako je taj život odraslih oko nas djece krajnje rijetko poprimao tako primitivne i elementarne oblike, bio sam duboko fasciniran, no prijašnja vedrina i pouzdanje bili su iščezli kao što za vedra dana koprena od oblaka može prigušiti i kao čarolijom sakriti svjetlost i toplinu.

167

Činilo se da se naš dobri otac ne bavi takvim mislima, njegovo je jasno lice ostalo vedro i ljubazno, vedar i ravnomjerman bio je i njegov korak. I tako smo se, otac, djeca, dječja kolica i prosjak, mala karavana, kretali dalje prema Ritskoj ulici, u njoj smo produžili sve do trgovine koju smo svi znali i u kojoj su se mogle kupiti najraznovrsnije stvari, od kruha do pločica za pisanje, školskih bilježnica i igračkica. Tu smo se zaustavili, a otac je zamolio stranca da na trenutak pričeka tu kod nas djece dok se on ne vrati iz dućana. Adele i ja smo se pogledali, oboje smo se nelagodno osjećali, pomalo smo se bojali ili, štoviše, silno smo se bojali, a mislim da nam se s očeve strane činilo neobičnim i ne sasvim shvatljivim da nas je ostavio tu sasvim same sa stranim čovjekom kao da nam se ništa ne može dogoditi, kao da još nikada zli ljudi nisu ubili ili oteli i prodali djecu ili ih prisiljavali na prosjačenje i krađu. I oboje smo se, radi vlastite zaštite i zaštite našega najmlađeg brata, grčevito priljubili s obiju strana kolica koja ni pod kakvim okolnostima nismo namjeravali ispustiti. Otac je već bio prešao onih nekoliko kamenih stuba do dućanskih vrata, već je stavio ruku na kvaku, već je nestao. Bili smo sami s prosjakom, u cijeloj toj dugoj i ravnoj ulici nije bilo nikoga na vidiku. U sebi sam, u obliku nekog zavjeta, sam sebe bodrio da budem hrabar i muževan.

Tako smo svi stajali, možda koju minutu, i nikomu od nas nije bilo ugodno pri srcu osim malome braci koji uopće nije uočio stranca i zadovoljno se igrao

168

svojim sićušnim prstima. Odvažih se podignuti pogled prema onom strašnom čovjeku i vidjeh daje na njegovu rumenom licu nemir i nezadovoljstvo još veće, nije mi se sviđao, doista me plašio, jasno se vidjelo kako se u njemu bore proturječni nagoni i tjeraju ga da nešto učini. No, uto je i on svoje misli i osjećaje već bio priveo kraju, kroza nj sijevnu odluka i taj se bljesak mogao očima vidjeti. Ali ono na što se odlučio i stoje sada učinio bilo je u suprotnosti sa svime što sam pomislio, čemu sam se nadao ili čega sam se plašio, bilo je najmanje očekivano od svega što se moglo dogoditi, posve nas je zateklo, Adele i mene, tako da smo se bez riječi skamenili. Nakon toga bljeska u njemu, prosjak podigne jednu svoju nogu sa žalosno trošnim cipelama, privuče koljeno, do ramena uzdigne obje ruke stisnute u šaku i brzim trkom, gotovo nevjerovatnim za takvo tijelo, jurne niz ravnu ulicu; dao se u bijeg i trčao je, trčao kao progonjen sve dok nije stigao do prve poprečne ulice i zauvijek nam nestao iz vida.

Što sam pritom osjećao, ne može se opisati, bio je to koliko užas toliko i olakšanje, koliko zaprepaštenje toliko i zahvalnost, ali u istoj sekundi i razočaranje, pa i žaljenje. A sada se vedra lica, s dugom štrucom kruha u ruci vraćao otac iz dućana, na trenutak se začudio, pustio da mu ispričam što se dogodilo i smijao se. Bilo je to na kraju najbolje što je mogao učiniti. No ja sam se osjećao kao da mi je duša otrčala zajedno s prosjakom, u nepoznato, u bespuća svijeta, i dugo je trajalo dok

169

nisam mogao razmišljati o tome zašto je taj čovjek pobjegao od kruha kao što sam ja nekoć utekao pred zalogaj em koji mi je ponudio čuvar pruge. Danima i tjednima taj je doživljaj čuvao svoju svježinu i neiscrp-nost i uspio ju je, kakva god da smo za to uvjerljiva obrazloženja poslije izmišljali, do danas sačuvati. Svijet bespuća i tajni u koji je izbjegli prosjak pred nama utekao i nas je čekao. Taj svijet prekrio je i zatro onaj lijepi i bezazleni život iz prvoga plana, progutao je našega Hansa, a i mi braća i sestre koji smo do danas i do starosti pokušavali se oduprijeti, znamo da nam je potamnio i zarobio nam iskru u dušama. (1948.)

170

Prekinuti školski sat

i se kako u svojim poznim danima ne samo da moram kao svi stari ljudi iznova se posvetiti uspomenama na djetinjstvo, već kao da, u neku ruku za kaznu, također moram još jednom s obrnutim predznacima posegnuti za sumnjivom umjetnošću pripovijedanja i zbog nje ispaštati. Pripovijedanje pretpostavlja slušatelje i od pripovjedača zahtijeva hrabrost koju će on smoci samo ako njega i njegove slušatelje okružuje zajednički prostor, zajedničko društvo, običaj, jezik i način mišljenja. Uzori koje sam u mladosti poštovao (i danas ih poštujem i volim), napose pripovjedača Seldwylskih⁴ priča, u ono doba dugo su me podupirali u pobožnome vjerovanju da je ta pripadnost i zajedništvo i meni urođeno i naslijeđem preneseno, da i ja, kada pripovijedam priče, sa svojim čitateljima dijelim istu domovinu, da za njih sviram na glazbalu i po not-nome sustavu koji su njima kao i meni posve prisni i prirodni. Tu svjetlost i tama, radost i tuga, dobro i zlo, djelo i patnja, pobožnost i bezboštvo nisu, doduše, bili tako sasvim kategorično i oštro odijeljeni i izdvojeni

⁴ Misli se na Gottfrieda Kellera (1819.-1890.) i njegovu zbirku novela Die Leute van Seldwyla. (Nap. prev.)

171

kao u moralnim pripovijestima iz školskih udžbenika i dječjih knjiga, tu je bilo nijansa, bilo je psihologije, napose je bilo humora, ali nije bilo načelne sumnje ni u razumijevanje slušatelja ni u pripovjedivost mojih priča koje su se najčešće uredno odvijale s uvodom, zapletom, raspletom, s čvrstom strukturom radnje, a meni i mojim čitateljima pružale su gotovo isto toliko zadovoljstva koliko i nekoć velikomu majstoru iz Seldwyle pripovijedanje, a njegovim čitateljima slušanje. I tek polako i nevoljko s godinama sam došao do spoznaje da moj način življenja i moj način pripovijedanja nisu u skladu, da sam za ljubav dobromu pripovijedanju nad većinom svojih doživljaja i iskustava činio nasilje i da se ili moram odreći pripovijedanja ili se moram odlučiti da umjesto dobroga postanem loš pripovjedač. Ti pokušaji, negdje od Demiana, pa sve do Puta na istok, sve više su me udaljavali od dobre i lijepe tradicije pripovijedanja. I kada danas pokušam zapisati ma koliko malen, ma koliko dobro izoliran doživljaj, tada mi sva umjetnost iscuri kroz prste, a ono doživljeno postaje na gotovo sablastan način mnogoglasno, mnogoznačno, složeno i neprozirno. Moram se s time pomiriti, posljednjih su desetljeća veće i starije vrednote i dragocjenosti negoli je samo pripovjedna umjetnost postale sumnjive i dvojbene.

U našoj ne odveć omiljenoj učionici calwske klasične gimnazije mi učenici sjedili smo jednoga prijepo-dneva pišući ispit. Bilo je to u prvim danima nakon dužih

172

praznika, tek nedavno smo predali svoje plave đačke knjižice koje su naši očevi morali potpisati, nismo se još dokraja bili ponovno naviknuli na zatočeništvo i dosadu, pa smo ju stoga još jače osjećali. A i profesor, čovjek još dobrano ispod četrdeset koji je nama jedanaestogodišnjacima i dvanaestogodišnjacima izgledao prastaro, bio je više potišten negoli loše volje, vidjeli smo ga kako sjedi na svome povišenome prijestolju, žut u licu, nagnut nad bilježnice, napaćena izgleda. Otkako muje umrla mlada žena, živio je sam sa sinčićem jedincem, bljedunjavim dječakom visoka čela i blijedih plavih očiju. Napet i nesretan taj ozbiljni čovjek sjedio je u svojoj uzvišenoj samoći, poštivali smo ga, ali smo ga se i bojali; kada je bio ljut ili čak bijesan, tada je zraka divlje neobuzdanosti mogla probiti humanističko držanje i razotkriti istinu. Bilo je tiho u prostoriji koja je vonjala na tintu, dječake i kožu od cipela, samo katkada bi se začuo neki spasonosan zvuk: tresak ispuštene knjige o prašnjavi pod od jelovih dasaka, šapat potajnoga razgovora udvoje, dahtanje jedvice suspregnu-ta smijeha koje vas je tjeralo da se osvrnete, a svaki takav šum učitelj bi na svom prijestolju čuo i istoga časa ušutkao, najčešće samo pogledom, upozoravajućim izrazom lica s izbočenom vilicom ili prijeteći uzdignutim prstom, katkada nakašljavam'em ili nekom kratkom riječju. Između razreda i profesora onoga dana, Bogu hvala, nije vladalo olujno ozračje, no ipak ona blaga napetost atmosfere iz koje može nastati ovakvo ili onakvo, vjerojatno nepoželjno iznenađenje. A ja zapravo nisam znao nije li mi to bilo draže od naj savršenijega

173

sklada i mira. To je možda bilo opasno, iz toga je moglo nešto nastati, no na poslijetku mi dječaci, napose tijekom takvih pisanih zadaća, ništa nismo iščekivali tako žudno kao prekide i iznenađenja, u kojem god obliku, jer silna je bila dosada i potisnuti nemir u dječaka odveć dugo i strogo prisiljavanih na mirno sjedenje i šutnju.

Više ne znam kakva je to bila zadaća kojom nas je profesor bio zaposlio dok se iza daščanoga zaklona svoje čeke bavio službenim poslovima. To nipošto nije bio grčki jer je cijeli razred bio na okupu - dok je na satovima grčkoga samo četiri ili pet "humanista" sjedilo sučelice majstoru. Bila je to prva godina u kojoj smo učili grčki, a odjeljivanje nas "grka" ili "humanista" od ostatka razreda cijelom je školskom životu dalo nov prizvuk. S jedne strane nas nekoliko grka, mi budući svećenici, filolozi i ostali akademičari, već sada smo se smatrali uzdignutima iznad gomile budućih kožara, suk-nara, trgovaca ili pivara te u izvjesnoj mjeri odlikovanima stoje nama značilo čast i zahtjev i poticaj jer smo bili elita, predodređeni za nešto više negoli je obrt i stjecanje novca, no ta je čast, kako je i pravo, imala i svoju dvojbenu i pogibeljnu stranu. Znali smo da nas u dalekoj budućnosti očekuju ispiti bajoslovno zahtjevni i teški, ponajviše strašni državni ispit kada se učenici humanističkoga smjera iz cijele Švapske pozivaju u Stuttgart radi natjecanja na kojem se tijekom višednev-noga testiranja treba izdvojiti uža i prava elita, ispit o čijem je ishodu za većinu kandidata ovisila cijela

174

budućnost jer od onih koji ne bi prošli kroz ta uska vi a ta, većina je time bila osuđena i na odricanje od plam ranoga studija. A otkako sam i sam pripadao human i stima, učenicima koji su privremeno shvaćam i ima prijed zapisani kao elita, već više sam puta, vjerojatnu potaknut razgovorima svojih starijih drugova, pomislio kako je jednom humanistu, pozvaniku, ali još ni izdaleka izabraniku zacijelo veoma mučno i gorko kada mora vratiti svoj časni naslov te posljednji i najviši ra/ivd naše škole ponovno prosjediti kao banauz među mnogim drugim banauzima spustivši se na njihovu razinu i postavši njima sličan.

Nas nekoliko grka bili smo, dakle, od početka školske godine na tome uskome putu prema slavi, pa smo sa svojim razrednikom stvorili nov, mnogo prisniji, a time i mnogo delikatniji odnos. Jer on nam je držao sate grčkoga i tada nas nekolicina nismo više sjedili unutar razreda i mase, koji je kao cjelina profesorovoj moći mogao suprotstaviti barem svoju brojnost, već svatko za se, slabašan i eksponiran nasuprot tom čovjeku koji je poslije kratkog vremena

svakoga od nas poznao kudikamo bolje nego sve ostale učenike iz razreda. Na tim uzvišenim, a još češće užasno tjeskobnim satima pružao nam je ono najbolje od svoga znanja, nadzora i skrbi, ambicije i ljubavi, ali i od čudljivosti, sumnjičavosti i osjetljivosti; bili smo pozvanici, bili smo njegovi budući kolege, bili smo mala skupina onih na-darenijih ili ambicioznijih, predodređenih za nešto uzvišenije, nama je više nego cijelom preostalom razredu

175

posvećivao svoju predanost i brigu, ali je od nas očekivao i višestruko veće razumijevanje za sebe sama i svoju zadaću. Mi humanisti nismo trebali biti obični učenici koji su puštali da ih profesor, uz Božju pomoć, dovuče i dotegle do propisane najmanje mjere školskog obrazovanja, nego marljivi i zahvalni suputnici na tom strmom putu, svjesni svoga istaknutog položaja u smislu visoke obveze. On bi bio poželio humaniste koji bi od njega tražili da neprestance kroti i obuzdava njihovu žarku ambiciju i žeđ za znanjem, učenike koji svaki i najmanji zaloga duhovne hrane iščekuju i primaju s najvećom glađu i doskora pretvaraju u nove duhovne energije. Ne znam, doduše, u kojoj je mjeri neki od mojih malobrojnih sugrka bio voljan i prirodno nadaren odgovoriti tomu idealu, no pretpostavljam da se drugi nisu mnogo razlikovali od mene i vjerojatno su, doduše, iz svoga humanističkog obrazovanja crpili određenu ambiciju, pa i neku stalešku umišljenost smatrajući se nešto boljima i dragocjenijima, iz te oholosti u pogodnim trenucima razvivši i određenu obvezu i odgovornost; no sve u svemu mi smo ipak bili školarci u dobi od jedanaest do dvanaest godina i isprva smo se jako malo razlikovali od svojih nehumanističkih razrednih prijatelja i nitko od nas ponosnih grka ne bi, stavljen pred izbor između slobodna popodneva i dodatne lekcije iz grčkoga, ni trenutak oklijevao, već bi se oduševljeno odlučio za slobodno popodne. Da, nema sumnje, to bismo bili učinili - a ipak je u našim mladim dušama bilo prisutno i nešto od onoga drugoga, nešto

176

od onoga stoje profesor od nas tako čeznutljivo i počesto tako nestrpljivo očekivao i zahtijevao. Što se mene tiče, nisam bio bistriji od ostalih ni zreliji od svojih godina i moglo me se i nečim mnogo manjim od raja slobodnoga popodneva lako odmamiti od Kochove grčke gramatike i osjećaja humanističkoga dostojanstva. A ipak sam katkad u nekim predjelima svoga bića bio i putnik na istok i Kastalac i nesvjesno se pripremao da postanem članom i historiografom svih platonskih akademija. Katkada, uza zvuk neke grčke riječi ili rišući grčka slova u svoju pisanku, izbrazdanu mrzovoljnim ispravicima moga profesora, osjećao sam čaroliju jedne duhovne domovine i pripadnosti i bio sam bez ikakvih rezervi i popratnih prohtjeva voljan odazvati se zovu duha i slijediti svoga majstora. I tako je u našem glupo umišljenom osjećaju elitizma kao i u našoj stvarnoj posebnosti, u našoj izoliranosti i tjeskobnoj prepustenosti učitelju kojega smo se tako često plašili ipak postojala i zraka prave svjetlosti, slutnja pravoga poziva, dašak prave sublimacije.

No na tom neveselom i dosadnom jutarnjem školskom satu dok sam nad svojom odavno završenom zadaćom osluškivao sićušne plahe šumove prostorije i udaljene vedre zvuke vanjskoga svijeta i slobode: lepet krila goluba u letu, kukurijekanje pijetla ili kočijaševo pucketanje bičem, na trenutke nije izgledalo da su u toj niskoj prostoriji ikada boravili dobri duhovi. Tračak plemenitosti, zraka duhovnosti počivala je samo na pomalo umornu i zabrinutu licu profesora kojega sam

177

I

promatrao s mješavinom suosjećanja i nečiste savjesti, uvijek spreman da, podigne li oči, pravodobno izbjegnem njegov pogled. Ne razmišljajući zapravo ni o čemu i bez ikakvih namjera, predao sam se pukom gledanju, zadatku da to nelijepo, ali ne i neplemenito učiteljevo lice pohranim u svoju slikovnicu i ono je doista preko šezdeset ljeta ostalo u njoj

sačuvano: rijetki pramenovi kose iznad bljedega čela oštirih rubova, pomalo ocvale vjeđe oskudnih trepavica, žućkasto-bljedunjavo, ispijeno lice s krajnje izražajnim ustima koja su znala tako jasno artikulirati i tako se rezignirano-podrugljivo smiješiti, i energičnim, izbrijanim podbratkom. Ta mi se slika urezala u pamćenje, jedna od mnogih, godinama i desetljećima mirovala je nekorištena u svome bespro-stornome arhivu, a kada je iznova kucnuo njezin trenutak i kada je pozvana, svaki put se pokazala savršeno prisutnom i svježom kao daje tek prije jednoga trena i treptaja oka njezin pralik stajao preda mnom. I dok sam promatrajući toga čovjeka za katedrom upijao njegove patničke i strašću prožete, ali duhovnim radom i stegom obuzdane crte lica puštajući ih da se u meni pretvore u dugotrajnu sliku, ta pusta prostorija ipak nije bila tako pusta i naizgled prazan i dosadan školski sat ipak nije bio tako prazan i dosadan. Već mnogo je desetljeća taj profesor ispod zemlje, a vjerojatno sam od humanista onoga godišta ja još jedini živući i koji će tek sa svojom smrću zauvijek izbrisati tu sliku. Ni s jednim od mojih grka s kojima sam se tada kratko vrijeme družio nije me povezivalo prijateljstvo. Za jednoga znam samo da već odavno nije živ, za drugoga daje 1914. godine

178

poginuo u ratu. A o trećemu, koji mi je bio drag i jedinom koji je doista ostvario tadašnji cilj svih nas i postao teolog i svećenik poslije sam saznao djeliće njegova neobična i svojeglava životopisa: njega koji je dokolicu pretpostavljao svakom poslu i imao mnogo smisla za male čulne životne užitke njegovi su kolege studenti zvali "materija", ostao je neoženjen, kao teolog je dogurao do seoske župe, često je putovao, optužen je za neprestane propuste u službi, dao se još u mladim i zdravim godinama umiroviti i zbog svojih se mirovinskih potraživanja s crkvenim vlastima dugo sudio, počeo patiti od dosade (još kao dječak bio je izvanredno znatiželjan) i protiv nje se borio djelomice putovanjem, djelomice navikom da svakodnevno nekoliko sati odsjedi kao slušatelj u sudnicama, a vidjevši da praznina i dosada ipak sve više narastaju, u dobi od gotovo šezdeset godina utopio se u Neckara. Prepao sam se i kao zatečen spustio pogled koji je počivao na profesorovoj glavi kada je on podignuo lice i zagledao se iznad razreda.

"Welleru" čuli smo kako je prozvao, a u jednoj od zadnjih klupa Otto Weller poslušno ustane. Poput krinke njegovo je veliko rumeno lice lebdjelo nad glavama ostalih.

Profesor mu dade rukom znak da priđe katedri, pred lice mu stavi plavu malu bilježnicu i tiho mu postavi nekoliko pitanja. Weller je odgovarao također šaptom i vidno uznemiren, činilo mi se da malo prevrće očima, a to mu je davalo zabrinut i uplašen izgled na što kod njega nismo bili naviknuli. On je bio opušteno

179

naravi i imao je takvu kožu o koju se bez štete štošta moglo očešati što bi druge već zaboljelo. Inače, bilo je to osobito i nezamjenjivo lice kojem je on sada davao taj zabrinuti izraz, lice posve nezamjenjivo s drugim i samo po sebi jednako nezaboravno kao i lice moga prvoga učitelja grčkog. Bilo je tada nekoliko učenika iz moga razreda čije ni lice ni ime u meni nisu ostavili nikakva traga; ja sam, naime, već iduće godine poslan u drugi grad i školu. No lice Otta Wellera mogu si i dandanas savršeno jasno predočiti. Ono je, barem u ono doba, upadalo u oči ponajviše svojom veličinom, bilo je nastranu i nadolje rašireno jer su dijelovi ispod čeljusti bili veoma otečeni i ta je oteklina činila lice mnogo širim no što bi inače bilo. Sjećam se da sam ga, uznemiren tom pojavom, jednom upitao što mu je zapravo s licem, i sjećam se njegova odgovora: "Znaš, to su žlijezde. Imam žlijezde." No i kad zanemarimo te žlijezde, Wellerovo je lice bilo veoma živopisno, bilo je puno i snažno rumeno, kosa tamna, oči dobroćudne, pokreti očnih jabučica vrlo spori, a imao je usta koja su usprkos svome rumenilu sličila ustima neke starice. Vjerojatno je zbog žlijezda držao čeljust malo podignutu tako da se mogao vidjeti cijeli vrat, a to držanje pridonosilo je tomu da se gornja polovica lica potisne unazad i gotovo padne u zaborav dok je ona uvećana donja polovica usprkos obilnome mesu

izgledala doduše vegetativno i neduhovno, ali dobrohotno, ugodno i ljubazno. Meni je on sa svojim širokim dijalektom i dobroćudnom naravi bio simpatičan, ali se s njime nisam odveć susretao; živjeli smo u različitim sferama: u školi

180

sam pripadao humanistima i sjedio u blizini nastavnikova stola dok je Weller pripadao zadovoljnim dangubama koji su sjedili sasvim odostrag, rijetko kada znali odgovor na profesorska pitanja, često su iz džepova hlača izvlačili i grickali orahe, suhe kruške i tomu slično i svojom pasivnošću isto koliko i neobuzdanim brbljanjem i hihotanjem nerijetko gnjavili profesora. Izvan škole Otto Weller također je pripadao svijetu različitom od moga; stanovao je izvan grada u blizini kolodvora, daleko od mojega kraja, a otac mu je bio željezničar i nisam ga poznao čak ni iz viđenja.

Nakon kraćega šaputanja profesor pošalje Otta Wellera natrag na mjesto; izgledao je nezadovoljno i potišteno. No profesor je ustao držeći u ruci onu malu tamnoplavu bilježnicu i stao pogledom pretraživati učionicu. Pogled mu se zaustavi na meni, priđe mi, uzme moju pisanku, pogleda ju i upita: "Gotov si sa zadaćom?" A kada sam potvrdno odgovorio, on mi dade znak ga slijediti, pođe prema vratima i na moje ih iznenađenje otvori, pokaže mi rukom da izađem i za nama zatvori vrata.

"Možeš za mene obaviti jedan zadatak", reče i preda mi plavu bilježnicu. "Ovo je Wellerova učenička knjižica, uzet ćeš ju i poći k njegovini roditeljima. Tamo ćeš reći da sam pitao je li potpis ispod Wellerove svjedodžbe doista rukopis njegovoga oca."

Za njim sam još jednom šmugnuo nazad u učionicu i s drvene vješalice uzeo svoju kapu, gurnuo bilježnicu u džep i pošao.

181

Dogodilo se, dakle, čudo. Usred toga dosadnoga sata profesoru je palo na pamet da me pošalje u šetnju, van u lijepo svijetlo dopodne. Bio sam omamljen od iznenađenja i sreće; ne bih mogao zamisliti ništa poželjnije. U skokovima sam pretrčao preko oba stubišta s duboko izlizanim smrekovim stubama, čuo sam kako iz neke druge učionice odzvanja jednoličan, diktirajući glas nekog profesora, skočio sam kroz izlazna vrata preko plitkih stuba od pješčenjaka te zahvalan i sretan ušetao u lijepo jutro koje se još maloprije doimalo tako zamorno dugim i praznim. Ovdje vani nije bilo takvo, ovdje se nije osjećala ni pustoš ni skrivena napetost koja je u učionici iz sati isisavala život i tako ih začuđujuće produžavala. Ovdje je puhao vjetar i užurbane sjene oblaka nadlijetale su pločnik širokoga glavnog trga, jata golubova plašila su psiće i tjerala ih na lavež, konji su stajali upregnuti u seljačka kola, pred sobom su imali drvene jaslje i jeli sijeno, obrtnici su ili radili ili kroz nisko položene prozore radionica razgovarali sa susjedima. U malenom izlogu željezarije još uvijek je stajao onaj grubi pištolj s cijevi od modroga čelika koji je navodno stajao dvije i pol marke i već tjednima mije za-pinjao za oko. Primamljiva i lijepa bila je i voćarnica gospođe Haas na tržnici i malena trgovina igračaka gospodina Jenischa, a pokraj nje kroz otvoreni je prozor radionice gledalo sjedobrado i užareno lice kotlara koje se sjajem i rumenilom natjecalo s blistavom kovinom kotla po kojem je tukao čekićem. Taj uvijek vedri i uvijek znatiželjni starac rijetko bi koga propustio pored svoga prozora, a da mu se ne obrati ili s njime barem ne

182

razmijeni pozdrav. I meni se obratio: "No, je li vam škola već gotova?", a kada sam mu ispričao da za svog i profesora moram obaviti neki posao, on me pun ražu mijevanja posavjetuje: "E, onda se nemoj previše žuri ti, dopodne je još dugo." Poslušao sam njegov savjet i neko sam se vrijeme zadržao na starome mostu. Na slonjen na ogradu gledao sam dolje vodu kako mirno teče i promatrao nekoliko malih grgeča koji su sasvim u dubini, pri samome dnu, naizgled spavajući nepomično stajali na istome mjestu, no zapravo su neprimjetno zamjenjivali položaje. Usta su držali okrenuta nadolje pretražujući dno, a kada bi se iznova pokazali u vodoravnom i neskraćenom položaju, mogao sam im na leđima

prepoznati svijetlotamni prugasti uzorak. Preko obližnje ustave voda je tekla tiho žuboreći svijetlim zvucima, a dalje nizvodno na otoku su bučala jata pataka, iz te udaljenosti i njihova je eskadra i njihovo gakanje zvučalo blago i jednolično i poput protoka rijeke kroz ustavu imalo je onaj čarobni zvuk vječnosti u koji je čovjek mogao utonuti i pustiti da ga on uspava i pokrije kao šum ljetne kiše ili guste snježne pahulje što tiho sipe. Stajao sam i gledao, stajao i osluškivao, prvi put toga dana na trenutak sam ponovno bio u onoj ljupkoj vječnosti u kojoj ne znaš za vrijeme.

Prene me izbijanje crkvene ure. Uplašim se u strahu da sam potratio previše vremena i sjetim se svoga zadatka. I tek sada taj zadatak i ono što je s njime povezano stade zaokupljati moju pažnju i zanimanje. Dok sam ne gubeći više ni časka hitao prema kolodvorskoj četvrti, ponovno mi pade na pamet Wellerovo nesretno

183

lice dok se s profesorom došaptavao, ono kolutanje očima i izraz njegovih leđa i njegova hoda dok se polako i kao shrvan vraćao u klupu.

Da čovjek nije u svakom trenutku isti, da može imati svakojaka lica, različit izraz i držanje, to nije bilo ništa novo, to smo odavno znali i poznavali kod drugih i kod sebe samih. Novo je, međutim, bilo to da su razlike, te čudesne i zabrinjavajuće izmjene hrabrosti i straha, radosti i tuge postojale i u njega, u toga dobrodušnog Wellera s licem natečenim od žlijezda i džepovima punim hrane, u jednoga od onih odostrag iz zadnjih dviju klupa koji naizgled uopće nisu marili za školu i koji se u školi ničega nisu bojali osim njezine dosade, u jednoga od onih razrednih drugova tako ravnodušnih u učenju, tako otuđenih od knjiga, no koji su, čim se radilo o voću i kruhu, poslovima i novcu i drugim temama odraslih, bili toliko ispred nas drugih te već i sami gotovo odrasli - i sada, dok sam si misli time zaokupljao, to me veoma uznemirivalo.

Sjećam se jedne od njegovih trijezno objektivnih i lakonskih izjava kojom me je još nedavno iznenadio i gotovo zbunio. Bilo je to na putu prema livadi s potokom kada smo u povećoj skupini drugova djelić puta išli jedan pored drugoga. Stisnuvši pod miškom smotani ručnik i kupaće gaćice hodao je pored mene svojim opuštenim načinom, no iznenada na trenutak zastane, upravi mi svoje krupno lice i reče: "Moj otac zarađuje sedam maraka na dan."

184

Do tada nisam bio ni za koga znao koliko zarađuje na dan, a nisam točno ni znao koliko sedam maraka zapravo jest, no zvučalo mi je kao vrlo lijepa svota, a on ju je i spomenuo s prizvukom zadovoljstva i ponosa. No kako je nadmetanje bilo kakvim brojevima i veličinama bio jedan od oblika zabave među nama učenicima, ja mu, premda je vjerojatno bio rekao istinu, nisam dopustio da mi imponira. I kao što se odbija loptu, tako mu ja uzvratim izjavivši da moj otac zarađuje dvanaest maraka na dan. To je bila laž, puka izmišljotina, ali me zbog nje nije pekla savjest jer je to bila čisto retorička vježba. Weller se na trenutak zamisli, a kada reče: "Dvanaest? To bogme nije loše!" iz njegova je pogleda i glasa ostalo nejasno je li moju izjavu shvatio ozbiljno ili ne. Nije ustajao na tome da me raskrinka, prešao je preko toga; ja sam tu bio ustvrdio nešto u što se možda moglo posumnjati, no on je to prihvatio smatrajući da to nije vrijedno sporenja, pa je tako ponovno on bio onaj nadmoćni i iskusni, praktičar i gotovo odrastao, a ja sam to bespogovorno prihvatio. Bilo je kao da dvadesetogodišnjak razgovara s dječakom od jedanaest godina. Ali zar nam nije obojici bila jedanaesta?

Da, na pamet mi je pala i još jedna od njegovih tako odraslih i trijezno objektivnih izjava koja me je još više bila začudila i zaprepastila. Odnosila se na jednoga bravarskoga majstora čija se radionica nalazila nedaleko kuće mojega djeda. Taj sije čovjek jednoga dana, kako sam s užasom čuo od susjeda, oduzeo život, nešto što se u gradu već godinama nije dogodilo i meni

185

li\ barem u takvoj neposrednoj blizini, usred toga prisnoga i milog okruženja moga dječastva, do sada bilo posve nezamislivo. Govorilo se da se objesio, ali se o tome još sporilo, tako

rijedak i značajan događaj ljudi nisu htjeli odmah primiti na znanje i smatrati završenim, već su se nad tim prvo htjeli užasavati i sablažnjava-ti, pa su nesretnoga pokojnika već prvoga dana po njegovu svršetku žene iz susjedstva, služavke, listonoše opleli kolopletom priča od kojih su neke niti i do mene stige. No drugoga dana Weller me je susreo na ulici dok sam plaho pogledavao prijeko prema bravarovoj kući s muklom i zaprtom radionicom te me upita želim li znati kako je bravar to učinio. Tada me on ljubazno i s uvjerljivim prividom apsolutnoga znanja obavijesti: "Dakle, budući daje ipak bio bravar, nije htio uzeti uže, nego se objesio o žicu. Sa sobom je bio ponio žicu i čavle i čekić i kliješta, pošao Teichelskim putem, gotovo skroz do šumskoga mlina, tamo je žicu dobro zategnuo između dva drveta te čak preostale krajeve brižljivo okresao kliješti-ma, a onda se objesio o žicu. No kada se netko vješa, zar ne, tada se najčešće objesi dolje za vrat, pa mu od toga ispadne jezik, to izgleda odvratno i on to nije htio. Dakle, što je učinio? Nije se objesio dolje za vrat nego sasvim gore uz čeljust, pa mu zato jezik poslije nije ispao. Alije ipak bio poplavio u licu."

A sada je taj Weller koji je tako dobro poznao svijet i tako malo mario za školu, očito imao tešku brigu. Postojala je sumnja je li potpis njegova oca ispod posljednje svjedodžbe doista autentičan. A budući da je Weller izgledao tako strašno potišteno i na povratku

186

kroz učionicu imao tako utučen izraz lica, moglo se pretpostaviti daje ona sumnja ispravna, a ako je to bilo točno, tada to nije bila samo sumnja, već osnovana sumnja ili tužba daje Otto Weller sam pokušao oponašati potpis svoga oca. Tek sada kada sam se nakon kratke opijenosti radošću i slobodom iznova probudio i bio sposoban misliti, počeo sam shvaćati taj napaćeni i prevrnuti pogled svoga druga i slutiti da se tu odigrava fatalna i ružna priča, dapače poželio sam da nisam ja taj sretni izabranik koji je za vrijeme nastave poslan u šetnju. Vedro prijepodne sa svojim vjetrom i hitrim sjenama oblaka i onaj vedri lijepi svijet kojim sam šetao promijeniše se, moja radost stade kopnjeti, a umjesto nje ispuniše me misli na Wellera i njegovu priču, sve same neugodne i turobne misli. Iako još nisam poznao svijet i u usporedbi s Wellerovim objektivnim iskustvom bio sam još dijete, ipak sam znao - i to iz poučnih pripovijesti za zreliju mladež - daje krivotvorenje potpisa nešto veoma lose, nešto kriminalno, jedna od postaja na putu koji je grešnika vodio u zatvor i na vješala. A ipak je naš školski prijatelj Otto bio čovjek, meni drag, dobar i drag momak kojega nisam mogao smatrati odmetnikom predodređenim za vješala. Sve bih bio dao kada bi se ispostavilo da je potpis istinit i da je sumnja pogrešna. Ali zar nisam vidio njegovo zabrinu-to-užasno lice, nije li on vrlo jasno pokazao da se boji, dakle da mu savjest nije čista?

Opet hodajući sasvim polako, već sam se bio približio onoj kući u kojoj su stanovali sve ljudi sa

187

Je IK/niče kadli mi srnu misao da bih možda mogao za Olt.i ncSto učiniti. Ako sada, pomislih, uopće ne uđem u tu kuću, nego se vratim u razred i izvijestim profesora da je potpis u redu? I tek što mi je to palo na pamet, osjetih tešku tjeskobu; sam sam se uključio u tu nemilu priču i provedem li svoj naum, više neću biti slučajan glasnik i sporedan lik već sudionik i sukrivac. Hodao sam sve sporije, na posljatku sam prošao pored one kuće i produžio jer sam morao dobiti na vremenu, morao sam o tome još razmisliti. A zamislivši daje ona spasonosna i plemenita laž na koju sam se napola već bio odlučio doista izgovorena i zaplevši se u njezine posljedice, postade mi jasno da to nadilazi moje snage. Ne iz razboritosti, već iz straha od posljedica odrekao sam se uloge pomagača i spasitelja. Na um mi pade još jedan, bezazleniji izlaz iz nevolje: mogao sam se okrenuti i izvijestiti da u kući Wellerovih nema nikoga. Ali gle, ni za tu laž nisam smogao hrabrosti. Profesor bi mi doduše povjerovao, ali bi me pitao zašto me tako dugo nije bilo. Snužden i nečiste savjesti napokon sam ušao u onu kuću, zaviknuo ime gospodina Wellera i neka me žena uputila na gornji kat na kojem stanuje gospodin Weller, ali je, reče, u službi, pa ću tamo zateći samo njegovu ženu.

Popeo sam se stubama, ta kuća praznih golih zidova doimala se negostoljubivo, osjećao se miris kuhinje i neke jake lužine i sapuna. Gore sam doista zatekao gospođu Weller; izašla je iz kuhinje, bila je užurbana i kratko me upitala što trebam. No kada sam ispričao da me šalje razrednik i da je riječ o Ottovoj

svjedodžbi, ona obriše ruke o pregaču i uvede me u sobu, da mi stolicu da sjednem i čak me upita može li me čime ponuditi, kriškom kruha s maslacem ili možda jabukom. No ja sam već bio iz džepa izvukao đlačku knjižicu i pruživši ju rekao joj da profesor pita je li to doista potpis Ottova oca. Nije odmah razumjela, pa sam morao ponoviti; napregnuto je slušala i sada otvorenu knjižicu podigne pred oči. Mogao sam ju dobro promotriti jer je vrlo dugo nepomično sjedila, zurila u knjižicu ne rekavši ni riječ. Tako sam ju promatrao i uočio da joj je njezin sin veoma sličan, samo su žlijezde nedostajale. U licu je bila svježja i rumena, ali dok je tako sjedila nijemo držeći knjižicu u rukama, vidio sam kako to lice polagano biva mlohavo i umorno, uvelo i staro. To je potrajalo nekoliko minuta, a kada je napokon knjižicu spustila u krilo i ponovno me pogledala ili htjela pogledati, iz širom otvorenih očiju tiho su joj bez prestanka tekle krupne suze. Dok je knjižicu još bila držala u rukama i stvarala privid da ju proučava, pred njom su, kako sam tada vjerovao da znam, iskrsnule i u žalosnoj i strašnoj povorci prolazile ispred njezina unutrašnjeg pogleda one iste predodžbe koje su i mene progonile, predodžbe o putu grešnika u zlo i pred sud, u zatvor i na vješala.

Duboko potišten sjedio sam nasuprot njoj koja je u mojim dječjim očima bila starica, gledao sam kako joj suze teku niz rumene obraze i čekao hoće li što reći. Dugu šutnju bilo je veoma teško podnijeti. Ali ništa nije govorila. Sjedila je i plakala, a kada sam - ne izdržavši
189

više - napokon sam prekinuo šutnju i još jednom upitao jeli gospodin Weller u tu knjižicu osobno upisao svoje ime, njezino se lice još više snuždi i rastuži i ona nekoliko puta odmahnu glavnom. Ustao sam, i ona se ustala, a kada sam joj pružio ruku, ona ju primi i na trenutak zadrži u svojim snažnim toplim rukama. Zatim uzme tu nesretnu plavu knjižicu, otare s nje nekoliko suza, ode do škrinje, iz nje izvadi novine, razdere ih na dva dijela, jedan vrati u škrinju, a od drugoga brižljivo načini omot za knjižicu koju se više nisam usudio ponovno gurnuti u džep svoga kaputa, nego sam ju pažljivo nosio u ruci.

Vratio sam se ne gledajući putem ni branu ni ribe, ni izloge ni kotlara, podnio sam svoj izvještaj, zapravo sam bio razočaran što mi se nije prigovorilo zbog moga dugog izbivanja jer to bi bilo sasvim u redu i za mene bi značilo svojevrstu utjehu, kao da sam i ja djelomice kažnjen, a u vremenu koje je uslijedilo svojski sam se trudio zaboraviti tu priču.

Je li i na koji način moj školski drug bio kažnjen, nikada nisam saznao. Nas dvojica o tome nikada nismo razmijenili ni riječ, a ako sam gdjekad na cesti izdaleka ugledao njegovu majku, nijedan mi zaobilazni put nije bio predug samo da izbjegnem susret.

(1948.)

190

Mali dimnjačar

a pokladni utorak poslijepodne moja je žena morala žurno otputovati u Lugano. Nagovarala me je da joj se pridružim jer bismo tada nakratko mogli promatrati šetnju maškara ili možda povorku. Nije mi bilo do toga, već tjednima mučen bolovima u svim zglobovima i napola oduzet, osjećao sam odbojnost već pri pomisli da moram obući kaput i ući u automobil. No, nakon kratkotrajna opiranja ipak sam smogao hrabrosti i pristao. Odvezli smo se dolje, žena me je iskrkala kod Schifflande, zatim je produžila da bi našla parkirno mjesto, a ja sam s Kato, našom kuharicom, čekao na tankom, a ipak osjetnom suncu usred prometa koji je tekao živo, ali opušteno. Lugano je već za običnih dana izrazito veseo i ugodan grad, no danas se on na svim uličicama i trgovima svakomu oholo i veselo smijao, smijali su se šareni kostimi, smijala su se lica, smijale su se kuće na piazzi s prozorima prepunima ljudi i maski, a danas se čak i buka smijala. Sastojala se od povika, od valova smijeha i dozivanja, od krpica glazbe, od

komične rike nekog zvučnika, od cike i šaljivih krikova tobože prestrašenih djevojaka koje su mladići zasipali

191

šakama punim konfeta, pri čemu je glavna namjera očito bila da se pogođenome u usta natrpa što veća hrpa papirića. Posvuda je pločnik bio prekriven raznobojnim papirićima, pod arkadama se po tome hodalo meko kao po pijesku ili mahovini.

Ubrzo se moja žena vratila, pa smo zauzeli mjesto na uglu Piazza Riforma. Činilo se da je taj trg središte proslave. Trg i nogostupi bili su krcati ljudima, no između šarenih i glasnih skupina neprestano su dolazili i odlazili parovi ili društva šetača, među njima i mnoštvo kostimirane dječice. A s druge strane trga bila je podignuta pozornica na kojoj je ispred zvučnika živahno nastupalo više osoba: voditelj programa, pučki pjevač s gitarom, debeli klaun i drugi. Ljudi su slušali ili nisu, razumjeli ili ne, ali su se u svakom slučaju zajedno smijali kada bi klaun iznova neku poznatu šalu poentirao na već poznat način. Glumci i puk igrali su zajedno, pozornica i publika uzajamno su se poticali, bila je to neprestana razmjena dobronamjernosti, bodrenja, razdraganosti i spremnosti na smijeh. Također, jednoga je mladića voditelj programa predstavio njegovim sugrađanima, jednoga mladog umjetnika, diletanta značajne darovitosti koji nas je oduševio virtuoznim oponašanjem životinjskih glasova i drugih zvukova.

Najduže četvrt sata - na toliko sam bio pristao -trebali smo ostati u gradu. No zadržali smo se dobrih pola sata gledajući, slušajući, zadovoljni. Meni je već

192

sam boravak u nekom gradu, među ljudima, a pogotovo u gradu slavlja, nešto sasvim neuobičajeno i napola zastrašujuće, napola omamljujuće, ja tjednima i mjesecima živim sam u svome atelieru i vrtu, još vrlo rijetko se prisilim da prehodam put do našega sela ili pak samo do kraja našeg posjeda. A sad sam najednom, zbijen u mnoštvu, stajao usred nekog nasmijanog i šaljivog grada, smijao se zajedno s drugima i uživao u pogledu na ljudska lica, tako mnogovrsna, puna promjena i iznenađenja, ponovno jedan među mnogima koji tu pripada i zajedno se s njima raduje. To, naravno, ne bi dugo potrajalo, ubrzo bi hladnim bolnim stopalima, umornim bolnim nogama bilo svega dosta i htjele bi natrag kući, ubrzo bi me umorila i iscrpila i ta mala ljupka omama gledanja i slušanja, promatranje tisuća tako čudnovatih, tako lijepih, tako zanimljivih i dragih lica i osluški-vanje mnoštva glasova, obijesnih, čestitih, visokih, dubokih, toplih ili oštih ljudskih glasova koji govore, smiju se, viču; poslije vedroga prepuštanja raskošnoj punini užitaka za oči i uši uslijedila bi iznemoglost i onaj nesvjestici toliko srodan strah od navale dojmova koji se više ne mogu svladati. "Poznato mije to, poznato" citirao bi ovdje Thomas Mann oca Briesta. Međutim, ako se čovjek potruži malo razmisliti, nije samo staračka slabost bila kriva za taj strah od viška, od punine svijeta, od sjajnoga privida maye. To također nije bila, da upotrijebim rječnik psihologa, samo bojazan introvertirane osobe od samodokazivanja pred

193

svojom okolinom. Postojali su i drugi, u izvjesnoj mjeri bolji razlozi za taj tihi, nesvjestici toliko sličan strah i sklonost umaranju. Kada bih pogledao svoje susjede koji su tijekom onih pola sata stajali pokraj mene na Piazza Riforma, činilo mi se kao da miruju poput riba u vodi, nehajni, umorni, zadovoljni, ničim obvezani, činilo mi se kao da njihove oči tako primaju slike, a njihove uši zvukove kao da iza oba oka ne stoji neki film, mozak, časopis, arhiv, a iza uha ploča ili zvučna vrpca koja je svake sekunde zaposlena skupljanjem, zgrtanjem, bilježenjem, koja ima obvezu ne samo užitka, već štoviše obvezu čuvanja za možebitnu kasniju reprodukciju, koja ima obvezu najveće točnosti u opažanju. Ukratko, ponovno sam ovdje stajao ne kao publika, ne kao nikom odgovoran gledatelj i slušatelj, već kao slikar s mapom za skice u ruci, radeći, napet. Jer upravo je to bio naš, umjetnički, način uživanja i slavljenja, sastojao se od posla, od obveze, a ipak je bio užitak - onoliko koliko je snage

dostajalo, koliko su oči podnosile žustro skakutanje pogleda između prizora i mape, koliko su arhivi u mozgu još imali prostora i rastezljivosti. Ne bih to mogao objasniti svojim susjedima ako bi to od mene zatražili, ili ako bih to htio pokušati, oni bi se vjerojatno nasmijali i rekli: "Caro uomo, nemojte se previše tužiti na svoje zanimanje! Ono se sastoji od gledanja i eventualnog prikazivanja veselih stvari pri čemu vi možete imati dojam da ste napregnuti

194

i marljivi dok smo mi ostali za vas uživatelji u praznicima, zjakala i lijenčine. No mi smo doista na praznicima, gospodine susjede, i ovdje smo da bismo u njima uživali, a ne da bismo se bavili svojim zanimanjem kao vi. Ali naš posao nije tako lijep kao vaš, signore, i kada biste ga kao mi jedan jedini dan morali obavljati u našim radionicama, trgovinama, tvornicama i uredima, brzo biste bili shrvani." Ima pravo taj moj susjed, posve ima pravo; ali to ne pomaže jer i ja mislim da imam pravo. No mi ipak jedan drugom govorimo svoje istine bez ljutnje, ljubazno i pomalo šaljivo; svaki samo želi malo se opravdati, ali ne želi dragoga povrijediti. Pa ipak, pojava takvih misli, zamišljanje takvih razgovora bio je već početak posustajanja i umora; uskoro će biti vrijeme da se vratim kući i nadoknadim propušteni popodnevi odmor. Ah, a koliko je malo lijepih slika u tih pola sata dospjelo u arhiv i spašeno! Koliko ih je stotina, možda najljepših, već netragom umaklo pred mojim nesposobnim očima i ušima poput onih za koje sam vjerovao da ih kao uživatelj i zjakalo smijem gledati! Jedna od tisuću slika ipak mi je ostala i ona treba za prijatelje naći mjesta u mapi sa skicama. Gotovo cijelo vrijeme moga boravka na svečanoj Piazzii blizu mene je stajao neki vrlo tih lik, nisam čuo da je za tih pola sata izgovorio ijednu riječ, nisam vidio ni da se ijednom pomaknuo, stajao je u čudesnoj

195

osami ili otuđenosti, usred šarene vreve i graje, miran kao slika i vrlo lijep. Bilo je to dijete, maleni dječak od najviše sedam godina, ljupka mala figura s nevinim dječjim licem, za mene najljupkijim licem među stotinama. Dječak je bio kostimiran, na sebi je imao crno odijelo, na glavi malen crni cilindar, jednu je ruku bio provukao kroz malene ljestve, a ni dimnjačarska četka nije nedostajala. Sve je bilo napravljeno vrlo brižljivo i zgodno, a mило lišće bilo je lagano namazano čađi ili kakvim drugim crnilom. No on o tome nije ništa znao za razliku od svih onih odraslih pierrota, Kineza, razbojnika, Meksikanaca i purgara i posve različito od svih likova na pozornici, on nije imao nikakvu svijest o tome da nosi kostim i da predstavlja dimnjačara, a još manje da je to nešto posebno i zabavno i da mu dobro pristaje. Ne, on je stajao šutljiv i tih na svome mjestu, na malim stopalima, u malim smeđim cipelama, stisnut u mnoštvu koje ga je povremeno guralo, a da to nije primjećivao, stajao je i čudio se sanjarski ushićenih, svijetloplavih očiju podižući pogled svoga glatkoga dječjeg lica sa zacrnjenim obrazima prema prozoru kuće pred kojom smo stajali. Tamo na prozoru na kojih dva metra iznad naših glava skupila se vesela družina djece malo veće od njega koja su se smijala, vikala, gurala se, svi u šarenim krabuljnim kostimima, a s vremena na vrijeme iz njihovih ruku i vrećica zapljusnula bi nas kiša konfeta. Pobožno i otuđeno, blaženo opčarano

196

dječakove su oči u čudu dizale pogled, fasciniran zasitan, neodvojiv. U tom pogledu nije bilo žuelni« požude, tek zadivljeno prepuštanje, zahvalno ushićenje Nisam mogao raspoznati čemu se ta dječaćka duAa toliko čudila i zbog čega je doživjela usamljenu sreću gledanja i opčaranosti. Možda zbog raskošnih boja kostima ili prve spoznaje ljepote djevojačkih lica ili zato Sto je - usamljen, bez brata ili sestre - mogao osluškovati združeni cvrkut one lijepe djece tamo prijeko, a možda su dječaćke oči bile samo ushićene i začarane šarenom kišom stoje s vremena na vrijeme lagano sipila iz ruku. onih kojima se divio i koja se skupljala na našim glava-ma i odijelima i još gušće na kamenom taracu koji je već prekrila poput sitna pijeska. A i ja sam bio poput toga dječaka. Kao što on nije primjećivao ni sebe s atributima i intencijama svoga krabuljnog kostima ni ono mnoštvo, ni klaunsko kazalište ni praske

smijeha i pljeska koji su poput valova pulsirali kroz puk, tako su moj pogled i moje srce usred primamljive vreve tolikih slika uvijek iznova pripadali i predavali se onoj jednoj slici - dječjemu licu između crnoga šešira i crnog odijela, njegovoj nevinosti, njegovoj prijemčivosti za ljepotu, njegovoj nesvjesnoj sreći.

(1953.)

197

BILJEŠKA O PISCU

Hermann Hesse (1877. - 1962 .)

Jtlodonosni Nijemac Hermann Hesse jedan je od najčitanijih i najprevođenijih pisaca stoljeća. Mladež na Zapadu smatrala gaje začetnikom hipi-kulture te je osobitu popularnost stekao šezdesetih godina.

Pohađao je sjemenište, iz kojega bježi, a zatim radi kao knjižničarski i bravarski pomoćnik. Putuje u Indiju, koja ostaje njegova trajna inspiracija. Za Prvog svjetskog rata djeluje u Crvenom križu. Nastanivši se stalno u Švicarskoj i postavši njen državljanin (1923.), Hesse javno istupa protiv nacističke ideologije i ratnog osvajanja. Njegova je prepiska s istomišljenikom Romai-nom Rollandom važno ljudsko i kulturno-povijesno svjedočanstvo toga vremena.

Vrhunac je Hesseova dometa roman "Stepski vuk" (Der Steppenwolf, 1927.). Brojne autorove knjige poezije sadrže nekoliko antologijskih pjesama. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1946. godine. Hesse je pisao i putopise i eseje.

Najpoznatija su mu djela: Peter Camenzind (1904.), Pod žrvnjem (1906.), Gertrud (1910.), Rosshalde (1914.), Demian (1919.), Siddhartha (1922.), Narcis i Zlatousti (1930.) i Igra staklenim perlama (1943.).

199